

Rettferdighet som teoretisk og operasjonalisert begrep

Harald Zahl jr.

Hovedfagsoppgave, Inst. for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo
Våren 1997

Vitenskapen leter etter statistiske sammenhenger i den grad at man undres om det er viktigere med forutsigbarhet enn å avdekke sannheten? Også sammenhenger som ikke er korrelerte fortjener oppmerksomhet fra forskeren side!

Forord

Hva er rettferdighet? Å kunne si noe om dette fordrer en kombinasjon av ideer og fagkunnskap. De aller fleste mennesker har en oppfatning av hva som konstituerer en slik fordelingssituasjon, men mangler en faglig-vitenskaplig forankring for sine oppfatninger. Oppgaven, slik den foreligger, drøfter rettferdighetsbegrepet i lys av John Rawls teorier for en rettferdig fordeling (Justice as Fairness).

Denne hovedfagsoppgaven er inspirert bl.a. av en mellomfagsoppgave jeg skrev i 1992 med tittelen: Perspektiver på noen mulige konsekvenser for den norske sosialforsikringsmodellen av en nærmere tilknytning til Det Europeiske Fellesskap (Zahl 1992). Arbeidet med den oppgaven inspirerte meg til å fordype meg i fordelingsproblematikk som fagfelt.

Rammebetingelsene knyttet til selve fordelingssituasjonen er helt avgjørende for fordelingsresultatet i tillegg til hva som faktisk fordeles.

Jeg vil benytte anledningen til å spesielt takke mine veiledere ved institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, professorene Knut Midgard (teoridelen) og Tore Hansen (empiridelen) for god hjelp og inspirasjon. Andreas Føllesdal, Arena-programmet ved Universitetet i Oslo, har også gitt verdifulle råd til hovedoppgaven mht. forståelsen av John Rawls rettferdighetsprinsipper. De data som er benyttet i denne hovedoppgaven er hentet fra undersøkelsen om Sosial ulikhet (1992) som Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, Bergen under prosjektleder Bjug Bøyum stod ansvarlig for (Bøyum:1992). Jeg takker for at data så velvillig ble stillet til rådighet. De konklusjoner som er trukket på grunnlag av datamaterialet står helt og fullt for min egen regning.

Oslo, mai 1997

Harald Zahl jr.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
--------	---

1.0 Innledning og avgrensning av oppgaven

1.1 Innledning til oppgaven	5
1.2 Avgrensning av oppgavens omfang	7
1.3 Disposisjon av oppgaven	8

2.0 Oppgavens teoridel - om Rawls rettferdighetsteori

2.0.1 Om skillet mellom normativ og positiv teori	9
2.1 Hovedtrekk i Rawls rettferdighetsprinsipp	9
2.2 En videre analyse av John Rawls' rettferdighetsteori med hovedvekt på Differensprinsippet	12
2.2.1 Kontekstuaavhengig prinsipp for rettferdig fordeling	15
2.2.2 Samfunnskontrakten	16
2.2.3 Reflektert likevekt som metode for avveining av forholdet mellom intuisjoner	21
2.2.4 Det duale rettferdighetsprinsippet	22
2.2.5 Det modifiserte fordelingsprinsippet	26
2.2.5.1 Det endrede rasjonalitetsbegrepet hos Rawls	28

3.0 Barns rettigheter i lys av Rawls' teorier - real Justice

3.1 Typifisering av ulike økonomiske overføringer til barnefamilier	32
3.2 Hva slags overføringer tjener barnas interesser	32
3.3 Barn - sosiale individer og økonomiske innsatsfaktorer	33
3.4 Fordeling over livsløpet	34
3.5 En mer detaljert gjennomgang av Barnefamilieutvalgets begrunnelse for offentlige overføringer til barnefamilier	35
3.6 Differensprinsippet anvendt i forhold til barn	39
3.7 Barn og frihet - spørsmålet om hvem som skal bestemme?	40
3.8 En kort oppsummering	41

4.0 Fra teori til empiri

4.0.1 Sammenhengen mellom teori og empirisk materiale	42
4.1 Om egenskaper ved datasettet	43
4.2 Om dårlig innholdsvaliditet i begrepet inntektsforskjeller	45
4.3 Hva betinger ulike oppfatninger av rettferdighet og sosial ulikhet	45
4.3.1 Ideologisk tilhørighet	46
4.3.2 Økonomisk velstand	47
4.3.3 Utdannelse	47

4.3.4 Kjønn	47
4.4 Hva betinger endringer i oppfatninger av rettferdighet og sosial ulikhet	48
4.4.1 Aspirasjoner	48
4.4.2 Økonomi	49
4.4.3 Frihet	49

5.0 Oppgavens empiri-del

5.1 Statistiske metoder	52
5.1.1 Logistisk regresjon	52
5.1.2 Beregning av henholdsvis laveste og høyeste oddsforhold	55
5.1.3 Koding av de avhengige variablene	56
5.2 Univariate analyser	57
5.2.1 Inntektsforskjeller	58
5.2.2 Skattetrykk for høyinntektsgruppen	58
5.2.3 Fortjeneste som lønnsprinsipp	60
5.2.3.1 Andre mulige begrunnelser for inntektsforskjeller enn dyktighet	62
5.2.4 Lik lønn for alle som prinsipp	63
5.2.5 Egalitær samfunnsform	63
5.3.0 Antatte sammenhenger	65
5.3.1 Inntektsforskjeller	69
5.3.2 Progresjonen i skattesystemet i Norge	75
5.3.3 Dyktighet i jobben som lønnsprinsipp	80
5.3.4 Lik livslønn for alle	82
5.3.5 Oppfatninger om hva slags samfunnsform Norge bør ha	86
5.4 Hvor godt korrelerte er de avhengige variablene	87
5.5 Oppsummering av og konklusjon på analysen	89
5.5.1 Dataenes reliabilitet og validitet.	89
5.5.2 Konklusjon	90

6.0 Konklusjon og kommentarer

6.1 Om teorien som er brukt	92
6.2 Om empirien som er brukt	92
6.2.1 Validitetsproblemer	93

1.0 En innledning, avgrensing og disposisjon for hovedoppgaven

1.1 Innledning til oppgaven

Begrepet rettferdighet har flere sider ved seg, noe som indikeres i tittelen på denne hovedoppgaven. For det første er det et spørsmål om *hva* som fordeles (altså hvilke goder som fordeles), for det andre er det snakk om *hvem* som kommer i betraktning (hvilke personer kvalifiserer for å få et gode tildelt) og for det tredje er det snakk om selve *fordelingsresultatet* m.a.o. hvilke individer som faktisk får seg tildelt et gode. I den grad det ved tildelingen må anvendes skjønn, er det en nødvendig men ikke tilstrekkelig betingelse for å få seg tildelt et gode at man fyller tildelingskriteriene, men dette er ikke i seg selv noen garanti for at godet faktisk blir en tildelt. Fordi rettferdighetsbegrepet er mangesidig blir det også problematisk å snakke om dette begrepet som en objektiv størrelse.

Rettferdighetsbegrepet har i tillegg til en politisk fortolkning slik det fremgår av avsnittet ovenfor, en epistemologisk fortolkning. Hva individet oppfatter som en rettferdig fordeling er avhengig også av hvordan det oppfatter rettferdighetsbegrepet - m.a.o. hva det legger i selve begrepet. En slik fortolkning står f.eks I. Kant for (Rawls;1971:11). Selv mener Rawls at helhetsoppfatninger av virkeligheten og hva som konstituerer en rettferdig fordeling er så individuelt bestemt at slike oppfatninger ikke kan brukes som grunnlag for å bestemme en rettferdig fordeling av det han kaller primærgodene og som innbefatter f.eks inntekt. Rawls anvender, slik jeg forstår ham, en politisk begrunnelse for hva han kaller en rettferdig fordeling. (ibid:11)¹.

Teoridelen i oppgaven, kap. 2.0, er en gjennomgang av Rawls rettferdighetsprinsipp med vekt på det han kaller Differensprinsippet (ibid:78), som kan knyttes sammen med datamaterialet som er brukt. Slik jeg oppfatter dette begrepet, dreier det seg i realiteten om fordeling av livsinntekt. Materialet kan ikke brukes til en uttømmende analyse av om forutsetningene for frihet slik, Rawls anvender begrepet, er tilstede. I den empiriske delen av oppgaven (kap. 5), skal jeg undersøke om det er mulig å analysere nordmenns rettferdighetsoppfatninger i lys av dette prinsippet.

¹Se også: Immanuel Kant: The Foundations of the Metaphysics of Morals i eng. oversettelse (1987).

Datamaterialet kan si en del om folks oppfatninger av sosial differensiering, men datamaterialet som brukes kan ikke brukes til å analysere respondentenes holdninger til frihet (som er det viktigste og overordnede rettferdighetsprinsippet for Rawls), At frihetsprinsippet er overordnet forklarer han på denne måten: “These principles are to be arranged in a serial order with the first principle prior to the second. This ordering means that a departure from the institutions of equal liberty required by the first principle cannot be justified by, or compensated for, by greater social and economic advantages” (ibid:60).

Likhet, slik Rawls bruker begrepet, mener jeg må forstås som at alle samfunnsmedlemmene bør ha samme livslønn. I et forsøk på å anvende Differensprinsippet i praksis, er det særlig interessant å vurdere barns rettigheter på et teoretisk normativt grunnlag i lys av Rawls - det har jeg forsøkt å gjøre i kap. 3.0 av oppgaven. Det er grunn til å hevde at barns interesser er av stor betydning i kontraktsmøtet i “den opprinnelige posisjon”² i forhold til å maksimere fremtidig livsinntekt for samfunnsmedlemmene, dette vil særlig komme de dårligst stilte samfunnsmedlemmene til gode. kap. 4.0 knytter sammen teori og empiri. Her drøftes ulike betingelser som kan skape endringer i måten rettferdighetsbegrepet oppfattes og operasjonaliseres på.

Oppgavens empiriske del (kap. 5.0) er rettet inn mot bl.a inntektsforskjeller som mål på sosial ulikhet og rettferdighet. I et forsøk på også å fange opp andre sider ved rettferdighetsbegrepet, er det også spurt om hvilken samfunnsform Norge bør ha. Om hvordan folk vurderer dyktighet som grunnlag for å få høyere lønn (fortjenesteprinsippet), oppfatninger av skattetrykket for høytlønnede og lik livslønn som fordelingsprinsipp. I selve analysen benytter jeg først univariate tabeller og senere logistisk regresjon for å se om det er avvik fra svarmønstrene i de univariate tabellene når det kontrolleres for hver enkelt av de uavhengige variablene. Regresjonanalysen gjør det mulig både å si noe om styrkeforholdet mellom de uavhengige variablenes effekt på den avhengige variabelen og hvilke(n) uavhengige variabler som er signifikante.

Differensprinsippet står sentralt hos Rawls. Med sosial differensiering i Rawlsk forstand skal forstås en omfordeling som best forbedrer levestandarden til de svakest

² Her bruker Rawls uttrykket: “The original position”

stilte i samfunnet (ibid:75). Inntektsbegrepet er en særlig god operasjonalisering av Differensprinsippet hos Rawls noe også følgende sitat understreker: “To illustrate the difference principle, consider the distribution of income among social classes...” (ibid:78). Rawls aksepterer sosial ulikhet dersom de dårligst stilte har relativt størst nytte av det. Dette prinsippet står i kontrast til f.eks en eller annen variant av et belønningsprinsipp som knytter belønning sammen med innsats. Et slikt fortjenestep prinsipp vil favorisere ressurssterke individer.

Dersom analysen av datamaterialet viser at det er en entydig tendens i svarfordelingen på alle spørsmålene som støtter opp om Rawls rettferdighetsteori, kan dataene brukes til å argumentere for at ihvertfall noen empiriske forutsetninger for Rawls normative rettferdighetsteori er tilstede i det norske samfunnet.

1.2 Avgrensning av oppgavens omfang

Rettferdighetsprinsipper har, som nevnt ovenfor, flere ulike dimensjoner: Rett til skolegang, arbeid, trygghet og juridisk rettsvern m.m. Moralske rettigheter som f.eks rett til trygghet lar seg vanskelig måle empirisk - (dette innebærer ikke at moralske rettigheter er underordnet empirisk målbare rettigheter). Fordi rettferdighetsbegrepet er så mangesidig, er ulike aspekter ved hva respondentene oppfatter som rettferdig fordeling forsøkt trukket inn i den empiriske analysen, ved at det i tillegg til inntektsforskjeller spørres om hvordan respondentene stiller seg til livslønnsbegrepet (nærmere bestemt om det skal være lik livslønn for alle), skatteandel for høytlønnede, hvor stor grad av egalitet som skal prege det norske samfunnet osv.

Av denne grunn har jeg i oppgaven valgt å vurdere forhold knyttet til den økonomiske dimensjonen i lys av Differensprinsippet. Inntektsforskjeller er valgt fordi inntekt fanger opp et viktig aspekt ved begrepet sosial ulikhet. Inntektsforskjeller skaper og opprettholder eksisterende sosiale forskjeller. Det er også interessant å analysere holdninger til inntektsforskjeller i lys av Rawls rettferdighetsteori, fordi en grunnleggende forutsetning for hva Rawls vil kalle et rettferdig samfunn, er at dette samfunnet har oppnådd Paretooptimum. Dette uttrykker han slik: “The first interpretation (in either sequence) I shall refer to as the system of natural liberty. In this rendering the first part of the second principle is understood as the principle of efficiency adjusted so as to apply to institutions or, in this case, to the basic structure of soci-

ety...” (ibid: 66).³ Paretooptimum kan forstås som en situasjon hvor fordelingen av samfunnets goder er slik at ingen kan få det bedre uten at andre får det verre. Rawls velger det Paretooptimum som er slik at ved avvik fra likedelingsprinsippet skal de mest ressursvakes behov prioriteres. For å få en slik inntektsfordeling, er det nødvendig at staten gjennom sin økonomiske politikk bidrar til omfordeling av inntekt. Han tillater at avvik fra likedeling av primærgodene (m.a.o. likelønnsprinsippet) om dette fører til at *alle* får det bedre (1971:62). Implisitt i en slik tankegang ligger at fordelingsmessige hensyn mht. inntekt påvirker den samlede verdiskapningen i samfunnet og dermed nivået på f.eks offentlige ytelser.

1.3 Disposisjon av oppgaven

kap.1.0 er en innledning til oppgaven og definerer de rammer som oppgaven er skrevet innenfor. kap. 2.0 av oppgaven er en teoretisk gjennomgang av Rawls rettferdighetsprinsipp med hovedvekt på Differensprinsippet. Sosial ulikhet drøftes her med mye vekt på økonomisk ulikhet. Fordi livslønn er et sentralt begrep hos Rawls har jeg i kap.3.0 spesielt sett på barns rettigheter i lys av Rawls rettferdighetsteori. Deres rettigheter og sosioøkonomiske stilling bestemmer indirekte hvilken livslønn de vil få. Kapittel 4.0 er en drøfting av sider ved validiteten til enkelte av de variablene som brukes i den empiriske analysen i kapittel 5.0. Jeg drøfter f.eks nærmere i avsnitt 4.1 problemer som oppstår som en konsekvens av uklar operasjonalisering av variabler, og da særlig knyttet til det empiriske materialet jeg skal behandle. Jeg vil også kort nevne problemer med den innholdsmessig dårlige validiteten til et begrep som “egalitært samfunn”.

Empirisk vil jeg i kapittel 5 ved hjelp av tabeller og statistisk analyse undersøke sammenhengen mellom individers oppfatning av inntektsforskjeller, begrepet livslønn, inntektsfordeling osv. som avhengig variabel og bruke alder, egen bruttoinntekt, kjønn og utdanning som uavhengige variabler. Kapittel 5 inneholder også en oppsummering og konklusjon av de empiriske funn som er gjort. Konklusjonen vil belyse hvorvidt Norge i empirisk forstand har en sosial ulikhet i tråd med Differensprinsippet. Blir f.eks de svakestes behov prioritert når finans- og sosialpolitiske beslutninger tas?

³ Med begrepet efficiency skal her forstås Paretooptimum.

2.0 En teoretisk tilnærming til Rawls prinsipper

2.0.1 Om skillet mellom normativ og positiv teori

Rawls rettferdighetsprinsipper hører hjemme i den normative tradisjonen innenfor forskningen. Positiv teori forsøker å si noe om det finnes en sammenheng mellom to eller flere fenomener (i statistisk terminologi kalt variabler), styrken i denne sammenhengen og hvordan den har oppstått. Normativ teori forsøker i motsetning til positiv teori å si noe om hvordan ting burde være ut fra bestemte verdinormer. Slike prinsipper foreskriver altså bestemte handlingsvalg (Hellevik; 1991:391). Normativ teori må derfor knyttes til verdier snarere enn observerbare forhold. For oversiktens skyld bør det nevnes at det er tre krav som bør stilles til normativ teori: Normative prinsipper bør kunne begrunnes, det må være samsvar mellom enkeltintusjoner og mer generelle normative slutninger og endelig bør begrunnelsen forankres i presist uttrykte oppfatninger og vurderinger (Baune; 1989:95).

2.1 Hovedtrekk i Rawls rettferdighetsprinsipp

Boken, *A theory of Justice*, er skrevet ut fra at vi befinner oss i “den opprinnelige posisjon” som han definerer slik: “I have said the original position is the appropriate initial status quo which insures that fundamental agreements are reached in it are fair” (Rawls; 1971:17). De fordelinger som gjøres blir oppfattet som rimelige av samfunnsmedlemmene, som har som målsetting å få til en fordeling som gjør at negative konsekvensene for dem selv blir minst mulige om den verst tenkelige situasjon skulle inntre (det s.k. maximin-prinsippet). Så langt Rawls kjenner til, mener han de riktige kontraktsteoretiske betingelsene for et rettferdig samfunn er funnet, når hans tre rettferdighetsprinsipper iverksettes. De tre rettferdighetsprinsippene han argumenterer for (Frihetsprinsippet, Differensprinsippet og Maximin-prinsippet), blir korreksjoner til våre egne intuisjoner.

Det kan argumenteres for at Rawls’ *A theory of justice* like meget som å være rettferdighetsprinsipper er solidaritetsprinsipper. Differensprinsippet handler jo om solidaritet med de svakeste i samfunnet. Rawls selv er helt klar på dette punktet og uttrykker seg slik: “Once we accept it, we can associate the traditional liberty, equality and fraternity with the democratic interpretations of the two principles of justice as follows: Liberty corresponds with the first principle, equality to the idea of equality in

the first principle together with equality of fair opportunity and fraternity to the differenceprinciple” (ibid:106). Prinsippene har altså sitt utgangspunkt i ideer fra den franske revolusjonen. Han betrakter alle samfunnsmedlemmene som likeverdige. Differensprinsippet beskriver de grunnleggende samarbeidsbetingelsene, og disse er ikke urimelige, selv for dem som ville gjort det bedre i et samfunn der dette prinsippet ikke ble lagt til grunn. Prinsippene 1 og 2b skal ivareta likeverdstanden, mens 2a representerer Differensprinsippet. Hans rettferdighetsprinsipp kan skjematisk fremstilles på følgende måte (ibid:60)

First principle: First, each person is to have an equal right to the most extensive basic liberty compatible with similar liberty for others.

Second principle: Social and economic liberties are to be arranged so that they are both

- a) reasonably expected to be to everyone's advantage.
- b) attached to positions and offices open to all

Hovedinnholdet i likeverdstandkegangen er at ethvert individ skal ha rett til, innenfor de rammebetingelser som rettferdighetsprinsippene setter, å danne seg en ide om det gode og ha frihet til å innrette sitt liv etter denne ideen.

Betingelsene i den opprinnelige posisjonen (mer spesielt: uvitenhetens slør) skal garantere at samfunnsmedlemmene velger rettferdighetsprinsipper som sørger for at medlemmene betrakter hverandre som likeverdige, og at samfunnet bygger på forutsetningen om at samfunnsordningen er et samarbeid mellom likeverdige partnere. Det er disse to ideene de tre rettferdighetsprinsippene skal ivareta.

Hans rettferdighetsteorier er bygget på kontraktsetiske argumenter. For å kunne argumentere kontraktsetisk er det nødvendig med *intuisjoner*, slik spiller disse en indirekte en vesentlig rolle i argumentasjonen til Rawls. Individene i den opprinnelige posisjon styres av fornuftig egeninteresse, men dette fører også til at de vil velge iht. maximin-prinsippet. Fornuftig egeninteresse, kombinert med forutsetningene knyttet til uvitenhetens slør, skaper en situasjon hvor alle samfunnsmedlemmer er likeverdige medlemmer. Utgangspunktet for forhandlingene om samfunnskontrakten og fordelingsprinsippene kaller Rawls for “den opprinnelige posisjon”. Rettferdighetsprinsippene er referert ovenfor.

Under pkt. 2.2.4 drøfter jeg mer inngående, hva jeg kaller, dualismen i hans rettferdighetsprinsipper. Dette er en dualisme på to plan. For det første mellom frihet og sosioøkonomisk likhet “Social and economic inequalities” (ibid:60) (prinsipp 1 og 2a + 2b) og for det andre skal fordelingen av primærgodene være slik at den kommer de dårligst stilte mest til nytte, og godene skal være knyttet til stillinger som er åpne for alle (prinsipp 2a og 2b).

Videre utdyper Rawls gyldighetsområdet til prinsippene slik: “...these principles primarily apply, as I have said, to the basic structure of society. They are to govern the assignment of rights and duties and to regulate the distribution social and economic advantages” og videre.. “They distinguish between those aspects of the social system that define and secure the equal liberties of citizenship and those that specify and establish social and economic inequalities. The second principle applies, in the first approximation, to the distribution of income and wealth and to the design of organizations that use of differences in authority an responsibillity, or chains of command. While the distribution of income need not be equal, it must be to everyone’s advantage, and at the same time, positions of authority and offices of command, must be accessible to all. One applies the second principle by holding positions open, and then, subject to this constraint, arranges social and economic so that everyone benefits. These principles are to be arranged in a serial order with the first principle prior to the other. This ordering means that a departure from the institutions of equal liberty, required by the first principle, can not be justified by, or compensated for, by greater social and economic advantages” (ibid:61). En skjev fordeling av primærgodene (les livsinntekt) lar seg altså forsvare om det kommer de dårligst stilte mest til gode. Rawls Differensprinsipp er altså avledet av prinsipp nr. 2.

John Rawls rettferdighetsprinsipp er, som allerede nevnt, av normativ karakter. Med sin rettferdighetsteori ønsker han å definere allmenngyldige regler, uavhengig av kulturell kontekst, for hva som konstituerer en rettferdig fordeling. Dette uttrykker Rawls slik: “Rather the guiding idea is that the principles of justice for the basic structure of society are the object of the original agreement. They are the principles that free and rational persons concerned to further their own interests would accept in an initial position of equality as defining the fundamental terms of their association” (ibid:11). Fordi Rawls så inngående drøfter prosedyrene for hvordan en rettferdig fordeling skal oppnås, er det logisk å trekke den konklusjon at han også er opptatt av

selve fordelingsresultatet. Han argumenterer da også for en bestemt paretooptimal fordeling av primærgodene. Dette uttrykkes i følgende sitat: “The democratic interpretation, as the table suggests, is arrived at by combining the principle of fair equality of opportunity with the differenceprinciple. This principle removes the indeterminateness of the principle of efficiency⁴ by singling out a particular position from which the social and economic inequalities of the basic structure are to be judged” (ibid:75).

Hvilke goder er det så som skal fordeles? Rawls bruker i sin bok flere steder uttrykket “life prospects” (ibid:64) om det han tenker seg er gjenstand for fordeling i samfunnet. Andre steder bruker han begrepet “primary goods” (primærgoder).⁵ Disse definerer han på følgende måte: “These goods normally have a use whatever a person’s rational plan of life. For simplicity, assume that the chief primary goods at the disposition of society are rights and liberties, income⁶ and wealth” (ibid:62). Videre utdyper han det hele slik: “...whatever ones’s system of ends, primary goods are necessary means”. Dette må forstås dithen at primary goods er nødvendige redskaper for å realisere personlige ambisjoner. Fordelingen av disse godene er derfor avgjørende for den enkeltes økonomiske levestandard og livskvalitet. Når likeverd skal forstås som at livslønnen (“life prospects” skal være den samme, blir det en rimelig påstand at likeverd ikke lar seg forene med store sosioøkonomiske forskjeller.

2.2 En videre analyse av John Rawls’ rettferdighetsteori med hovedvekt på Differensprinsippet.

Det teoretiske utgangspunkt for oppgaven tar utgangspunkt i hans bok *A Theory of Justice* fra 1971. Dette avsnittet inneholder en presisering av hvorfor Rawls teori er relevant for analysen av de empiriske data som presenteres i kapittel 5. Derneft følger en beskrivelse av tilnærmingen til hans teori. Så vil hans begrunnelse for denne teorien bli gjennomgått. Til slutt vil jeg beskrive hvordan Rawls endrer gyldighetsområdet til sitt fordelingsprinsipp på 80-tallet.

Teorien er egentlig ikke en rettferdighetsteori i rendyrket forstand som bare tar hensyn til fordelingsresultatet, men like mye en “solidaritetsteori”, siden den bygger

⁴ Her sikter Rawls til en generell paretooptimal fordeling.

⁵ Spørsmålet om hva som skal fordeles drøftes mer inngående i avsnitt 2.2.5

⁶ Ut fra sammenhengen må det her være snakk om livsinntekt.

på forutsetningene om frihet og likhet og at fordelingen skal være slik at de dårligst stilte kommer best ut ved en endring i inntektsfordelingen. En kan argumentere for at f.eks. enhver paretooptimal inntektsfordeling er rettferdig fordi en endring av den gitte inntektsfordelingen vil føre til at noen får det verre enn tidligere. Det kan også hevdes at likedelingsprinsippet er rettferdig fordi grensenytten til et individ med lav inntekt er høyere enn en person med høy inntekt, men Rawls går inn for lik livslønn som nevnt ovenfor. Rawls Differensprinsipp innebærer at de dårligst stilte's behov gis forrang ved fordelingen av primærgodene fremfor de bedre stilles behov. Han går altså inn for en bestemt paretooptimal fordeling som prioriterer de dårligst stilte. Det er vanskelig å diskutere rettferdighetsbegrepet uten å ta normative hensyn, men det normative aspektet er svært fremtredende slik Rawls bruker differensprinsippet.

Rawls tar avstand fra at individuelle egenskaper tillegges betydning ved fastsettelse av f.eks livslønn. Dette uttrykker Rawls slik: "All social values - liberty and opportunity, income and wealth, and the bases of self-respect - are to be distributed equally unless an unequal distribution of any, or all, of these values is to everyone's advantage. Injustice, then is simply inequalities that are not to the benefit of all". Skal primærgodene fordeles slik at det først og fremst kommer de ressurssvake til gode, kan personlige evner telle med ved f.eks lønnsfastsettelsen. Rawls mener uten å si det direkte at egenskaper som f.eks skoleflinkhet skyldes sosialiseringsprosessen, og at skoleflinke individer "skylder" samfunnet å yte mer i gjengjeld til samfunnet f.eks i form av skatt enn ressurssvake individer. Siktemålet med å fjerne ideen om individuell fortjeneste, slik den f.eks formuleres av Milton Friedman (1962), må være at Rawls ønsker å finne et reelt grunnlag for en solidarisk samfunnsstruktur bygget på allmenngyldige rettferdighetsprinsipper. Ideen om solidaritet kommer lett i konflikt med en kultur hvor individuelle egenskaper tillegges stor vekt.

Rawls bygger, som nevnt ovenfor, sin rettferdighetsteori på Frihetsprinsippet, Differensprinsippet og lik sjanse prinsippet. Ved avvik fra likedelingsprinsippet skal behovet for primærgoder til de mest ressurssvake prioriteres.

Å tilfredsstille de dårligst stilles behov på bekostning av dem som er bedre stilt, er dels et spørsmål om å få aksept for en bestemt oppfatning av hvordan rettferdighetsbegrepet skal forstås, men også et spørsmål om solidaritet mellom de dårligst- og de bedre stilte samfunnsmedlemmene. Betegnelsen solidaritetsprinsipp

kan også knyttes sammen med “lik sjanse”-prinsippet Rawls stipulerer⁷. Rawls går inn for resultatlikhet, men rettferdiggjør avvik fra likedelingsprinsippet med at dette er nødvendig i forhold til de dårligst stilte for å bringe dem opp på samme livsinntektsnivå som andre grupper i samfunnet.

Rawls hevder helt eksplisitt at folk er likeverdige i hva han kaller “den opprinnelige posisjon”. Han formulerer denne forutsetningen slik: “It seems reasonable to suppose that the parties in the original position are equal...” og videre: “Obviously the purpose of these conditions is to ensure representative equality between human beings as moral persons” (Rawls; 1983:19). Etterhvert utvikler individet også en intuisjon om hva som konstituerer en rettferdig fordeling på flere nivåer.

Dataene for Norge viser at det i Norge er generelt høy oppslutning om en egalitær samfunnsmodell (Bøyum:1992). Slik sett kan en altså si at funnene støtter opp om Rawls rettferdighetsteori for Norges del. Slik jeg forstår Rawls, mener han også at samfunnsmedlemmene etterhvert har utviklet en rettferdighetsoppfatning til forskjell fra situasjonen i the original position. Denne oppfatningen går på tvers av kulturelle og geografiske skillelinjer. Anvendt på Norge i denne sammenhengen er det interessant at samtidig som oppslutningen om et egalitært samfunn er høy i Norge, så er det samtidig høy oppslutning om at egenskaper som personlig dyktighet skal vektlegges ganske sterkt ved lønnsfastsettelsen. I kapittel 5 er det redegjort for en substansiell fortolkning av denne motsigelsen.

Rawls modifierer på 80-tallet sitt rettferdighetsprinsipp: Gyldighetsområdet til fordelingsprinsippene omfatter ikke lenger alle samfunn uavhengig av kultur, historisk utvikling osv., det universelle aspektet svekkes. Han synes å ha innsnevret gyldighetsområdet til å gjelde *vestlige demokratiske samfunn* - mer presist, den økonomiske fordelingen av primærgodene i vestlige demokratiske samfunn. Dette formulerer han slik i en artikkel fra 1980: “A conception of justice suitable for all societies regardless of their social or historical circumstances” (Rawls; 1980:518). I sin egen bok fra 1989 definerer han gyldighetsområdet slik: “a public conception of justice that can gain the support of a stable overlapping consensus in a well-ordered democratic society” (Rawls; 1989:19). I tilknytning til begrepet rettferdighet er dette

⁷ Rawls rettferdighetskriterium består av 1) Frihetsprinsippet som er overordnet de to andre prinsippene. 2a) Prinsippet om sjanselighet og 2b) Sosiale og økonomiske forskjeller må fremme de svakestes kår (Føllesdal (b): 444).

interessant hvis det dreier seg om sosiale forskjeller. Rawls avviser ikke sosiale ulikheter på generelt grunnlag, men spesifiserer hvilke kriterier som legitimerer dem. Rawls teori er også snever i den forstand at den vanskelig kan brukes til å vurdere annet enn de grunnleggende samfunnsinstitusjoner, slik sett er ikke teorien særlig robust (Føllesdal;1994(a):223). Prinsippene lar seg altså ikke enkelt operasjonalisere, men jeg har gjort et forsøk på nettopp dette knyttet til barns rettigheter i kap.3 av denne oppgaven.

Også rettferdighetsprinsippene endres noe i innhold og begrunnelse. Rawls bygger argumentasjonen for sine prinsipper slik de finnes i *A Theory of Justice* på rational choice-tradisjonen. Slik uttrykker Rawls denne forbindelsen mellom *A Theory of Justice* og rational choice-skolen: “The question of justice is settled by working out a problem of deliberation: We have to ascertain which principles it would be rational to adopt given the contract situation. This connects the theory of justice with the theory of rational choice” (Rawls; 1971:12). Her er Rawls på linje med Kant som han siterer slik: “For on thing, he begins with the idea that moral principles are the object of rational choice” (ibid:251). Han mente det var rasjonelle valg som er grunnlag for at samfunnsmedlemmene ville foretrekke rettferdighetsprinsippene han kommer frem til, ut fra en maximin-strategi hos det enkelte individ, men dette går han på 80-tallet bort fra. Dette uttrykker han slik: “It was an error to describe a theory of justice as part of the theory of rational choice” (Rawls, 1985:230). Det er ikke lenger rasjonelle valg, men samsvar mellom samfunnsmedlemmenes veloverveide oppfatninger som er grunnlaget rettferdighetsprinsippene hviler på. I frihetsprinsippet inkluderer han også “rettigheter” i tillegg til friheter til forskjell fra begrepet slik det opprinnelig var formulert i *A Theory of Justice*.

2.2.1 Kontekstuavhengig prinsipp for rettferdig fordeling

Med kontekstuavhengighet menes prinsipper som gjelder uavhengig av kulturell og historisk sammenheng i det enkelte samfunn hvor prinsippene anvendes - altså at prinsippene er universelle (selv om han senere på 80-tallet modifiserer gyldighetsområdet noe, som vist ovenfor). En slik “frikobling” lar seg ikke helt enkelt realisere i praksis. Knytted moralske overveielser for tett opp til det Rawls betegner som intuisjoner (oppfatninger om rettferdighet basert på avveininger av flere hensyn), får vi rettferdighetsprinsipper som varierer fra individ til individ. Dette mener Rawls

det er nødvendig å hindre selv om han erkjenner at det ikke helt er mulig å fjerne elementet av intuisjon.⁸

Ved hjelp av reduksjonisme, er Rawls mål å utvikle et prinsipp for fordeling av f.eks offentlige goder, inntekt osv., som er uavhengig av kulturell kontekst. Dette fordelingsprinsippet får derfor allmenngyldig karakter, og blir grunnleggende for fordelingsstrukturen i samfunnet. Prinsippet er en syntese av individuelle intuisjoner. Reduksjonismen, blir slik, verktøyet som gjør det mulig å generere rettferdighetsprinsippene ut fra en hel rekke intuisjoner.

2.2.2 Samfunnskontrakten

Jeg redegjør ganske inngående i dette avsnittet for betingelsene knyttet til inngåelsen av samfunnskontrakten fordi disse legger føringer på fordelingen av primærgoder - herunder inntektsfordelingen. Maximin-prinsippet gir som logisk konsekvens at fordelingen av primærgoder må bli i overensstemmelse med Differensprinsippet.

Tradisjonell kontraktsteori forutsetter at samfunnskontrakten er et frivillig anliggende og denne forutsetningen kan det reises innvendinger mot. Samfunnsdeltagelse er ingen frivillig sak i moderne samfunn. Rawls gjør et tankeeksperiment hvor utgangspunkt er hvordan samfunnet ville sett ut om - spesielt fordelingen av økonomiske goder, *hadde vært frivillig også for de dårligst stilte?* Tankeeksperimentet bak dette spørsmålet er følgende: En opprinnelig situasjon finner sted hvor samfunnsmedlemmene kommer sammen for å inngå en kontrakt som alle kan være enige om. Når denne kontrakten inngås er medlemmene ikke klar over hvilken posisjon og rolle de vil komme til å spille i det fremtidige samfunn de er en del av, men de vet de er en del av dette samfunnet i framtida. Heller ikke er fordelingen av goder kjent, hvilket kjønn eller andre talenter de vil inneha. Samfunnskontrakten inngås mao. bak et slør av uvitenhet (veil of ignorance) (Rawls; 1971:136)⁹. Forutsetningen om rasjonelt valg fører til det valgte prinsipp vil bli endelig på en slik måte at det gir en entydig løsning på et problem. .

⁸ Intuisjon kommer inn på to stadier i utviklingen av rettferdighetsprinsipper: For det første danner de utgangspunktet ved etablering av "the original position" og dernest ved utprøvingen av intuisjoner mot overordnede prinsipper.

⁹ Forutsetningene for valg av rettferdighetsprinsipp hviler på to forutsetninger: Circumstances of Justice og Veil of ignorance som utdypes på neste side.

Hvilket rettferdighetsprinsipp medlemmene velger, er betinget av to forutsetninger: Forutsetningen om moderat godeknapphet og at samfunnsmedlemmene har individuelle livsplaner (ibid:126). Med dette tankeeksperimentet gjør Rawls valget av prinsipper for måten samfunnet organiseres på (samfunnsordningen), inkludert fordelingen av økonomiske goder, til et valg “bak et slør av uvitenhet” “Den fordeling av økonomiske goder er rettferdig som vi ville velge hvis vi ikke visste hvor i fordelingen vi ville havne” (Bojer; 1995(a):3) og foretok valg i tråd med maximin-prinsippet.

Samfunnskontraktens innhold er avhengig av graden av uvitenhet hos deltakerne på det hypotetiske kontraktsmøtet, dvs; hva det er rimelig at deltakerne på det hypotetiske opprinnelige kontraktsmøtet vet eller ikke vet. Det er deres bevisste egeninteresse som styrer deres preferanser. For å kunne velge må medlemmene ha en visst kunnskapsnivå. Rawls hevder at en må tillate så mye kunnskap at samfunnsmedlemmene kan fatte beslutninger som fører til det best mulige rettferdighetsprinsipp. Informasjonsmengden som blir medlemmene til dels avgrenses av i hvilken grad informasjonen favoriserer særinteresser. Dette sier Rawls på denne måten: “Indeed the parties are presumed to know whatever general facts affect the choice of the principle of justice” (ibid:137). Et slikt resonnement fordrer at medlemmene er seg bevisst hvilke preferanser som er felles for alle mennesker, uavhengig av samfunnsform. Rawls hevder, slik jeg forstår ham, at slik kunnskap finnes.

Circumstances of Justice (Betingelser for rettferdighet):

Menneskene har felles interesse av samarbeid for å kunne realisere målsetninger ingen enkelt av dem kan oppnå uavhengig av samfunnet de er en del av. Dette innebærer at samfunnet må pålegge samfunnsmedlemmene kollektive forpliktelser som å betale skatter, som igjen finansierer offentlig velferdsproduksjon. Rawls slik jeg igjen forstår ham, inkluderer i frihetsbegrepet både at man skal være fri fra forpliktelser og fri til å gjøre som man vil. I den grad forpliktelsene setter rammer for hva individet kan foreta seg er man, slik jeg forstår Rawls, ikke fri. Han uttrykker dette slik: “Thus persons are at liberty to do something when they are free from certain constraints either to do it or not to do it and when their doing it or not doing it is protected from interference by other persons”. En streng fortolkning av Rawls ville, ved

ved umiddelbar overveielse, være at han ikke kan brukes til å begrunne velferdsstaten fordi dette begrenser individuell frihet. Selv om han er liberalist, er dette ikke hans endelige konklusjon. Den strider jo også mot Differensprinsippet. Friheten må utøves innenfor rammen av i hvilken grad den kommer de mest ressursvake i samfunnet til gode. Siden de svakestes behov har forrang framfor andre gruppers behov impliserer dette en aktiv offentlig omfordelingspolitikk mht. primærgoder.

Samfunnet vil bare oppnå en rettferdig fordeling dersom to forhold er oppfylt: Det råder en begrenset primærgodeknapphet, og aktørene har egne individuelle livsløpsplaner. “Mutually disinterested persons put forward conflicting claims to the division of social advantages under conditions of moderate scarcity ... unless these circumstances existed there would be no occasion for the virtue of justice (Rawls; 1971:128). Samarbeid resulterer i frembringelsen av primærgoder som han har definert som liberties, powers and opportunities, income and wealth (ibid:90). En bakenforliggende forutsetning er at samfunnsmedlemmene har positiv grensenytte av primærgodene som blir frembragt¹⁰ og at dette er et viktig incentiv for å initiere samarbeid. Det poengteres at knappheten er moderat. For meget av et primærgode overflødiggjør (behovet for) samarbeid, og markant knapphet fører til kamp mellom samfunnsmedlemmene. Gyldighetsområdet av teorien til Rawls avgrenses slik til situasjoner med moderat knapphet på primærgoder. Dette betegnes gjerne som teoriens objektive bakgrunnsbetingelse, mens forutsetningen om individuelle livsløpsplaner betegnes som en subjektiv (individavhengig) bakgrunnsbetingelse. Slike individuelle livsløpsplaner forutsetter igjen at hvert enkelt individ har sin egen oppfatning av hva som ligger i begrepet “det gode liv”.

The veil of ignorance (Premisser for valg av fordelingsprinsipp)

Valg under denne betingelsen innebærer at

1. Evner og anlegg er ukjente for samfunnsmedlemmene
2. Ingen kjenner til egen oppfatning av det gode liv
3. Ingen kjenner egen risikovilje
4. Ingen kjenner sin egen plass i samfunnet
5. Ingen vet hvilket samfunn han/hun vil komme til å leve i.

Rawls beskriver premissene ovenfor slik: "I assume that the parties are situated behind a veil of ignorance. They do not know how the various alternatives will affect their own particular case and they are obliged to evaluate principles solely on the bases of general considerations. It is assumed then, that the parties do not know certain kinds of particular facts. First of all, no one knows his place in society, his class position or social status; nor does he know his fortune in the distribution of natural assets and abilities, his intelligence and strength and the like. Nor, again does anyone know his conception of the good, the particulars of his rational plan of life, or even the special features of his psychology such as his aversion to risk or liability to optimism or pessimism. More than this, I assume that the parties do not know the particular circumstances of their own society. That is, they do not know its economic or political situation, or the level of civilisation and culture it has been able to achieve. The persons in the original position has indication as to which generation they belong" (ibid:136-137).

The veil of ignorance ivaretar en grunnleggende forutsetning hos Rawls: at individuelle forutsetninger - evner og anlegg - ikke har betydning for fordelingen mht. goder og byrder i samfunnet.

Rawls presenterer en rekke alternativer til sine egne rettferdighetsprinsipper, og hevder at alle har sine fordeler og ulemper. Han uttrykker dette slik: "...there are reasons for and against each alternative" (ibid:124). Spørsmålet er så hvilke av disse rettferdighetsbegrepene, hvorav hans egne utgjør det første av fem alternativ, man velger. Han hevder at det valget individet gjør, skjer under et "slør av uvitenhet", men allikevel rasjonelle valg og preferanser. Han argumenter utfra at gitt at individet har en maximin-strategi, så vil det, når valget foretas under et "slør av uvitenhet", foretrekke hans rettferdighetsprinsipper.

Han ender opp med å argumentere for sine egne rettferdighetsprinsipper - i denne sammenhengen kalt "det duale rettferdighetsprinsipp". Dualiteten eksisterer på to plan: 1) Mellom frihets- og differensprinsippet og 2) mellom differens- og lik sjanseprinsippet. Jon Wetlesen definerer dualiteten på følgende måte:

¹⁰ Grensenytte defineres i sosialøkonomisk forstand som den økte behovstilfredsstillelsen man får av å konsumere ytterligere en enhet av et gode.

1. Med dette prinsippet skal forstås følgende (Wetlesens oversettelse 1986(a):289):
“Størst mulig frihet for enkeltindividet uten at dette går ut over andre og likhet mht. mulighet, dvs. at sosiale fordeler/goder ikke skal knyttes til enkeltindividet, men knyttes f.eks til vedkommendes stilling, stillinger bør være åpne for alle”.
2. Paretooptimum basert på Differensprinsippet (Rawls; 1971:75). Økonomiske ulikheter er bare akseptabelt dersom det kommer de dårligst stilte mest til del.

Selv velger Rawls å gå inn for sine egne rettferdighetsprinsipper, frihetsprinsippet og Differensprinsippet (i tillegg kommer lik sjanse-prinsippet) og argumentasjonen han fører kan oppsummeres slik:

Individet har selv forestillinger om “det gode liv”, men ikke de samfunnsmessige rammebetingelser man er en del av. Enkeltindivider kan ikke ha forestillinger om inntektsfordelingen i et land. Konsekvensen av dette er iflg. Rawls at man bør sikre frie borgerrettigheter. Da kan individet selv sette opp sine preferanser innenfor rammen av Paretooptimale betingelser. Ved å stille enkeltindividet fritt antar Rawls at dette vil føre til at individet dyrker sine beste evner og det kommer igjen hele samfunnet til gode. Her er han på linje med liberalistisk tankegang. Fra samme hold kritieres han for sitt Differensprinsipp. Dette betyr at en gruppes preferanser, de dårligst stilles, gis prioritet over andre gruppers preferanse. Liberale kritikere hevder at ett sett av intuisjoner ikke kan gis forrang fremfor andre, mao: Hvorfor skal ikke f.eks evnerike individer ha egen fordel av dette? A.H. Goldman uttrykker dette slik: “But, libertarians ask whether it is fair to take something away from a person who has worked hard for it and give it away to someone who has couldn’t or wouldn’t produce it himself”(Blocker&Smith, 1980:434). Sentralt i kritikken fra liberalistisk side er også at ressursallokeringen ikke vil bli optimal. I stedet for at investeringer gjøres der hvor kapitalen kaster mest av seg, vil man få skattemotiverte investeringer, dvs. at hensynet til redusert skatt går foran hensynet til avkastning. Samlet sett vil dette føre til mindre ressurser som er gjenstand for fordeling i samfunnet.

Videre brukes begrepet “rationality of the contracting partners”, og i det ligger både at samfunnsmedlemmene foretar valg under usikre betingelser slik jeg har beskrevet dem ovenfor og at de er rasjonelle aktører. Det “rette” liv har prioritet over det “gode” liv eller som Rawls uttrykker det: “..the formal constraints of the conception of rights”

(Rawls; 1971:130). Det fordelingsprinsipp som legges til grunn må altså være nøytralt overfor individuelle oppfatninger av det gode liv.

Den enkelte aktør vil ved overveielsen av de enkelte valgmuligheter han står ovenfor ta i betraktning de beste og verst tenkelige konsekvensene av disse valgene. Disse konsekvensene kan kombineres på forskjellige måter. Jon Elster sier det slik: “One may look at one end only or at the other end only; or have one lexicographically prior to the to the other; or consider a wightened combination of these..” (Elster: 1979:395).

2.2.3 Reflektert likevekt som metode for avveining av forholdet mellom intuisjoner

Rawls anvender hva han kaller *reflective equilibrium* som metode for å klargjøre forholdet mellom våre intuisjoner. Begrepet forklarer han slik: “When a person is presented with an intuitively appealing account of his sense of justice (one, say which embodies various reasonable and natural presumptions), he may well revise his judgements to conform to its principles even though the theory does not does not fit his existing judgements exactly. He is especially likely to do this if he can find an explanation for the deviations which undermines his confidence in his original judgements, and if the conception presented yields a judgement which he finds he can now accept” (Rawls; 1971:48). Denne metoden er en pendling mellom på den ene siden våre moralske enkeltintuisjoner og på den annen side de moralske enkeltintuisjoner som ligger til grunn for etableringen av kontrakt- eller beslutningsbetingelsene. Indirekte er metoden også en pendling mellom intuisjoner og prinsipper siden en endring av kontraktsbetingelsene vil føre til en endring i rettferdighetsprinsippene. Hvis en tenker seg at partene i den opprinnelige posisjon er altruistisk orienterte vil ikke Differensprinsippet bli valgt men klassisk utilitarisme. Om dette sier Rawls. “Now, as I mentioned in the first chapter, there is a sense in which classical utalitarianism fails to take seriously the distinction between persons. The principle of rational choice for one man is taken for the principle of social choice as well...”(ibid:187) og videre på samme side.. “The one person of the classical doctrine [Utilitarisme - min anm.] is, then identical with the impartial sympathetic spectator”. Han fortsetter resonnementet og konklusjonen er denne: “From the standpoint of justice as fairness there is no reason why the persons in the original positionwould

agree to the approvals of an impartial sympathetic spectator as the standard of justice. This agreement has all the drawbacks of the classical principle of utility to which it is equivalent. If, however, the parties are conceived as perfect altruists, that is, as persons whose desires conform to the approvals of such a spectator, then the classical principle would, of course, be adopted” (ibid:188). Reflektert likevekt som metode bygger på en holistisk forståelse slik at intuisjonene korrigerer hverandre. Våre individuelle moralske enkeltintuisjoner fungerer som korreksjoner til våre egne forslag til rettferdighetsprinsipper inntil vi kommer frem til prinsipper (kontraktsbetingelser) som vi har så stor tillit til at vi lar disse prinsippene korrigere våre intuisjoner. Litt forenklet kan en derfor si at en situasjon hvor vi opplever reflektert likevekt er kjennetegnet ved at vi ikke føler behov for å endre våre oppfatninger, og en slik situasjon nærmer vi oss uten helt å nå den. Rawls bok *A theory of justice* er en partiell anvendelse av denne metoden fordi den forutsetter at de riktige prinsippene (kontraktsbetingelsene) er funnet i den originale posisjonen, og derfor skjer argumentasjonen fra denne posisjonen, og de prinsippene som produseres - de tre rettferdighetsprinsippene - har status som korrektiv til våre egne intuisjoner.

Reflektert likevekt som metode er problematisk fra et metodologisk synspunkt fordi den anvender intuisjoner både ved etablering av den opprinnelige posisjonen og ved utprøving av de prinsippene man har kommet frem til. De samme intuisjonene kan, logisk sett, ikke forekomme begge steder. Leseren av Rawls bok vet ikke hvilke moralske intuisjoner som ligger til grunn for etableringen av rettferdighetsprinsippene (kontraktsbetingelsene). Indirekte kan vi allikevel muligens anta at f.eks intuisjonen om at ingen har gjort seg fortjent til egenskaper og naturlige evner, har vært viktige. Stemmer dette, opptrer denne intuisjonen både som premiss og resultat.

2.2.4 Det duale rettferdighetsprinsippet

- Frihet og likhet

I dette avsnittet vil jeg gå nærmere inn på likhetsprinsippet som Rawls argumenterer for i sin rettferdighetsteori. Som allerede nevnt, vil individer som befinner seg i “den opprinnelige posisjon,” enes om tre grunnleggende betingelser: Individuell frihet for det enkelte samfunnsmedlem så lenge dette ikke hindrer andre samfunnsmedlemmers rett til den samme frihet, og for det andre at samfunnsmedlemmene enes om at *sosiale*

forskjeller skal knyttes til posisjoner som er tilgjengelig for alle (sjanselighet). Fordelingen av godene (som han kaller primary goods) skjer iht. Differensprinsippet.

Rawls formulerer dette slik: “Each person is to have an equal right to the most extensive basic liberties compatible with similar liberty for others. Second: Social and economic inequalities are to be arranged so that they are both a) reasonably expected to be to everyone’s advantage and b) attached to positions and offices open to all” (ibid:60).

- Differensprinsippet

Det andre rettferdighetsprinsippet som samfunnsmedlemmene i “den opprinnelige posisjon” blir enige om betegnes av Rawls som *the difference principle*. Et samfunn organisert etter dette prinsippet vil være et paretooptimalt samfunn til beste for de svakeste (dvs. hvor deres behov er prioritert hvis likedeling ikke er mulig), men det er ikke nødvendigvis et fullstendig egalitært samfunn. Et sitat fra boka formulerer dette slik: “All social values - liberty and opportunity, income and wealth, and the bases of self-respect are to be distributed equally unless an unequal distribution of any or all, of these values are to everyone’s advantage (ibid:62). Sosiale forskjeller tillates under visse betingelser. Isolert sett kan Differensprinsippet og respekt for ulike lifeprospects synes vellykket, men problemet er at selve begrunnelsen til Rawls for Differensprinsippet inneholder synspunkter som i vesentlig grad svekker grunnlaget for en av den liberale statens forutsetninger (som Rawls i prinsippet er tilhenger av), nemlig at borgerne er ansvarsbevisste - moralske personer med evne til å revurdere sine planer og forventninger i lys av deres “nåværende forutsigbare situasjon (Sen&Williams1988:170). Spørsmålet er om Rawls’ vektlegging av individets ansvar for de formål de setter seg er forenlig med den intuitive argumentasjonen i Differensprinsippet hvor ingen kan sies å ha gjort seg fortjent til individuelle egenskaper som flid, egnethet, begavelse og intelligens, og følgelig kan en ikke heller vente at slike egenskaper blir lagt til grunn for fordelingen av inntekt og andre materielle goder.

Et av Rawls mer grunnleggende intuitive argumenter for Differensprinsippet er rettet mot den oppfatningen at noen kan gjøre seg fortjent til høyere økonomisk belønning enn andre. Han hevder at ingen har gjort seg fortjent til sine naturlige forutsetninger eller den sosiale klasse man fødes inn i - han går så et skritt til: Vi kan heller ikke sies å fortjene de innstillinger og holdninger som vi har ervervet oss og som gjør den

enkelte istand til å yte mer enn andre. Flid og utholdenhet er i høy grad egenskaper vi er født med.¹¹ Rawls argumenterer for at en aktør i “den opprinnelige posisjon”, ut fra sin kjennskap vil velge det prinsipp som, gitt det verst tenkelige utfall, gir den beste fordelingen/konsekvensene (Maximin-prinsippet). Poenget her er at aktøren er i stand til å identifisere hvilke fordelingsprinsipper som gir de verst tenkelige utfall. Siden ingen av samfunnsmedlemmene kjenner sin egen posisjon i samfunnet, er det rasjonelt å anvende maximin-løsningen Rawls argumenterer for. Det er på denne bakgrunn man kan resonnerer som Rawls: At i Paretooptimum må de dårligst stilte komme best ut. Sosiale forskjeller er bare akseptabelt dersom disse tjener på det. Man kan, f.eks motivere lønnsforskjeller i helsesektoren, med at dette vil føre til et bedre offentlig helsetilbud som særlig kommer de svakeste i samfunnet til gode. Differensprinsippet blir derfor også et argument for å sikte mot en mest mulig paretooptimal fordeling av samfunnsgodene. Et vesentlig poeng er at selv der hvor Rawls mener at sosial ulikhet er akseptabelt som f.eks i eksemplet fra helsesektoren, må effektivitetsgevinsten reguleres slik at den kommer de dårligst stilte til gode. Dette må tolkes som at Rawls selv går inn for en aktiv statlig omfordelingspolitikk. Økt verdiskapning som bare kommer eliten til del, er uakseptabelt selv om det skulle innebære en paretoforbedring for alle. Dette innebærer at de “svakestes” preferanser har forrang fremfor andre gruppers preferanser. Med forrang skal her forstås at dersom likedelingsprinsippet ikke lar seg gjennomføre, skal behovene til de mest ressursvake prioriteres fremfor andre gruppers behov. Jeg tolker Rawls dithen at et paretooptimalt samfunn, med begrenset sosial ulikhet, hvor de dårligst stiltes behov er prioritert (mao. et solidarisk samfunn), er et samfunn han mener vil være til beste for alle samfunnsmedlemmene. Det får regne på presten bare så lenge det også drypper på klokkeren.

Fordelingen av politiske og økonomiske ressurser mellom samfunnsmedlemmene som beskrives i Rawls hovedverk fra 1971, *A theory of Justice*, forutsetter at samfunnsmedlemmene føler et ansvar for å vedlikeholde rettferdighetsprinsippene og opprettholde den fordelingen disse medfører blant medlemmene. Individene forutsettes altså å selv være i stand til å forme egne preferanser i tråd med de institusjoner de selv ville ha valgt i hva Rawls kaller Den opprinnelige posisjonen.

¹¹ Thomas Pogge utdyper dette i sin bok: *Realizing Rawls*, s. 63: Her skriver han at den sosiale og naturlige betingethet av holdninger og innstillinger går fra bunn til topp.

Problemet er hvordan individet skal kunne føle et moralsk ansvar for sine preferanser når disse, iflg. den sosiale ontologien, ligger utenfor den enkeltes makt.

Eric Rakowski forsøker i sin bok fra 1991 å løse denne motsigelsen innenfor rammene av Rawls egen teori ved å gi en radikal fortolkning av Differensprinsippet (Rakowski1991:112). Han mener at Rawls sosiale ontologi må forstås som deterministisk, og at Rawls ikke har drøftet forholdet mellom moralsk ansvar for egne preferanser og determinismen. Tolker man Rawls dithen at han står for en slags egalitær liberalisme, så kan dette oppfattes som to uforenlige prinsipper.

I Rawls likhetsprinsipp ligger det en erkjennelse av at selve måten inntektsfordelingen organiseres på: skattenivå, størrelsen på offentlige overføringer, subsidier osv., påvirker størrelsen på de totale ressurser samfunnet rår over. I økonomiske termer ville dette kunne uttrykkes som at inntektsfordelingen påvirker størrelsen på bruttonasjonalproduktet, som igjen defineres som den samlede verdiskapningen før kapital slit i et samfunn. Størrelsen på bruttonasjonalproduktet har igjen betydning for nivå og omfang på offentlige velferdsgoder.

Rawls hevder videre at frihetsprinsippet kommer “lexicographically” før likhetsprinsippet. Dette er en rangordning av rettferdighetsprinsippene hvor han gir frihetsprinsippet forrang foran likhetsprinsippet. Det innebærer at mindre frihet aldri kan oppveies av mer likhet i samfunnet.

Primærgoder - hva er det som fordeles?

Det som er gjenstand for fordeling blant samfunnsmedlemmene hos Rawls er hva han kaller *Primary goods* og disse definerer han på følgende måte: “For simplicity, assume that the chief primary goods at the disposition of society are rights and liberties, powers and opportunities, income and wealth” (1971:62). Dette er hovedgruppene han bruker for oversiktens skyld - det, iht. Rawls egne uttalelser, viktigste primary good er selvrespekt (ibid:440).

Primærgodene kan man tenke seg veid sammen til en indeks, men dette ville da bety at f.eks mindre frihet kan veies opp av mer inntekt og denne tanken forkaster Rawls (Bojer 1995b:4). Primærgoder er både materielle goder og rettigheter/prinsipper. Det første prinsippet, rights and liberties har forrang fremfor de andre prinsippene. Det første primærgodet har forrang over det neste dvs. at “freedom of thought and liberty of conscience, freedom of association” har forrang over “freedom of movement and

choice of occupation” som igjen har forrang over de neste primærgodene. Dette følger av at prinsippene er leksikalsk ordnet. Dersom man videre forutsetter at prinsippet om “freedom of choice” har forrang fremfor “choice of occupation” kan man slutte at medlemmene av moderne samfunn bør ha de samme grunnleggende rettighetene (basic rights) og ha samme grad av sjanselikhhet (equality of opportunity). Sosial ulikhet kan derfor bare oppstå i tilknytning til de resterende primærgodene som f.eks inntekt, formue, sosial status osv. Jeg tolker Rawls dithen at det ikke er summen av primærgoder som skal være likt fordelt men hvert enkelt primærgode. Ulikheter i f.eks inntekt legitimeres derfor bare hvis dette kommer de dårligst stilte til gode.

Selv om primærgodene betyr at grunnleggende rettigheter som f.eks rights and liberties er ivaretatt, er det avgjørende hvordan innholdet i disse begrepene fortolkes. Intuisjonene blir avgjørende for hvordan prinsippene iverksettes. Primærgodene kan ikke ukritisk brukes til å si noe om i hvilken grad fordelingen av dem er rettferdig.

Endelig følger det av definisjonen av “de dårligst stilte” at det er disse som har dårligst score når det gjelder primærgoder når hele deres livsløp tas i betraktning. Implisitt i dette ligger det videre at sosial mobilitet ikke tas med som et primærgode. Individer som er født inn i gruppen av de dårligst stilte har en viss mulighet til sosialt avansement sett i et livsperspektiv, men dette berører ikke Rawls. Dette er imidlertid ikke av betydning siden definisjonen av gruppen: “de dårligst stilte” er dem som forblir i denne gruppen gjennom hele livet. De to rettferdighetsprinsippene¹² har det til felles at “justice of fairness” som overordnet prinsipp sørger for sosial mobilitet. Sosial mobilitet er ikke et primærgode som skal inkluderes i en index eller som det formuleres i et verk: “...The two principles of justice allows for social mobility through the principle of fair equality of opportunities”. (Sen & Williams; 1988:164).

2.2..5 Det modifiserte fordelingsprinsippet

Da Rawls utga boken *A theory of Justice* i 1971 var hans mål å formulere et kontekstuavhengig rettferdighetsprinsipp med universelt gyldighetsområde. I tre artikler på 80-tallet reviderer han sin “Theory of Justice” til bare å gjelde i moderne

¹² Justice as fairness bygger på to underliggende prinsipper: 1) Størst mulig frihet til individet uten at dette går ut over andre. 2) Det siste prinsippet som gjerne slås sammen består egentlig av to delprinsipper: Sosiale og økonomiske ulikheter må være av størst nytte for de dårligst stilte og tilgjengelige for alle. 2) Dernest er det snakk om s.k. sjanselikhhet, dvs. at sosiale ulikheter knyttes til sosiale posisjoner f.eks yrker som er åpne for alle .

liberale (og derfor vestlige) samfunn.¹³ Rawls hevder at denne innsnevringen av gyldighetsområdet må få konsekvenser for begrepsbruken i hans teori. Han innfører det nye begrepsapparatet allerede i 1980 og dette videreføres og utdypes i de to neste artiklene. Valgsituasjonen spesifiseres slik at det prinsippet som velges er slik at det sikrer “overlappende konsensus” mellom borgere i et “velordnet samfunn”. I den seneste artikkelen er dette reformulert slik: “a *public* conception of justice that can gain the support of a stable overlapping consensus in a well-ordered democratic society” (Rawls; 1989:19). I et slikt samfunn aksepteres prinsippet for fordelingsrettferdighet og samfunnsinstitusjonene er underlagt dette overordnede prinsippet.

Den presisering av teorien som han foretar innebærer også en politisering og avgrensing av begrepet med tanke på en operasjonalisering, som gjør det mer anvendelig i daglig bruk. Begrepet politisering må utdypes i denne sammenheng. Slik Rawls bruker det i sin bok *A Theory of Justice* må det tolkes som politisk deltagelse. Rawls uttrykker dette i følgende formulering: “The principle of equal liberty, when applied to the political procedure defined by the constitution, I shall refer to as the principle of (equal) participation. It requires that all citizens are to have an equal right to take part in, and to determine the outcome of, the constitutional process that establishes the laws with which they are to comply” (Rawls; 1971:221).

Siden Rawls er fokusert i særlig grad på konfliktløsning, er det naturlig å anta at han særlig vil få frem et prinsipp som kan anvendes til å løse slike. Hans endrede teori kan anvendes på moderne liberale tanker og ideer og det rettferdighetsprinsipp/fordelingsprinsipp man enes om bør være slik at liberale verdier inkorporeres i dette prinsippet.

I sin opprinnelige form hadde teorien som mål å definere en, som tidligere nevnt, kontekstuavhengig teori for rettferdighet. Dette formålet beskriver han slik: “to find a conception of justice suitable for all societies regardless of their particular social or historical circumstances” (Rawls;1980: 518). Han ender opp med et rettferdighetsprinsipp som også er utvidet til å gjelde rettigheter, men med et mer begrenset gyldighetsområde. Rettferdighetsprinsippet bør gjenspeile

¹³ Disse tre artiklene ble publisert med følgende titler: Kantian Constructivism in Moral Theory (1980), Justice as fairness: Political, not Metaphysical (1985) og The Idea of Overlapping Consensus (1987)

rettferdighetsoppfatninger som har basis i den liberale kulturarven. Slik blir det klart at gyldighetsområdet reduseres til vestlige liberale samfunn. Rawls hevder at dette modifiserte prinsippet i realiteten bare er en presisering av det opprinnelige prinsippet, Justice as fairness, slik at det blir lettere anvendelig.¹⁴ Årsaken til at Rawls foretar denne presiseringen synes å være at prinsippet hans lettere skal kunne anvendes i livsynspluralistiske samfunn. Uansett grad av pluralisme mener Rawls at det er mulig å enes om et felles rettferdighetsprinsipp som alle godtar. Han uttrykker dette slik: “Our hope is that there is a common desire for agreement, as well as sufficient sharing of certain underlying notions and implicitly held principles so that the effort to reach an understanding has some foothold (Rawls; 1980:518).

Selve strukturen i resonnementet har ikke endret seg, det er hele tiden snakk om overensstemmelse mellom “intuisjoner” og prinsipper om hva som konstituerer en rettferdig fordeling. Det skjer en stadig testing av våre grunnleggende intuisjoner mot mer allmenngyldige prinsipper. Valget av et rettferdighetsprinsipp bør skje i henhold til premisser (de bør spesifiseres), slik at de er i størst mulig overensstemmelse med våre intuisjoner. I forhold til sin opprinnelige teori gjør han to endringer. Den første dreier seg om at teoriens gyldighetsområde innsnevres til å dreie seg om vestlige liberale samfunn. Den andre endringen i forhold til sin opprinnelige teori gjør han ved å ikke å bruke *rational choice-teorien* for å nå frem til prinsipper for rettferdighet. Dette er altså en prosedural endring, mens hensikten bibeholdes. Det skal være overensstemmelse mellom våre intuisjoner som begrunnelse for et rettferdighetsprinsipp.

2.2.5.1 Det endrede rasjonalitetsbegrepet hos Rawls

Hva innebærer det å velge “fornuftig” i forhold til det å velge rasjonelt i tråd med “rational-choice-teorien? Rational-choice-teorien forutsetter en klar “mål - middel” sammenheng. Øyvind Østerud har følgende definisjon av denne retningen innenfor statsvitenskap: “Den bygger på bestemte antagelser om aktørers motiver og valg, og avleder politiske og institusjonelle konsekvenser fra disse” (Østerud; 1991:20). I *A Theory of Justice* mente Rawls at rettferdighetsprinsippet skulle baseres på rasjonelt valg tatt under “a veil of ignorance) eller om man vil - et slør av *usikkerhet*.

¹⁴ Dette illustrerer problemet med å operasjonalisere teoretiske begreper under forutsetning av at gyldighetsområdet skal beholdes.

Maximin-prinsippet som anvendes i den opprinnelige situasjonen er rasjonell ut fra de forutsetninger som Rawls setter for aktørenes preferanser i den situasjonen. Rawls sier det slik: “And this analogy suggests that if the original position has been described so that it is rational for the parties to adopt the conservative attitude expressed by this rule, a conclusive argument can indeed be constructed for these principles” (Rawls; 1971:153). På 80-tallet flyttes vekten over på *enighet* mellom liberale borgere i kantiansk betydning av ordet som legitimitetsgrunnlag for rettferdighetsprinsippene til Rawls.

Hva innebærer så dette for selve kontraktssituasjonen mellom samfunnsmedlemmene? En kantiansk borger kjennetegnes ved at individet har velutviklet rettferdighetssans og frihet til å forme, endre og forfølge sin egen oppfatning av “det gode liv”. Negativt forstått kan frihetsbegrepet hos Kant tolkes som en evne til å handle uavhengig av ens individuelle natur. På tilsvarende måter mener Rawls at vi handler fritt når vi handler ut fra prinsipper som ikke er bestemt ut fra naturlige og sosiale tilfeldigheter. Det sier han bl.a. på denne måten: “Next, principles are to be universal in application. They must hold for everyone in virtue of their being moral persons” (ibid:132).

Det kan innvendes at kontraktspartene i realiteten ikke er frie i den opprinnelige situasjonen siden de handler bak et “slør av uvitenhet”. Likeledes har individet abstraksjonsevne slik at det kan operasjonalisere samfunnets rettferdighetsprinsipper på en meningsfull måte. En kantiansk borger tar ansvar for egne handlinger, og dette innebærer også at individet selv er ansvarlig for bruk av primærgodene. Rettferdighetsprinsippene¹⁵ bryter med prinsippene for rasjonelt valg ut fra forutsetningen om “a veil of ignorance” og risikoaversjon. Kontraktsbetingelsene skal være offentlige og gjerne gjenstand for debatt.

Det substansielle innholdet i Rawls rettferdighetsprinsipp er altså ikke endret, men begrunnelsen av det hviler på liberale ideer om åpenhet og hva Rawls kaller “overlapping consensus” snarere enn rasjonelt valg under usikkerhet.

¹⁵ 1) Lik rett til grunnleggende rettigheter og friheter, 2a) Lik rett til stillinger og 2b) Sosiale og økonomiske forskjeller er bare tillatt hvis det er mest fordelaktig for de dårligst stilte. 1) har forrang fremfor 2) og 2a fremfor 2b.

3.0 Det politiske innholdet i og fordelingsmessige konsekvenser av Rawls fordelingsprinsipper

I forrige kapittel er det gjort rede for det teoretiske grunnlaget for Rawls rettferdighetsprinsipper. I dette avsnittet vil jeg konsentrere meg om, gjennom et praktisk eksempel, å se på fordelingsmessige konsekvenser av Rawls teori anvendt på barns stilling i samfunnet. Dette gjøres ved å gjennomgå sentrale deler av begrunnelsen for offentlige overføringer til barnefamilier slik de fremkommer i Barnefamilieutvalgets innstilling fra ifjor (NOU 1996: 13). Derneft vil jeg forsøke å si noe om hvordan prinsippene som fremkommer for overføringer til barnefamilier harmonerer med Rawls' Differensprinsipp. Siden barns stilling avhenger av den offentlige fordelingspolitikken, er det interessant å forsøke å tolke f.eks samfunnskontrakten i lys av barns stilling og interesser. Slik jeg tolker Rawls, er barns interesser likestillet med voksne samfunnsmedlemmers interesser. Rawls knytter barns behov til fordelingen av "primary goods" (livsinntekt) og dette gjør det mulig å drøfte disse behovene uavhengig av fremtidige preferanser. Målet er en mest mulig lik livsinntekt for alle.

Stortingsmeldingen sier at det er helt sentralt å bidra til å trygge barns oppvekstvilkår, men uten å beskrive dette nærmere. Dette beskrives slik: "Hele utvalget er enig om at hensynet til stabile og trygge oppvekstvilkår for barna er sentralt i utformingen av samfunnets overføringer til barn og barnefamilier.." og videre.. "Utvalget er enige om at den offentlige støtten skal bidra til å sette barnas interesser i sentrum og at mødre og fedre skal stilles likt i valget mellom yrkesaktivitet og barneomsorg" (ibid:194). Den siste tilføyelsen i sitatet innebærer at barnepolitikk også blir et spørsmål om likestillingspolitikk.

Det er ikke uproblematisk å isolere barns stilling, behov og rettigheter fra foreldrenes fordi deres livssituasjon er så nært knyttet til hverandre. Ofte er det vanskelig å avklare om tiltak som avgjør barns velferd fokuserer på barn eller voksne. En konkretisering av denne problemstillingen (dilemmaet) kan eksempelvis formuleres slik: Har vi offentlige barnehaver av hensyn til barnas velferd eller for å lette foreldrenes adgang til arbeidsmarkedet? Spørsmålet kan ikke besvares entydig, allikevel vil jeg hevde at en kan komme til ulike konklusjoner om en velger å fokusere på barns behov heller enn de voksnes. Derfor er det interessant å se på barns stilling

isolert sett. Det kan også tenkes at samfunnet og foreldrenes interesser kolliderer mht. hvordan omsorgen for barna skal organiseres. Det er altså ikke bare snakk om hvor mye offentlige goder barn mottar, men også et spørsmål om hvordan sammensetningen av offentlige overføringer til barn er.

Når enslige forsørgeres barn får lettere adgang til offentlige barnehager, overgangsstønad, høyere barnetrygd osv., er dette fordi man vil stimulere barnets utvikling, trygge oppvekstvilkårene osv. Det er altså barnets interesser som formelt står i fokus. Skal man argumentere for f.eks overgangsstønad ut fra hensynet til den som har omsorgsansvar for barn (som regel moren), blir argumentasjonen vanskeligere. Overgangsstønaden kan betraktes som en økonomisk kompensasjon for at den som har omsorgsansvar og er enslig ikke kan arbeide så meget som om begge foreldrene delte ansvaret for barnets omsorg. Omvendt kan en tenke seg at generøse stønadsordninger bidrar til at det blir mer attraktivt å være enslig forsørger. Resultatet kan bli en overutnyttelse av ordningen. Liberalistisk kritikk vil gå på at generøse offentlige støtteordninger til enslige mødre fritar dem fra et ansvar de har påtatt seg og som de bør ta konsekvensene av uten å velte kostnadene over på det offentlige. Skal overgangsstønaden (og forøvrig også andre offentlige overføringer rettet mot barn) begrunnes ut fra hensynet til voksnes interesser, er det ikke riktig å støtte enslige mødre eller foreldre generelt økonomisk. Fokuseres det på barnas behov, er det fullt akseptabelt at det offentlige økonomisk og på andre måter støtter enslige mødre og foreldrepar.

Diskusjonen omkring kontantstøtte eller offentlig subsidiering av barnehager er en annen vinkling av den samme problematikken: Dersom en forutsetter at barnehager gir de beste utviklingsmuligheter for barn, innebærer kontantstøtteprinsippet at man prioriterer foreldrenes behov fremfor barnas, fordi de gis muligheten til å ta barn ut av barnehagen og slutte i betalt yrkesarbeid helt eller delvis. (Det er ikke vanskelig å argumentere mot mitt resonnement ut fra andre rettferdighetskriterier, f.eks at kontantstøtteordningen er mer i tråd med likedelingsprinsippet, men allikevel er også dette et argument basert på foreldrenes premisser).

Differensprinsippet har blitt kritisert fra flere hold slik det fremgår ovenfor. Jeg vil hevde at det er spesielt anvendelig i forhold til barn. Ut fra moralske overveielser finner de fleste det urimelig at foreldrenes sosiale status i stor grad skal prege barnas

oppvekst. Den liberalistiske tesen om å ta ansvar for egne valg lar seg ikke anvende i forhold til barn fordi de ikke selv har hatt innflytelse på sin livssituasjon..

3.1 Typifisering av ulike økonomiske overføringer til barnefamilier

Disse kan deles inn etter form: Tjeneste- eller kontantytelser eller etter grad av generalitet. Virkemidlene som anvendes i familiepolitikken kan grovt sett inndeles i to grupper: Kontantytelser og tjenesteyting (ibid:126). Sett i forhold til barns oppvekstfaser er det slik at mens barna er små er den delen av overføringene som betales kontant (kontantstøtte) relativt høy, men etterhvert som barn kommer i skolemoden alder vil overføringene mer og mer ha karakter av tjenesteyting. Utdanning betraktes samtidig som et nøkkelgode for den enkelte og en investering fra samfunnets side, slik at det ikke skal være foreldrenes ansvar å sikre tilfredsstillende utdanning for sine barn. I tillegg til skillet mellom kontant- og tjenesteyting kan man skille mellom generelle, yrkesbaserte og selektive ordninger (ibid:126). Generelle tildelingsordninger omfatter alle familier med barn (barnetrygd), yrkesbaserte ordninger omfatter bare barnefamilier der minst en av foreldrene er yrkesaktive (fradrag av tilsynsutgifter for barn ved skatteliggingen) og selektive ordninger som skal komme spesielle målgrupper som en særlig ønsker å hjelpe (overgangsstønad).

3.2 Hva slags overføringer tjener barnas interesser

Her argumenteres det for at tjenesteprinsippet i størst grad kommer barn uavhengig av sosioøkonomisk tilhørighet tilgode. Kontantytelser som er ment å komme barn tilgode som f.eks barnetrygden, gis ofte uten at det er mulig å kontrollere hvorvidt dette faktisk skjer. I den grad det er snakk om at kontantprinsippet gir økte valgmuligheter, gjelder dette foreldrenes muligheter og ikke barnas. Implisitt i f.eks begrunnelsen for ordningen med den norske barnetrygden, ligger det at foreldre alltid handler ut fra hva som gagnar barna.

Kontantytelser, må av innlysende grunner, skje til foreldrene for barnet. Implisitt ligger også i dette at foreldrene er i stand til å velge tjenester som gir barnet de beste muligheter til å realisere sine evner. I hvilken grad foreldrene oppfyller dette kriteriet avhenger av hvilke ressurser foreldrene selv besitter - her er f.eks utdanning og inntekt viktige faktorer fordi det kreves at foreldrene kan tenke langsiktig. På bakgrunn av et slikt resonnement fremstår kontantstøtteprinsippet som et prinsipp som

favoriserer ressurssterke foreldre på bekostning av ressursvake. Dersom en i større grad knytter rettigheter til barnet og ikke til foreldrene, vil konsekvensen være at en større del av overføringene vil skje i form av tjenesteyting. Dersom en i tillegg kombinerer økt tjenesteyting med innføring av minstestandarder for disse tjenestene, har en i størst mulig grad ivaretatt de minst ressurssterke barnas interesser. I lys av Differensprinsippet til Rawls er det riktig å vri overføringene fra kontantytelser til tjenesteyting. Et høyt utdanningsnivå øker mulighetene til en høyere livsinntekt for barn selv om en korrigerer for forventet inflasjon, og derfor også høyere livskvalitet enn hva barnet ellers ville ha fått uten et høyt utdanningsnivå.

Hvordan er så fordelingen mellom tjenesteytelser og kontantstøtte i Norge? Totale overføringer til barnefamilier i form av kontantstøtte, tjenesteyting og skattefordeler beløper seg til ca. 55 milliarder kr. i 1996 (kommunenes og statens utgifter er medtatt samlet). Av dette utgjør kontantoverføringene ca. 20 milliarder (37%) og tjenesteytelsene 35 milliarder (63%) (ibid:127). Det kan altså hevdes at Rawls Differensprinsipp støtter opp om fordelingsmønsteret vi finner mht. offentlige overføringer til barnefamilier i Norge.

3.3 Barn - sosiale individer og økonomiske innsatsfaktorer

Her pekes det på motiveringen i Stortingsmeldingen for offentlige økonomiske overføringer til barnefamilier. Barn har rettigheter som egne individ, men er også viktige for å trygge fremtidig velferd. Det kan virke som om mange overføringsordninger som er ment å fremme barns utvikling som individer, i realiteten har til hensikt å maksimere fremtidig økonomisk samfunnsmessig avkastning av disse overføringene. Spissformulert kan dette sies slik: Gitt at et barnehage tilbud er viktig for barns sosialiseringsspross - hvorfor er så ikke dette tilbudet langt rimeligere å bruke for foreldrene enn hva som faktisk er tilfellet?

Barns rettigheter begrunnes på flere måter i Stortingsmeldingen om offentlige overføringer til barnefamilier. Fra et individperspektiv (mikroperspektiv) argumenteres det med at f.eks gode oppvekstvilkår sikrer barna gode levekår og en harmonisk utvikling. Det betones også at i den grad barn må vokse opp i et sosialt miljø som hindrer en slik utvikling, er det samfunnets ansvar å motvirke dette, fordi barnet ikke kan lastes for det sosiale miljøet det er en del av. Investering i barns oppvekst og utdanningsnivå blir indirekte også et spørsmål om fremtidig livskvalitet

for neste generasjons pensjonister all den tid folketrygdordningen baserer seg på at den til enhver tid arbeidende del av befolkningen skal finansiere løpende pensjonsutgifter gjennom folketrygden. Dette uttrykkes bl.a slik: “Barn kan ikke lastes for de økonomiske omstendighetene de vokser opp under”. Og videre... “Gode oppvekstvilkår er investering i stabile sosiale og økonomiske relasjoner og i framtidig arbeidskraft” (ibid:125).

3.4 Fordeling over livsløpet

Tabell 3.1 nedenfor viser sammenhengen mellom karakteren på overføringene fra det offentlige til barnefamiliene avhengig av alder. Overføringene er en blanding av kontantytelser og tjenesteyting.

Tabell 3.1: Sammenhengen mellom stønadstype og alder på barnet

Alder	Barnetrygd	Småbarns- tilegg	Forsørger- fradrag	Fødselspermisjon/ Engangsstønad	Barne- hager	Skolefritids- ordninger	Grunn- skolen	Videregående- skole
0	x		x	x	x			
1-2	x	x	x		x			
3-6	x		x		x			
7-9	x		x			x	x	
10-15	x		x				x	
16-18			x					x

Kilde: NOY 1996: 13 side 127

Av tabellen kan en slutte at omfanget og kostnadene av overføringene avtar med stigende alder hos barnet. For foreldrene følger utviklingen samme mønster inntil barnet når tenårene, da øker igjen kostnadene fordi foreldrene ofte bærer kostnadene knyttet til videregående utdanning og fritidsaktiviteter.

Dette mønsteret er en grunn til at man kan hevde det er rimelig og rettferdig med en variabel barnetrygd i løpet av barnets første 18 år hvor satsene er relativt høye for barn under 6 år og over 13 år og tilsvarende lavere for aldersgruppen 7-12 år. Dersom denne fordelingsnøkkelen særlig kommer ressursvake barn tilgode i forhold til dagens ordning med en flat sats (bortsett fra i de aller første leveårene), er den i tråd med Differensprinsippet. I hvilken grad dette faktisk er tilfellet er en diskusjon jeg vil la ligge her.

Rawls forutsetter at Samfunnskontrakten inngås i den opprinnelige posisjon. Problemstillingen er derfor hvilken vekt barns behov skal tillegges i kontraktsmøtet. Siden oppvekstvilkår for barn i høy grad også påvirker livsvilkår for voksne og siden aktørene antas å opptre rasjonelt, ville trolig barnas behov bli tillagt stor vekt. Rawls uttrykker dette slik: “Furthermore, the principle of fair opportunity can be only carried out, at least as long as the institution of family exists. The extent to which natural capacities develop and reach fruition is affected by all kinds of social conditions and class attitudes. Even the willingness to make an effort, to try, and so be deserving in the ordinary sense is in itself dependent upon happy family and social circumstances” (Rawls; 1971:74).

Poenget må altså bli at samfunnet legger forholdene slik til rette for barn, slik at samfunnsmedlemmenes livslønn blir likest og høyest mulig. Å gi barn det best tenkelige utgangspunkt for tilværelsen som voksen blir viktig for samfunnet. Slik jeg tolker Rawls, blir det derfor viktig å sikre barn tilgang til primærgoder, uavhengig av foreldrenes økonomiske og sosiale status av hensyn til fremtidig livsinntekt.

3.5 En mer detaljert gjennomgang av Barnefamilieutvalgets begrunnelse for offentlige overføringer til barnefamilier

Her redegjøres for noen hovedtrekkene i argumentasjonen i Stortingsmeldingens forslag til retningslinjer for overføringer til barnefamilier og hvorvidt disse kan begrunnes ut fra Differensprinsippet til Rawls.

Utvalget definerer sitt mandat til å dreie seg om å vurdere effekten av økonomiske overføringer til barnefamiliene. Det er i dag ikke politisk strid om at offentlig sektor skal overføre ressurser fra familier uten barn til familier med barn, men den politiske striden står om hvor store disse overføringene skal være og hvilken form de skal ha (NOU; 1996:124). Denne vektleggingen på økonomiske premisser er, slik det er argumentert for ovenfor, et galt utgangspunkt for å begrunne denne typen overføringer om man skal betrakte dem i lys av Differens-prinsippet. Dette prinsippet vektlegger individets muligheter til å utvikle sine evner, *ikke for egen vinnings skyld, men av hensyn til fellesskapets beste på lang sikt*. Rawls uttrykker denne kollektive forankringen slik: “We see then that the difference-principle represents, in effect, an agreement to regard the distribution of natural talents as a common asset and to share in the benefits of this distribution whatever it turns out to be” (Rawls; 1971:101).

Konklusjonen må bli at utgangspunktet for utvalgets arbeid - dets mandat - ikke er egnet til å forstås innenfor Rawls teoretisk referanseramme.

Det betyr ikke at det ikke er mulig å finne resonnementer i utredningen som kan tolkes innenfor en Rawlsk referanseramme. Utvalget sier selv i utredningen at det er enighet om at barnas behov skal stå sentralt i arbeidet med utredningen. Utvalget har bare sett på de økonomiske overføringene til barnefamiliene - også en rekke andre faktorer som er av ikke-materiell karakter som f.eks oppmerksomhet, omtanke osv. er av betydning for barns oppvekstvilkår. Denne avgrensingen er formulert slik: "Ut fra mandatet har ikke utvalget sett det som sin oppgave å drøfte verdigrunnlaget i familiepolitikken" (NOU; 1996:194)

Neste avsnitt inneholder en kort oppsummering av de hensyn som kommer til uttrykk for å begrunne offentlige overføringer til barnefamilier, og som det vil fremgå, er det hovedsakelig lagt vekt på økonomiske hensyn. Her er det altså divergens mellom uttalte og reelle hensyn som begrunnelse for offentlige økonomiske overføringer til barnefamilier.

Barns oppvekstvilkår

Her legges det vekt på at barn skal sikres best mulige oppvekstvilkår, og at det er viktig å utjevne økonomiske og sosiale forskjeller fordi de er utgangspunktet for barns utviklingsmuligheter. Så langt er denne begrunnelsen helt i tråd med Differensprinsippet slik Rawls bruker det. Det er selve begrunnelsen for sosial utjevning som ikke stemmer overens med Rawls argumentasjon: "Gode oppvekstvilkår er en investering i stabile sosiale og økonomiske relasjoner og i framtidig arbeidskraft. Den oppvoksende slekt skal overta samfunnsvaret og forsørge dagens yrkesaktive når de blir pensjonister" (ibid: 124). Her legges det for mye vekt på en samfunnsøkonomisk argumentasjon som begrunnelse til at man kan si at begrunnelsen sammenfaller med Rawls prinsipp. At overføringene også begrunnes med at kvinner og menn skal stilles likt mht. å kunne velge mellom inntektsgivende arbeid og omsorgsarbeid, forsterker dette inntrykket ytterligere.

Omfordeling mellom generasjoner

Barn er nødvendig for å sikre et samfunns fortsatte eksistens utover et naturlig livsløp. Det er derfor naturlig at f.eks generasjonen av middelaldrende subsidierer

unge samfunnsmedlemmer i etableringsfasen med barn. Slik den norske velferdsmodellen er bygget opp, vil disse barna som yrkesaktive betale pensjonsutgiftene knyttet til dagens middelaldrende generasjon. I tillegg kan det argumenteres for at dagens middelaldrende i realiteten både har nytt godt av fordelene ved en lav realrente som unge og en høy realrente i dag. Inflasjonstakten på 70 og 80-tallet sørget for en god reallønnsutvikling. Litt enkelt kan man si at inflasjonen spiste opp rentene for låntakerne. I tillegg nøt de godt av generøse fradragsmuligheter for renter ved personlig beskatning. Alt dette viser at dagens middelaldrende har både økonomisk og ikke minst en etisk forpliktelse til å subsidiere den yngre generasjon i en etableringsfase.

Det å sammenligne inntekter mellom generasjoner har en del metodiske problemer knyttet til seg. For det første: *realrenta*¹⁶ - Hvordan denne utvikler seg har betydning for individets disponible livsløpsinntekt. En høy realrente, slik vi har hatt i Norge de senere år, innebærer at det tar lengre tid før et individ blir netto fordringshaver (får netto formue) enn i en situasjon med lave realrenter. Tilsvarende vil inntektsfordelingen mellom individer med netto gjeld og formue bli skjevare. For det andre: *økt yrkesaktivitet*¹⁷ - Dagens generasjon i yrkesaktiv alder har en høyere yrkesaktivitet enn tidligere generasjoner. Dette skyldes særlig veksten i offentlig sektor og de mange nye yrkesaktive kvinner dette har medført. Dette har igjen medført høyere husstandsinntekt, men noe av inntektsveksten må også tilskrives at kvinner får barn senere nå enn før og derfor har høyere inntekt når de stifter familie også av denne grunn. Disse problemene jeg nå har nevnt, gjør det ikke meningsløst å diskutere omfordelinger mellom generasjoner, dette er tvert imot en interessant problemstilling, men jeg har pekt på en del metodiske problemer knyttet til en slik sammenligning mellom generasjoner.

Omfordeling mellom ulike livsfaser

Overføring til barnefamilier kan også begrunnes ut fra at man ønsker å skape en jevnere levestandard hele livsløpet sett under ett. Overføringene kan i et slikt

¹⁶ Realrenten regnes som forskjellen mellom prisstigningen regnet i prosent og lånerenten. En liten eller negativ realrente gjør det mer attraktivt å låne penger og vice versa.

¹⁷ Andelen yrkesaktive regnes vanligvis som den delen av befolkningen mellom 16 og 67 år som har inntektsgivende arbeid - helt eller delvis.

perspektiv betraktes som lån i en tidlig livsfase fra det offentlige som senere i livet tilbakebetales over skatteseddelen. Fordi det er allment akseptert at mye av personligheten formes før barn når skolemoden alder, og kan det begrunnes med støtte i Rawls Differensprinsipp å særlig stimulere offentlige overføringer til barnefamilier med små barn. Utvalget har i utredningen fordelt offentlige økonomiske overføringer til barnefamilier som følger:

Tabell 3.2: Beregnet gjennomsnittlig offentlig utgift pr. barn i ulike aldersgrupper. Kontantytelser og tjenester - kroner.

Alder	Kontantytelser	Tjenester	Sum
0	113.733	1.169	114.902
1-2	21.800	22.219	44.019
3-6	14.108	14.474	28.582
7-9	14.108	39.089	53.197
10-15	14.108	36.300	50.408
16-18	2.291	67.231	69.522

Kilde NOU:13/1996 side 128

Tabellen viser et mønster med en gradvis overgang fra kontantytelser til tjenester. Ut fra Differensprinsippet burde en i større grad produsere tjenester også for barn i aldersgruppen 0 til 2 år for å sikre levekårene uavhengig av foreldrenes sosioøkonomiske stilling.

Omfordeling mellom kjønn

Utredningen begrunner overføringene til barnefamiliene også med likestillingshensyn. Dette innebærer at begrunnelsen for overføringene også skal ivareta voksnes interesser også der hvor dette ikke helt klart kommer barn tilgode.

Kvinner har gjennomgående hatt lavere inntekt enn menn. Dette skyldes delvis at barn for kvinner ofte betyr et avbrekk i yrkeskarrieren. I noen grad er det sannsynlig at det også skyldes at menn tidligere ofte hadde bedre utdanning enn kvinner, men denne forskjellen jevnes ut i takt med utbyggingen av det offentlige skoleverket. I tillegg kan det også være slik at kvinner i større grad enn menn søker seg til yrker som gjør det mulig å kombinere yrkeskarriere og familieliv. Dette kan også tenkes å

påvirke lønnsnivået i kvinneyrker og gir i allefall noe av forklaringen på hvorfor mange typiske kvinneyrker samtidig er lavtlønnsyrker.

Barnetrygden blir ofte betraktet som et inntektspolitisk virkemiddel. I utredningen uttrykkes dette slik: "Offentlige overføringer kan betraktes som et middel til å jevne ut forskjeller i kontantinntekt mellom kvinner og menn". Barnetrygden kan tjene som eksempel - den utbetales som hovedregel til barnets mor. Andre ordninger bidrar til å styrke morens posisjon på arbeidsmarkedet, for eksempel barnehager og fødselspermisjon, slik at de blir istand til å få en økt kontantinntekt på egen hånd" (ibid:125). Ordningene begrunnes her altså mer med hensynet til foreldrenes yrkesaktivitet enn med hensynet til barnas velvære og hvordan f.eks foreldrenes yrkesaktivitet kan tenkes å påvirke barnas livsløp og livsinntekt.

Barnetall og demografisk utvikling

Det blir ofte fokusert på det faktum at lave fødselskull gjør det vanskeligere å opprettholde utviklingen i f.eks pensjonsytelsene, fordi ratioen mellom nettoyttere og nettomottagere i forhold til offentlige overføringer, blir mindre og mindre. Implisitt i en slik tankegang ligger at det er en sammenheng mellom størrelsen på overføringene til barnefamiliene fra det offentlige og antall barn som fødes. En slik sammenheng har det ligget utenfor utvalgets mandat å vurdere (ibid:125). Dette kan forklares med at i en global sammenheng, er det også vanskelig å forsvare offentlige overføringer til barnefamilier med behovet for økte fødselstall. I takt med utbyggingen av velferdsstaten har også overføringene til barnefamiliene økt samtidig med at den langsiktige trenden i fødselsraten er nedadgående. Av denne grunn går heller ikke utvalget inn på denne problemstillingen.

3.6 Differensprinsippet anvendt i forhold til barn

Av hensyn til at livsinntekten skal være likest mulig for alle, tolker jeg Rawls slik at det er rimelig at det offentlige bruker relativt mer ressurser på barn fra samfunnskategori "de dårligst stilte" enn på andre grupper i befolkningen. Det er også rimelig at man prioriterer barn i førskolealder siden mye av personlighetsutviklingen skjer i disse årene.

Ulikheter i livsinntekt som er til fordel for alle aksepteres. Dette er nødvendig for å sørge for en effektiv fordeling av samfunnsressursene, men skjer under den

forutsetning at effektivitetsgevinsten først og fremst kommer de dårligst stilte samfunnsmedlemmene tilgode. Som eksempel kan tenkes lønnsdifferensiering innenfor offentlig sektor hvor leger gis høy lønn fordi et godt offentlig helsetilbud kommer særlig gruppen av de dårligst stilte i samfunnet tilgode. Rawls prinsipp åpner også for fordeler for spesielt evnerike barn fordi det antas at deres høyere livsinntekt via omfordelingsmekanismer i samfunnet senere vil komme de mest ressursvake tilgode.

Konklusjonen på fordelingsmessige avveininger i forhold til barn i lys av Rawls rettferdighetsprinsipper må bli at barn som gruppe bør stimuleres og særlig de aller yngste. I en økonomisk fortolkning kan en si at overføringene til ressursvake barn bør tilsvare forventede fremtidige skatteinntekter fra ressurssterke barn.

3.7 Barn og frihet - spørsmålet om hvem som skal bestemme?

Frihetsprinsippet kan ikke direkte anvendes på barns livssituasjon fra livets begynnelse. Prinsippet må innføres gradvis ettersom barnet vokser til. I et livsløpsperspektiv kan Rawls prinsipp innebære at foreldre bør påse at barnas valg ikke på et senere tidspunkt, f.eks i en utdanningssituasjon, begrenser deres valgmuligheter. Rawls betrakter utdanning som et nøkkelgode, dvs. at det er viktig fordi det utløser en rekke tilleggsgoder både av økonomisk og ikke-økonomiske goder som livskvalitet osv.

Rawls drøfter i sitt verk, *A Theory of Justice*, i hovedsak rettferdig fordeling i økonomisk forstand og forholdet mellom individ og stat. Han trekker inn intuisjonenes rolle over tid sett i forhold til enkeltindividet. Frihetsprinsippet anvendt i forhold til barn har størst relevans mht. barn-foreldre-relasjonen. Autoritære foreldre som forsøker å begrense barns rett til kunnskap og utdanning, vil Rawls ta avstand fra fordi dette reduserer forventet livsinntekt for barnet.

Spørsmålet om hvem som skal bestemme over barn kan belyses i forhold til prinsippet om frihet, men ikke uavhengig av barns behov og ønske om tilhørighet. Av det som er sagt ovenfor om barn og utdanning kan en slutte at foreldre ikke kan ha absolutt myndighet over barn i enhver sammenheng - slik jeg tolker Rawls.

Problemstillingen blir derfor under hvilke betingelser myndighetene kan overta omsorgsansvaret for barn. Med fare for å bli vel kategorisk, forstår jeg Rawls slik at myndighetene bør overta omsorgsansvaret for barn i de tilfelle hvor foreldrene

åpenbart handler slik på vegne av barn, at dette hemmer deres fremtidige valgmuligheter og livsinntekt, og dersom det kan sannsynliggjøres at omsorgsovertakelsen vil bedre barnas fremtidsutsikter for eksempel med hensyn til fremtidig livsinntekt. Foreldres autoritet ovenfor barn kan altså begrunnes ut fra forutsetningen om at de handler til barnas beste og ikke i selve foreldrerollen.

3.8 En kort oppsummering

Rawls, slik jeg ser det, mener det er viktig å sikre barns rettigheter fordi deres valg har konsekvenser i forhold til forventet livsinntekt. Hensynet til barn bør også gå foran foreldrenes interesser der hvor det oppstår interessekonflikt mellom generasjonene. De langsiktige konsekvensene av å prioritere best mulige (best i betydningen likeverdige) oppvekstvilkår vil også på lengre sikt redusere behovet for omfordeling av økonomiske goder - derfor er det et tankekors at liberale kritikere av Rawls, som A.H. Goldman, ikke i større grad drøfter familiens rolle og barns rettigheter. Differensprinsippet sier eksplisitt at de dårligst stiltes behov skal gis forrang, men dette betyr ikke, slik jeg forstår ham, at ikke også evnerike og ressurssterke barn kan stimuleres. På sikt vil jo deres evner komme hele samfunnet til gode gjennom økt verdiskapning som så kan omfordeles til beste for de dårligst stilte - som allerede nevnt. Rawls "neglisjerer" altså ikke alle barns rett til best mulig utdanning, men legger føringer på hvilke grupper og hvordan verdien av det økte utdanningsnivået skal anvendes - her sier han at det først og fremst skal komme de dårligst stilte til del.

4.0 Sammenhengen mellom oppgavens teoretiske del og det empiriske materialet som er brukt - om egenskaper ved datasettet og hva som kan tenkes endre disse?

I dette kapitlet av oppgaven vil jeg beskrive sammenhengen mellom teori og empiri i oppgaven, og gjøre rede for det empiriske grunnlaget som er brukt. Dernest vil jeg diskutere uklarheter knyttet til begrepet inntektsforskjeller brukt som avhengig variabel. Validitet er ikke en individuelt betinget egenskap knyttet til et datasett, men avhenger av måten dataene anvendes på. Endelig er det også interessant å se på hva som betinger ulike oppfatninger av rettferdighet og sosial ulikhet.

Ved valg av avhengige variabler har det vært et mål å få frem ulike dimensjoner av likhetsbegrepet. Inntektsforskjeller er helt klart svært vesentlig i forhold til Rawls Differensprinsipp, men jeg har også valgt å ta med avhengige variabler som f.eks: Bør høytlønnede betale mer skatt, Dyktighet i jobb som lønnsprinsipp, Skal folk i Norge ha lik livslønn og Hva slags samfunnsform bør Norge ha (mer eller mindre egalitær). Selve analysen følger i kapittel 5.

4.0.1 Sammenhengen mellom teori og empirisk materiale

Rawls rettferdighetsprinsipp inneholdt et krav om at samfunnet bl.a. skulle være paretooptimalt på en slik måte at de svakest stiltes behov ble prioritert. Her ligger teoriens anknytningspunkt til den empiri som skal analyseres i kapittel 5.0 ved hjelp av statistisk analyse, og hvor den avhengige variabelen f.eks er spørsmål om hvordan folk oppfatter inntektsforskjeller.

Skal man lykkes i å nå Paretooptimum fordres to ting. For det første; en aktiv økonomisk omfordelingspolitikk og for det andre en aksept i opinionen for at den økonomiske omfordeling som skjer i det offentliges regi, har legitimitet i opinionen. Det empiriske materialet måler respondentenes holdninger til bl.a inntektsforskjeller (selv om begrepet er noe uklart slik det anvendes), det spørres videre om synspunkter på fortjenesteprinsippet (dyktighet som faktor ved fastsettelse av lønn og synspunkter

på hvorvidt livslønnen skal være lik uansett forskjeller i utdannelsesnivå, dyktighet, kjønn, bosted osv.

4.1 Om egenskaper ved datasettet

Datasettet jeg her har brukt, er stillet til rådighet av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste i Bergen. De empiriske data er hentet ut fra undersøkelsen om “Holdninger til sosial ulikhet i Norge” (Bøyum:1992). I Norge var NSD i Bergen v/ Bjug Bøyum ansvarlig for gjennomføringen av undersøkelsen. Undersøkelsene er en del av et internasjonalt forskningssamarbeid innen det samfunnsvitenskapelige området kalt ISSP. De konklusjoner som er trukket på bakgrunn av datasett og analyser står for forfatteren av denne hovedoppgavens egen regning.

I utgangspunktet er alle intervjuobjekter forsøkt kontaktet pr. telefon, de som det ikke har vært mulig å treffe telefonisk har man så kontaktet ved et personlig intervju. Dette for å få et så representativt utvalg som mulig med en lavest mulig frafallsprosent. Er frafallsprosenten for høy, vil det svekke representativiteten i utvalget. Poenget med kravet om høy representativitet er å kunne generere sikker kunnskap om universet en har trukket et utvalg fra. Et spørsmål videre, er så hvor stort frafallet blant respondentene kan være uten at dette går ut over representativiteten? For å sikre representativitet i utvalget er det vanlig å regne med en svarfrekvens på ca. 75 prosent,¹⁸ dvs. at det oppnås kontakt med 75% av respondentene.

Den norske delen av undersøkelsen bestod av et representativt utvalg av menn og kvinner. Utvalgets størrelse var totalt på ca. 2500 respondenter i alderen 16-79 år. Skjemaet hadde før undersøkelsen blitt pretestet på et utvalg på 200 respondenter i 1992. Frafallsprosenten var på 35%. (882 enheter av et utvalg på 2.500 enheter. En frafallsprosent på 35 må regnes som høyt sett i forhold til “grensen” på 25 prosent som ofte anvendes som en grense for å sikre representativiteten i et utvalg. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at frafallet medfører systematiske skjevheter i utvalget. Av datamaterialet fremgår det at de yngste alderskategoriene er noe overrepresenterte, mens kvinner, totalt sett, er noe underrepresenterte. Dette skyldes trolig heller forskjellige frafallsprofiler hos menn og kvinner enn systematiske skjevheter i

¹⁸ Iflg. Bernt Årdal, Inst. for samfunnsforskning under en forelesning i statistiske metoder, våren 1994 ved inst. for statsvitenskap, UiO.

utvalget. Særlig påfallende er frafallsprosenten blant kvinner. I aldersgruppen (70-79 år) var svarraten 32%. For menn var det tilsvarende tallet 52%. Det er rimelig å anta at effekten av utdanning slår sterkest ut for eldre sammenlignet med yngre. Erfaringer viser at frafallprosenten avtar med økende utdanningsnivå. Dette er i tråd med hva en kan forvente fordi det krever en viss modenhet og ressursstyrke for å kunne besvare et spørreskjema.

Motsatt ligger de yngste alderskategoriene over gjennomsnittlig svarfrekvens. I aldersgruppen 16-24 år var svarprosenten for menn og kvinner hhv. 67% og 72%, for aldersgruppen 25-34 år var de samme tallene 75% og 65%. Geografisk er det liten variasjon i frafallet, Oslo skiller seg ut ved å ha den laveste svarfrekvensen. Dette er i tråd med erfaringer fra tidligere undersøkelser fra NSD.

Andre personlige egenskaper enn alder, kjønn og bosted finnes ikke i utvalget så det er vanskelig å si noe bestemt om frafall gruppert etter andre egenskaper enn de som er nevnt ovenfor. Ved allikevel å sammenligne representativiteten til utvalget i forhold til befolkningen bekreftes tendensen til overrepresentasjon av unge, sosialt aktive mennesker med høy utdanning. Dette er også i tråd med hva en kan forvente ut fra kjennskap til egenskaper ved slike postale enqueter. Selve metoden stiller krav som favoriserer grupper med f.eks høy utdanning.

Utdanning har vist seg å være viktig for politisk deltagelse og bevisstgjøring. P.g.a. et økende utdanningsnivå blant kvinner har også deres politiske aktivitet økt. Dette viser seg også ved at frafallsprosenten blant yngre kvinner i undersøkelsen om sosial ulikhet fra 1992, for Norges vedkommende, er mye lavere enn for eldre kvinner (faktisk er den lavere for kvinner enn menn i den yngste aldersgruppen, 16-24 år). For ytterligere metodiske bemerkninger om undersøkelsen henviser jeg til NSD's egen rapport (Bøyum:1992).

Kan utvalgsmetoden, f.eks bruk av telefon i utgangspunktet tenkes å skape skjevheter i utvalget? Neppe i et land som Norge hvor telefondekningen er såvidt høy. Ut fra et reliabilitetshensyn er, for Norges vedkommende, problemet med respondenter som ikke er tilstede og kan ta telefonen et større problem enn manglende telefondekning, men dette bør man ha løst på en tilfredsstillende måte ved mulighetene for oppfølgende personlige intervjuer av disse respondentene.

4.2 Om dårlig innholdsvaliditet i begrepet inntektsforskjeller

Inntektsforskjeller slik begrepet er brukt i spørsmålet om respondentene synes inntektsforskjellene har blitt for store, som er en av de avhengige variablene i mitt datamateriale, gjør det uklart for respondentene om de med inntektsforskjeller skal forstå absolutte eller relative sådanne. Dette kan ha påvirket svarfordelingen. En kan godt tenke seg en situasjon hvor respondentene svarer ja på spørsmålet om økte relative inntektsforskjeller, men svarer det motsatte dersom det er snakk om absolutte inntektsforskjeller.

4.3 Hva betinger ulike oppfatninger av rettferdighet og sosial ulikhet

I dette avsnittet vil jeg drøfte hvilke faktorer som kan tenkes å påvirke respondentenes oppfatninger av hva som oppfattes som en rettferdig fordeling. Det sentrale innholdet i forholdet mellom rettferdighet og sosial likhet er legitimitet, m.a.o hvilken legitimitet fordelingsresultatet har i opinionen? Innledningsvis vil jeg beskrive tre ulike dimensjoner ved sosial stratifisering brukt av S.M. Lipset.¹⁹

Lipset hevder sosial stratifisering skjer langs tre dimensjoner.

1) Dette er hva han kaller *Objective class concepts* - med det mener han individets "power position within the economic structure" (Lipset; 1969:150). Dette begrepet faller sammen med Marx's klassebegrep: Kontroll med produksjonsmidlene. Begrepet kan også forstås som muligheter til å påvirke andre individers livslønn for å bruke et begrep fra Rawls. Motsatt kan begrepet også defineres som fravær av ekstern kontroll over egne handlingsalternativer. 2) *Accorded status* - dette er hva en ofte forbinder med sosial status. Lipset uttrykker det slik: "This dimension involves the amount of status, honor and deference that a given position commands in a society" (ibid:151). Denne dimensjonen lar seg vanskelig anvende på annet enn individnivå siden den avhenger av individuell rangering og siden graden av sosial aksept varierer fra individ til individ. Antall samfunnsmedlemmer er også viktig. Eliten i et mindre samfunn utgjør trolig enkap.av middelklassen i et større samfunn - eksempelvis gjelder dette for bysamfunn.

¹⁹ Det vises til hans bok; *Revoution and counterrevolution, change and persistence in social structures*, 1969, Heinemann, London,

3) *Subjective class* - Her er poenget å få fram individets egen oppfatning av relativ posisjon i samfunnshierarkiet. Innenfor tradisjonell sosiologisk teori foregår slik subjektiv selv-klassifisering enten som det Lipset kaller “Self-identification” eller det han kaller for “Reference group theory” (ibid:152). Self identification definerer han slik: “.. see themselves as members of a given class or other group that may be located in terms of stratification”. Med begrepet Reference group theory mener han de klasser samfunnsmedlemmene identifiserer seg med.

Eksempler på slike referansegrupper kan være arbeidskolleger, medstudenter, fagorganiserte med tilsvarende utdanning m.m. Forutsetningen for denne teorien er at samfunnsmedlemmene har selektiv persepsjon og identifiserer seg med enkelte sosiale klasser fordi samfunnsstrukturen er for komplisert til at samfunnsmedlemmene kan skaffe seg en komplett oversikt over f.eks inntektsfordelingen. Istedet identifiserer samfunnsmedlemmer seg med lønnsutviklingen i andre samfunnsklasser de finner relevante.

Listen over faktorer som følger nedenfor er heller ikke uttømmende, men likefullt har jeg tatt med de viktigste faktorene. Hvilke faktorer som ansees viktige er igjen avhengig av ideologisk oppfatning. Mye av diskusjonen rundt begrepet sosial stratifisering har knyttet seg til om det er én underliggende dimensjon man kan foreta slik stratifisering etter eller om det er flere slike dimensjoner. (Her går et skille mellom marxister og funksjonalister som Durkheim) (ibid:138).

4.3.1 Ideologisk tilhørighet

Det er mulig å definere rettferdighet og likhet på flere måter: 1) En kan tenke seg at alle samfunnsmedlemmene får samme mulighet til å oppnå et gitt mål, såkalt sjanselighet. 2) Det er også mulig å tenke seg at det er fordelingsresultatet som skal tillegges vekt og at dette skal være likt for alle som deltar i fordelingsprosessen - her er det altså snakk om resultatlikhet.

Har man først avklart hva man legger i rettferdighetsbegrepet er det videre klart at individets sosioøkonomiske posisjon i samfunnet har betydning for hvordan sosial ulikhet oppfattes. Ressurssterke individer vil favorisere sjanselighet og mindre ressurssterke individer vil favorisere resultatlikhet

4.3.2 Økonomisk velstand

Det er sannsynlig at individuell sosioøkonomisk posisjon påvirker hva slags type likhet man er opptatt av å realisere. Lavinntektsgrupper vil trolig operasjonalisere rettferdighetsbegrepet slik at rettferdighet i hovedsak blir et spørsmål om resultatlikhet, mens ressussterke høyinntektsgrupper trolig vil operasjonalisere begrepet slik at det blir et spørsmål om sjanselighet. Marx legger stor vekt på økonomi og eiendomsrett som årsaksfaktorer for å kunne forklare klassemotsetninger.

Ved å koble eiendomsretten sammen med inntekt, blir altså ikke et ofte brukt mål på levekår som bruttonasjonalprodukt pr. innbygger, et valid mål. En må i tillegg se på inntektsfordelingen og formuesfordelingen for å kunne si noe om graden av økonomisk rettferdighet og sosial ulikhet i en nasjon.

4.3.3 Utdannelse

Utdannelse er ofte en signifikant uavhengig variabel i statistiske analyser, som også vist i kapittel 5, når den sees i sammenheng med individuell oppfatning av inntektsforskjeller hos respondentene i datamaterialet. Kunnskap bør ha den egenskap at den gjør individet i stand til å se nye sammenhenger og kunne abstrahere kunnskap. Utdannelse gjør at individet heller enn å fokusere på resultatet av et rettferdighetsprinsipp leter etter årsakene til at prinsippet iverksettes. (Om forskere er det bl.a sagt at de er mer opptatt av forutsigbarhet enn sannhet). Man leter altså etter strukturelle faktorer som kan forklare sosial ulikhet. Eksempler på slike strukturelle bakgrunnsfaktorer kan være eiendomsforhold, skattesystem osv.

4.3.4 Kjønn

Det er grunn til å hevde på bakgrunn av datamaterialet at kjønn er en viktig variabel med hensyn til å forklare ulikheter i forhold til hva som utgjør en rettferdig fordeling av (primær)goder. Kvinner er i større grad enn menn for en sterkere omfordeling av inntekt - flere kvinner enn menn relativt sett svarer f.eks at de er sterkt enige i at inntektsforskjellene er for store. Fordi kvinner oftere også har omsorgsoppgaver i tillegg til yrkeskarriere kan det tenkes at kvinner er mer opptatt av resultatlikhet enn menn fordi tilgangen til offentlige omsorgstjenester har direkte innvirkning på deres hverdag.

4.4 Hva betinger endringer i oppfatninger av rettferdighet og sosial ulikhet

Hvordan utvikles en klasseidentitet og er utvikling av en kollektiv klasseidentitet en forutsetning for endring av hva som oppfattes som en rettferdig fordeling? Lipset hevder at klasseidentitet utvikles ved at samfunnsmedlemmer i “the lower social strata” forandrer sine referansegrupper fra små til større grupper (ibid:154). Marxister vil hevde at klasseidentitet er en forutsetning for å kunne endre oppfatninger om hva som konstituerer en rettferdig fordeling. Det er den herskende klassens fordelingsprinsipper som gjelder - lavere klasser må innrette seg etter et fordelingsresultat diktert av den herskende klassens normer. Derfor må de lavere klassene gjøre revolusjon med den hensikt å erstatte den herskende klassen. Det marxistiske klassebegrepet må, slik jeg forstår det, innebære stabile samfunnsstrukturer. Utviklingen av klassebegrepet sinkes dersom det skjer raske sosioøkonomiske forandringer i samfunnet.

Det er også mulig å tenke seg endringer i rettferdighetsoppfatningen som et resultat av forventninger hos samfunnsmedlemmene snarere enn som resultat av en kollektiv klassebevissthet. Dette vil jeg drøfte nærmere i neste avsnitt.

4.4.1 Aspirasjoner

Rettferdighet og forventninger er to begreper som er nært knyttet sammen. Så lenge forventningene følges opp av en jevn forbedring av livskvalitet (som innbefatter levestandard, men også ikke-materielle goder) skjer endringene av rettferdighetsoppfatningene uten at endringsprosessen får kraftige, og ofte også voldelige, utslag. Ved økonomiske tilbakeslag i økonomien kan gapet mellom den reelle virkeligheten og forventninger bli så stort at dette forårsaker en hurtig omstilling av rettferdighetsbegrepet gjennom en revolusjon. Dette er essensen i James C. Davies revolusjonsteori. Han uttrykker det slik: “Revolutions are most likely to occur when a prolonged period of economic and social development is followed by a short period of sharp reversal” (Davies; 1962:136) og forholdet mellom aspirasjoner (forventninger) og den reelle virkelighet beskriver han slik: “It is the dissatisfied state of mind rather than the tangible provision of adequate or inadequate suppliers of food, equality or liberty which produces the revolution” (ibid:136).

4.4.2 Økonomi

Sosioøkonomisk stilling henger nøye sammen med aspirasjoner. Individer som oppfatter seg selv som relativt dårlig stilt, vil være opptatt av resultatlikhet, mens personer som oppfatter seg som godt stilt økonomisk trolig vil være mer opptatt av sjanselikheter. Dette kan forklares med at ressurssterke individer best kan utnytte primary goods.

Videre er det viktig iflg. marxistisk teori hvordan eiendomsretten organiseres. Privat eiendomsrett betyr også at den eiendomsbesittende klasse blir den herskende klasse. Derfor er avskaffelse av slik eiendomsrett et viktig marxistisk prinsipp.

I et samfunn med fri konkurranse i markedet (fri konkurranse defineres her som et marked hvor det er så mange produsenter og kunder at ingen enkelt av dem kan påvirke markedsprisen), er det også slik at det er kjøpekraft (=inntekt) og ikke behov som bestemmer hva som blir produsert, til hvilken pris denne produksjonen blir omsatt og følgelig også fordelingsresultatet. Fordi en stadig sterkere konkurranse betyr at markedsmakt sentraliseres på stadig færre hender blir også klasseforskjellene stadig større. Ikke bare i økonomisk forstand, men i reelt, fastlegge forbruksmønsteret av produsentsiden i markedet og ikke forbrukernes preferanser. Økte økonomiske forskjeller og følelse av avmakt i forhold til markedet er et annet incitament til at rettferdighetsbegrepet får nytt innhold.

Skal man skape grunnlag for en prosess/bevegelse som endrer oppfatningen av rettferdighet og sosial differensiering må levestandarden ligge på et tilstrekkelig nivå til at samfunnsmedlemmene har overskudd til å drive politisk aktivitet. Potensialet i svært fattige land med hensyn til å sette i gang prosesser som fører til mindre sosiale forskjeller er lite fordi samfunnsmedlemmene bruker mye energi på overleve fra en dag til den neste.

4.4.3 Frihet

I et stadig mer internasjonalisert samfunn vil det bli stadig vanskeligere å isolere virkningene av en gjennomgripende samfunnsomveltning som jo f.eks en revolusjon er til den enkelte nasjonalstat. Den russiske revolusjon i 1917 hadde stor effekt også på den sosialistiske og bevegelse i Vest-Europa. Den politiske utviklingen i Russland hadde en radikaliserende effekt på f.eks den norske arbeiderbevegelsen.

Sovjetunionen var det første land som gjennomførte produksjonsplanlegging gjennom s.k. “femårsplaner” hvor hensikten var å la myndighetene i realiteten overta markedets rolle som fordeler av goder og tjenester. På denne måten tenkte man seg at individuelle behov snarere enn kjøpekraft skulle bestemme sammensetning og fordeling av produksjonen. Et vesentlig poeng for de sovjetiske myndigheter var også at for å skape en sterk innenlandsk industri var det viktig å få vridt produksjonen over fra forbruksvarer til produksjonsmidler og dette kunne man raskest klare ved en sterk sentral styring av industriproduksjonen. Resultatet var at det private forbruket ble holdt kunstig lavt til fordel for produksjonsmidler i industrien.

I takt med økende internasjonalisering er altså de relative forskjellene mellom land av større betydning enn de absolutte forskjellene når det gjelder å skape grobunn for politiske prosesser som påvirker sosioøkonomiske forskjeller innenfor og mellom landene.

5.0 Analyse av det norske datamaterialet

I dette avsnittet gjøres det en statistisk analyse av deler av det norske datamaterialet som er nærmere beskrevet i avsnitt 4.1. I tillegg til å studere fordelingen av visse goder i et samfunn, er det også viktig å studere folks holdninger til rettferdighetsbegrepet. Disse holdningene beskriver den gjennomsnittlige nordmanns oppfatning av hva som legges i begrepet rettferdighet, og i tillegg avspeiler de nordmenns subjektive mening om egen evne til å skaffe seg godene.

Jeg har valgt å studere folks svar på følgende fem spørsmål mht. holdninger til rettferdighetsbegrepet i Norge:

1. Er lønnsforskjellene idag for store ?
2. Bør høytlønnede betale mer inntektsskatt ?
3. Skal dyktighet i jobb belønnes med bedre lønn ?
4. Skal folk i Norge ha lik livslønn ?
5. Bør Norge ha en mer egalitær samfunnsform (enn nå)?

Disse spørsmålene/avhengige variablene gir ikke noen utfyllende beskrivelse av alle dimensjonene ved rettferdighetsbegrepet, men fanger opp ulike dimensjoner ved rettferdighetsbegrepet. I de følgende analyser er disse variablene brukt som avhengige variabler, og som uavhengige variabler har jeg brukt *utdanning*, *kjønn*, *bosted*, *personlig bruttoinntekt* og *alder*. Poenget med analysen er å forsøke å finne substansielle sammenhenger mellom de uavhengige og avhengige variablene. En detaljert beskrivelse av hypotesene som anvendes er gitt i avsnitt 5.3.0.

I avsnitt 5.1 diskuteres valg av statistiske metoder, og det gis en kort forklaring av grunnbegrepene i logistisk regresjon. I avsnitt 5.2 gjør jeg univariate analyser av de variablene som jeg har valgt for å belyse folks holdninger til rettferdighetsbegrepet. Deretter gjøres det logistisk regresjonsanalyse av de samme variablene i avsnitt 5.3. En konklusjon på analysen i lys av Rawls teori kommer til slutt i avsnitt 5.4.

5.1 Statistiske metoder

Den statistiske analysen av datamaterialet i denne oppgaven skjer i to trinn: Først har jeg studert de 5 avhengige variabelene, som jeg hevder fanger opp viktige aspekter ved rettferdighetsbegrepet, i 5 univariate analyser i avsnitt 5.2. Dette gir et bilde av marginalfordelingen på respondentenes svar. I det neste trinnet, som er avsnitt 5.3, gjøres så en regresjonsanalyse av de samme 5 avhengige variablene. Hensikten med å gjøre en regresjonsanalyse i tillegg til den univariate analysen, er å studere om svarfrekvensen i de univariate analysene er representative for grupper med ulike sammensetninger av de uavhengige variablene. Logistisk regresjon er valgt fordi resultatet enkelt lar seg fortolke. Hvis man i en regresjonsanalyse finner at de uavhengige variablene har en signifikant betydning for utfallet av den avhengige variablene, så kan man konkludere med at fordelingen av den avhengige variabelen er ulik for ulike verdier av de uavhengige variablene. Dette er i så tilfelle interessant fordi det viser at de univariate fordelingene skjuler like mye som de avslører av statistisk informasjon. Logistisk regresjon gjør det også mulig å skille ut de undergrupper som i størst og minst grad støtter opp om den avhengige variabelen ved å beregne de grupper med hhv. høyeste og laveste oddsforhold (OF) mht. de enkelte avhengige variabler for hele utvalget.

Et alternativ til regresjon kunne være å dele de univariate tabellene i mindre grupper, men antallet grupper ville da blitt meget stort og antall respondenter i hver gruppe ville blitt så lite at det ville vært umulig å trekke noen sikre statistiske konklusjoner, til tross for at antallet respondenter i materialet (1538) er betydelig. I tillegg ville den statistiske analysen fort bli uoversiktlig på grunn av det store antall tabeller.

5.1.1 Logistisk regresjon

Jeg har valgt å gjøre logistisk regresjon fordi de estimerte parametrene i regresjonsmodellen har enkle fortolkninger, og fordi den avhengige variabelen kan kodes om til en dikotom (todelt) variabel. Regresjonsmodeller benyttes når man vil studere en avhengig variabel Y sin fordeling gitt de uavhengige variablene $\mathbf{X}=(X_1, \dots, X_k)$. De avhengige variablene kalles ofte også for kovariater eller forklaringsvariabler.

Logistisk regresjon kan betraktes som en generalisering av 2x2-tabellanalyse²⁰ (f.eks. Fishers test) til simultan analyse av multiple 2x2-tabeller. Derfor er det lettest å forklare grunnbegrepene i logistisk regresjon med utgangspunkt i en 2x2-tabell. Hvis man har to grupper på størrelse n og m , og man observerer henholdsvis y og z individer i hver gruppe med et karakteristika A som man ønsker å studere, så kan man beregne **oddsforholdet** (OF) til hver av gruppene som henholdsvis

$$OF_1 = y/(n-y) \quad \text{og} \quad OF_2 = z/(m-z).$$

Et oddsforhold kan tolkes som sannsynligheten for at et tilfeldig individ blant de n (eller m) individene skal ha karakteristika A , dividert med sannsynligheten for at det ikke skal ha karakteristika A . Oddsforholdet kan regnes om til prosent med karakteristika A (p) ved følgende formel:

$$p = OF/(1+OF). \quad \text{Formel 5.1}$$

Hvis oddsforholdet er mindre enn 1 har vi en gruppe hvor mindre enn 50 prosent har karakteristika A . Hvis oddsforholdet er større enn 1 har mer enn 50 prosent i denne gruppen karakteristika A .

Hvis man så har to grupper av respondenter med størrelsen n og m , og med oddsforhold OF_1 og OF_2 , så kan **oddsratioen** (OR) beregnes som

$$OR = OF_1/OF_2. \quad \text{Formel 5.2}$$

Det er vanlig praksis å prøve å velge nevner i brøken over som den gruppen med lavest oddsforhold. Det gir oddsforhold som alltid blir større enn 1.

Ofte har man situasjoner hvor det er mer enn 1 bakgrunnsvariabel som man tror er av betydning for utfallet av den variabel som man ønsker å studere. I en regresjonsanalyse ønsker man å forklare i hvilken grad de uavhengige variablene kan påvirke nivået på den avhengige variabelen Y . Den avhengige variabelen dikterer hva

²⁰ 2x2 tabell er det samme som en firefeltstabell.

slags modell man skal bruke. Hvis Y er diskret fordelt, spesielt hvis den er dikotom, benyttes ofte **logistisk regresjon** i samfunnsvitenskapelig forskning. En dikotom variabel Y kan man alltid kode om til 0 og 1. Variablen Y kan ha verdien 1 når et individ er kjennetegnet ved en karakteristika A , f.eks sier seg enig i en påstanden og verdien 0 kan når et individ sier seg uenig den samme påstanden.

I en (dikotom) logistisk regresjon studeres sannsynligheten for at Y skal anta verdien 1 gitt de uavhengige variablene X , gitt ved $P(Y=1/X) = \Pi(X)$. I den praktisk anvendelse har det vist seg bekvemt å studere logit-transformasjonen til responssannsynligheten, som er gitt ved

$$\text{Logit } \Pi(x) = \log\left(\frac{\Pi(x)}{1 - \Pi(x)}\right) = \beta_0 + b_1 X_1 + \dots + b_k X_k, \quad \text{Formel 5.3}$$

hvor β_0 er en nivåkonstant, og β_1, \dots, β_k er de k regresjonsparametrene. Logit-transformasjonen kan fortolkes som et forholdstall mellom de to betingede sannsynlighetene $P(Y=1/X)$ og $P(Y=0/X)$. I engelsk språkbruk kalles dette forholdet oddsforholdet. Et oddsforhold er et forholdstall mellom to sannsynligheter, og må ikke tolkes som en sannsynlighet i seg selv.

Eksponentialverdien til parameterene β_1, \dots, β_k kan tolkes som oddsratioer, analogt med formel (5.2), til de respektive uavhengige variablene. Hvis oddsratioen er signifikant forskjellig fra 1, dvs β -parameteren er signifikant forskjellig fra 0, så er den tilhørende uavhengige variabel av signifikant betydning for utfallet av den avhengige variabelen. Merk at en logistisk regresjon ikke bare beskriver hvilke variabler som er signifikante, men også gir en beskrivelse av hvor viktig hver enkelt uavhengig variabel er. Betydningen av de uavhengige variablene kan rangeres, med de ikke-signifikante variablene som minst viktige, og deretter de med stigende absolutt β_j -verdi (estimert β -verdi)

Hvis to individer har X_j -verdier gitt ved x_1 og x_2 , henholdsvis, og ellers like avhengige variabler, så har man at $\exp[\beta_j (x_1 - x_2)]$ er oddsforholdet mellom de to individene. Merk at både oddsforhold og oddsratioer er funksjoner av sannsynligheten $\Pi(X)$. Dette skal vi siden benytte oss av når vi skal regne ut estimert prosent enige respondenter.

Parameteren β_0 er en nivåkonstant, ofte bare kalt konstantleddet, i regresjonen. Denne parameteren angir *logit* [$\Pi(X)$] for en gruppen med alle X -verdiene lik 0. Hvis man koder de avhengige variablene slik at X_1 starter på verdien 0 for alle de k avhengige variablene, så kan $\exp(\beta_0)$ fortolkes som et forholdstall mellom sannsynlighetene $P(Y=1 | X=0)$ og $P(Y=0 | X=0)$. Hvis man har kodet en eller flere av de uavhengige variablene slik at de ikke starter på 0, så har ikke konstantleddet noen fortolkning som et oddsforhold. Imidlertid kan de uavhengige variablene alltid kodes om slik at konstantleddet får en slik fortolkning. Dette blir ikke gjort, hverken her eller generelt ellers, fordi det er de andre k regresjonsparameterene som er av primær interesse. Parameterene i den logistiske regresjonsmodellen estimeres numerisk ved maksimumlikelihoodteori. Jeg har brukt programmet SPSS, versjon 6.1, til å estimere regresjonsparametrene.

Det er også mulig å gjøre logistisk regresjon for en avhengig variabel Y som er flerdimensjonell. Dvs man kan studere effekten av de k uavhengige variablene simultant på flere avhengige variabler. I dette tilfellet kunne det vært aktuelt å studere effekten av de 5 uavhengige variablene (kjønn, bosted, utdanning, alder og inntekt) på de 5 avhengige variablene (spørsmålene som er stilt). Dette har jeg valgt å ikke gjøre fordi analysene ville blitt meget kompliserte, både å utføre og å forklare. Fortolkning av estimerte parametre i en logistisk regresjon forenkles vesentlig hvis den avhengige variabelen bare antar to verdier. Derfor har jeg kodet om de avhengige variablene i avsnittene 5.2 og 5.3 i forhold til de opprinnelige variabelverdiene som ble brukt. Dette er gjort ved at variabelverdiene sterkt enig og enig er slått sammen til enig og sterkt uenig og uenig er slått sammen til uenig. Vet-ikke-gruppen og hverken-eller-gruppen er holdt utenfor. Dette svekker ikke analysen vesentlig fordi disse gruppene ikke er så store at antallet gyldige respondenter som inngår i analysen faller så mye at det svekker representativiteten i utvalget etter mitt skjønn.

5.1.2 Beregning av henholdsvis laveste og høyeste oddsforhold

En vanlig måte å studere individuelle variasjoner i data på er å beregne gjennomsnittlig avvik fra datagjennomsnittet; f.eks beregnes standardavviket på denne måten. En annen måte er å oppgi minste og største tall; et slikt mål kalles i statistisk sammenheng for et “range-mål”. I de univariate analysene har jeg funnet at fra 31 til 96 prosent (av de gyldige svarene) svarer at de er enige. Når jeg skal studere om det er

grupper som skiller seg ut fra gjennomsnittene som man finner i de univariate analysene, så har jeg valgt å gjøre dette ved å regne ut oddsforholdene til de gruppene med henholdsvis signifikant laveste og høyeste oddsforhold i avsnittene 5.3.1-5. Dette spredningsmålet er en blanding av et rent “range-mål” og av standardfeil for regresjonskoeffesientene, og beskriver den gruppevise spredningen rundt gjennomsnittene.

Dette spredningsmålet er beregnet på følgende måte: Hvis man har r signifikante parametre i en regresjonsanalyse, så tar man minimum av $(\beta_j x_j)$ for hver $j=1, \dots, r$. Disse nye variablene kalles så a_1, \dots, a_r . Laveste signifikante oddsforhold blir da

$$OF_{LAVEST} = \exp[a_1 + , \dots, + a_r]. \quad \text{Formel 5.4}$$

Analogt kan man beregne høyeste signifikante oddsforhold ved å ta maksimum av $(\beta_j x_j)$ for hver $j=1, \dots, r$, og kalle disse nye variablene for b_1, \dots, b_r . Høyeste signifikante oddsforhold regnes så ut ved

$$OF_{HØYEST} = \exp[b_1 + , \dots, + b_r]. \quad \text{Formel 5.5}$$

5.1.3 Koding av de avhengige variablene

I tabellene 5.1.1 gis det en kodenøkkel for de avhengige variablene. Som det fremgår av tabell 5.1.1, er de 5 avhengige variablene studert både i univariate analyser, og med regresjonsmodeller. Sammenhengen mellom de univariate analysene og regresjonsanalysene er gitt i første kolonne i tabell 5.1.1. I andre kolonne står spørsmålet som er stilt, og den numeriske omkodigen som er brukt I avsnitt 5.3 står I tredje kolonne.

Tabell 5.1.1

Kodenøkkel for de avhengige variablene

Tabell	Spørsmål	Omkodet avhengig variabel
5.2.1 og 5.3.1	Er lønnsforskjellene idag for store ?	Uenig = 0, Enig = 1
5.2.2 og 5.3.2	Bør høytlønnede betale mer inntektsskatt ?	Mindre/som nå = 0, mer enn nå = 1
5.2.3 og 5.3.3	Skal dyktighet i jobb belønnes med bedre lønn?	Uenig = 0, Enig = 1
5.2.4 og 5.3.4	Skal folk i Norge ha en lik livslønn?	Uenig = 0, Enig = 1
5.2.5 og 5.3.5	Bør Norge ha en mer egalitær samfunnsform?	Uenig = 0, Enig = 1

I tabell 5.1.2 gis det en kodenøkkel for de uavhengige variablene som er studert i avsnitt 5.3. Kjønn og bosted er dikotome variabler Fullført utdanning er delt inn i 6 kategorier, og inntekt er delt inn i 8 kategorier. Alder er gitt i år, og varierer fra 16 til 79 år.

Tabell 5.1.2

Kodenøkkel for de uavhengige variablene

Uavhengig variabel	Kode
Kjønn	Menn = 0, Kvinner = 1
Bosted	Land = 0, By = 1
Fullført utdanning	Universitet = 1,..., Folkeskole = 6
Alder	gitt i år,
Inntekt	Ingen inntekt = 0, ..., over 300.000 = 7

5.2 Univariate analyser

De univariate svarfordelingene på de 5 ulike aspekter ved rettferdighetsbegrepet presenteres her. I tillegg kan en tenke seg andre, men datamaterialet og plassen er begrenset så jeg har valgt å konsentrere meg om inntektsfordelingen (tabell 5.2.1), skatteandel for høyinntektsgruppene (tabell 5.2.2), fortjenesteprinsippet operasjonalisert som dyktighet i jobben som grunnlag for lønnsfastsettelse (tabell 5.2.3), holdninger til livslønn (tabell 5.2.4) og oppfatninger om hva slags samfunnsform Norge bør ha (tabell 5.2.5).

5.2.1 Inntektsforskjeller

Respondentenes svar på spørsmål om inntektsforskjellene i Norge er for store, er gjengitt i tabell 5.2.1 nedenfor.

Tabell 5.2.1

Spørsmål 1: Er lønnsforskjellene i Norge idag for store?

Svar	Kode	Antall	% av alle	% av gyldige
Uenige	0	224	15	17
Enige	1	1070	70	83
Manglende data	9	244	15	-
Sum		1538	100	100

Denne tabellen viser at 70 prosent av utvalget sier at de synes inntektsforskjellene er for store i Norge. Tar vi hensyn til andelen på 15 prosent som av en eller annen grunn kodes med “system missing” utgjør denne gruppen 83 prosent. Det er bemerkelsesverdig at hele 83 prosent av dem som har svart sier seg enige i at lønnsforskjellene er for store. Konklusjonen på frekvensfordelingen i den univariate tabell 5.2.1 blir at det er et flertall som mener lønnsforskjellene er for store i det norske samfunnet, men det må tas forbehold om at begrepet inntektsfordeling ikke er godt nok avgrenset. Respondentene kan forstå inntektsforskjeller både som relative eller absolutte inntektsforskjeller. Det er først ved hjelp av regresjonsanalysen i avsnitt 5.3.1 at en kan si noe spesifikt om hva som kjennetegner de respondentene som sier seg hhv. mest og minst enige (hhv. høyeste og laveste oddsfrekvenser på de avhengige variablene). Denne uklarheten, knyttet til hva slags inntektsforskjeller som man spør respondentene om svekker dataenes validitet - problemer i forbindelse med denne er mer inngående drøftet avslutningsvis i dette kapitlet. System missing andelen på 15 prosent er ikke så høy at den svekker representativiteten i utvalget.

5.2.2 Skattetrykk for høyinntektsgruppen

Tabell 5.2.2 måler i hvilken grad respondentene sier seg fornøyd med progresjonsnivået i det norske skattesystemet. Denne univariate tabellen viser samme tendens som tabell 5.2.1, om at egalitetstanken har et flertall i den norske opinionen. Også her

svarer 70 prosent av utvalget at de synes høyinntektsgruppen bør betale mer skatt i forhold til dagens nivå.

Tabell 5.2.2

Spørsmål 2: Bør høytlønnede betale mer inntektsskatt ?

Svar	Kode	Antall	% av alle	% av gyldige
Mindre/som nå	0	382	25	26
Mer enn nå	1	1070	70	74
Manglende data	9	86	5	-
Sum		1538	100	100

Opinionen kan synes å være uenig med den finanspolitiske utvikling for landet de senere år. Tendensen har vært å vri skatteprofilen over fra direkte beskatning til indirekte beskatning. I tillegg har den direkte skatten i Norge blitt mindre progressiv etter siste skattereform. Siden de fleste indirekte skatter ikke er progressive i Norge, selv bilavgiften er blitt mindre progressiv i 1996, så vil slike skatter ramme folk prosentvis mer likt. F.eks viser tabell 5.2.A, basert på St.prp 1 1997, at den direkte beskatningen er mer enn halvert over perioden 1991 til 1997. Tabellen viser at de direkte skattene betyr relativt mindre nå sammenlignet med tidligere. Denne reduksjonen i de direkte skattenes betydning skyldes trolig at indirekte skatter byr på flere fordeler sammenlignet med indirekte skatter:

1. Enklere å administrere fordi alle skal betale det samme nominelle beløp i skatt.
2. Genererer langt større nominelle beløp enn inntektsskatten

Reduksjon i de direkte skattene er ønskelig fra politisk hold fordi opinionen tolker dette som om regjeringen i sin politikk er opptatt av å redusere skattetrykket på det enkelte individ.

Tabell 5.2A

Statsbudsjettets inntektsprofil

År	Tot. innt.	%	Dir. Skatt	%	Indir. Skatt	%
1991	146.236	100	11.233	7,7	49.640	33,9
1997	419.281	100	12.460	3.0	154.188	36,8

Tabell 5.2.2 kan tolkes som at respondentene støtter opp om en omlegging av skattesystemet med mer vekt på en mer progressiv inntektsbeskatning. Det har vært en relativ stor diskusjon om den nye skattereformen har medført en mindre økonomisk utjevning i disponibel inntekt etter skatt. Som et svar på denne kritikk har man økt grensene for toppbeskatning fra 1997. Etterhvert som den relative betydning av direkte skatter blir mindre, betyr utjevning gjennom direkte progressiv beskatning mindre for folks kjøpekraft. Det er imidlertid få nordmenn som er klar over denne utviklingen.

Likeledes er det sannsynligvis få nordmenn som er klar over at mange andre land, som f.eks Sverige, Tyskland og Storbritannia, har en større progressiv indirekte beskatning enn Norge. Disse landene har flere nivåer på f.eks momsbeskatningen. Derfor er det rimlig å tro at svarprosenten kunne vært høyere enn 70 prosent, hvis folk hadde hatt mulighet til å sammenlikne norske skatt- og avgiftsregler med andre lands regler.

At gruppen “system missing” bare er på 5 prosentpoeng er interessant. Det viser for det første at folk er opptatt av dette spørsmålet. Dessuten kan det tyde på at det er lettere for respondentene å forholde seg til begrepet skattetrykk enn til det mer teoretiske begrepet inntektsforskjeller.

5.2.3 Fortjeneste som lønnsprinsipp

I tabell 5.2.3 nedenfor studeres oppslutningen om fortjenesteprinsippet, operasjonalisert som dyktighet i jobb, som grunnlag for lønnsfastsettelse. Dette prinsippet finner ikke aksept hos Rawls. Slik jeg tolker ham må differensprinsippet forstås slik at intet enkelt individ skal ha egen vinning av f.eks personlige forutsetninger. Rawls erkjenner at individets “life prospects” som må forstås som livslønn avhenger av hvilken sosial klasse det fødes inn i, og han aksepterer dette

utgangspunktet. Han uttrykker seg slik om dette “...those starting out as members of the entrepreneurial class in property owning democracy say, have a better prospect than those who begin in the class unskilled labourers. It seems likely that this will be true even when the social injustices which now exist are removed” (Rawls, 1971:78).

Rawls argumenterer for at individer som er intellektuelt godt utrustet ofte kan henhøre dette til strukturelle samfunnsforhold som at de f.eks tilhører samfunnets overklasse. Derfor bør og vil de finne Differensprinsippet akseptabelt. (Et problem her er hvordan man skal overbevise intellektuelt godt utrustede mennesker om at de ikke skal utnytte sine evner til eget beste).

Tabell 5.2.3

Spørsmål 3: Skal dyktighet i jobb belønnes med bedre lønn?

Svar	Kode	Antall	% av alle	% av gyldige
Uenig	0	53	3	4
Enig	1	1456	95	96
Manglende data	9	29	2	-
Sum		1538	100	100

Det fremgår av tabellen at hele 95 prosent av utvalget mener at dyktighet skal tillegges vekt ved fastsettelse av lønn. Det kan diskuteres om dette svekker konklusjonene fra tabellene 5.2.1 og 5.2.2 om at den norske opinionen er sterkt egalitetsorientert. Etter min oppfatning svekkes ikke konklusjonene. Dyktighet som egenskap omfatter ikke bare formell kompetanse, men inneholder også et moralsk aspekt. Det kan godt tenkes at respondentene mener at det bør være større lønnsforskjeller innen ulike yrkesgrupper basert på den enkelte arbeidstakers dyktighet samtidig som man ikke ønsker økte lønnsforskjeller mellom ulike yrkesgrupper. Slik sett kan tabellene oppfattes som uttrykk for hva respondentene legger i likhetsbegrepet (tabell 5.2.2) og rettferdighetsbegrepet (tabell 5.2.3). Det anses som rimelig at f.eks en dyktig lege skal tjene bedre enn en udyktig lege. En kan slik hevde at dyktighetsbegrepet inneholder flere dimensjoner enn begrepet skatteprogresjon. Alternativt kan dette uttrykkes slik:

Det kan hevdes at fortjenesteprinsippet, dvs at dyktighet i jobb skal bli verdsatt i mer lønn, fanger opp andre sider ved rettferdighetsbegrepet enn hva spørsmålet om inntektsforskjeller og profilen på skattesystemet gjør. Oppfatninger av inntektsforskjeller og skatteprogresjon er et spørsmål om hva slags fordelingsresultat respondentene ser for seg som ønskelig, mens dyktighet som lønnsprinsipp mer kan oppfattes som et spørsmål om hvordan arbeidskraft best mulig kan utnyttes og at dette igjen har betydning for hvor mye samfunnet har råd til å omfordele. Fortjenesteprinsippet blir derfor et middel til å maksimere de ressurser som skal omfordeles. I økonomiske termer ville en uttrykke det slik at fortjenesteprinsippet ble brukt som virkemiddel for å få bruttonasjonalproduktet (samlet verdiskapning) størst mulig slik at desto mer ressurser i neste omgang lot seg omfordele. Det som er sagt ovenfor fokuserer egentlig på hvor god validitet dataene har. Jeg har hevdet at tabell 5.2.2 og 5.2.3 måler hhv. oppfatninger knyttet til likhet og rettferdighet og dette er to ulike dimensjoner knyttet til et fordelingsprinsipp.

5.2.3.1 Andre mulige begrunnelser for inntektsforskjeller enn dyktighet

Dyktighet i jobben er et lønnsprinsipp, men en kan også tenke seg en rekke andre som ikke er tatt med her bl.a. fordi de er vanskelige å måle:

Meritter: Lønn bestemmes på basis av tidligere oppnådde resultater.

Kjønn: At kvinner skulle få lønnstillegg utelukkende fordi de er kvinner ville ha svært liten legitimitet i opinionen og er derfor vanskelig å gjennomføre. Kvinnetillegg sett i forhold til likestillingsdebatten generelt er lettere å få aksept for.

Alder: Lønnstillegg pga. alder ville om det ble brukt ha liten legitimitet i opinionen. Det vil lett resultere i krav om at f.eks forsørgelsesbyrde heller burde brukes som fordelingsprinsipp fra mennesker i en etableringsfase el. lign.

Forsørgelsesbyrde: Se ovenfor

Ansiennitet: Alder og ansennitet vil vanligvis være høyt korrelerte størrelser, men ansennitetsprinsippet er i motsetning til aldersprinsippet i allmenn bruk fordi det er godt korrelert med fortjenestepinsipper som f.eks “dyktighet i jobben” er og dette prinsippet er det høy oppslutning om.

5.2.4 Lik lønn for alle som prinsipp

Fortjenesteprinsippet kan ikke knyttes til Rawls rettferdighetsteori, men det kan begrepet livslønn. Slik jeg tolker Rawls hevder han at livslønnen skal være lik for alle. Folks oppfatninger av dette prinsippet fremgår av tabell 5.2.4.

Tabell 5.2.4

Spørsmål 4: Skal folk i Norge ha lik livslønn ?

Svar	Kode	Antall	% av alle	% av gyldige
Uenige	0	600	39	57
Enige	1	445	29	43
Manglende data	9	493	32	-
Sum		1538	100	100

Oppslutningen om påstanden at livslønnen bør være lik for alle er ikke like markant som for spørsmålene om inntektsfordelingen i avsnitt 5.2.1-2. Jeg vil anta at dette har å gjøre med grunnleggende holdninger til hvordan individuelle evner og forutsetninger skal belønnes økonomisk. Når Rawls imidlertid går inn for lik livslønn begrunner han dette med at individuelle egenskaper ofte er et produkt av strukturelle betingelser og at man derfor ikke skal ha egen fordel av dette. Dette kan eksemplifiseres ved at utdanning er helt avgjørende for i hvilken grad egne forutsetninger kan utvikles og at kvaliteten på utdanningssystemet i siste instans bestemmes av politiske rammebetingelser utenfor enkeltindivids kontroll (ibid:78).

I denne tabellen er også gruppen av ikke gyldige svar stor i forhold til tabellene 5.2.1-3, hvilket tyder på at spørsmålet er noe uklart formulert. Problemene knyttet til reliabilitet er nærmere drøftet i tilknytning til tabell 5.3.4.

5.2.5 Egalitær samfunnsform

Begrepet samfunnsform må her oppfattes slik at det er snakk om hva slags profil inntektsfordelingen skal ha. Dette er ikke en uttømmende fortolkning fordi det fortsatt er mulig å tolke spørsmålet om inntektsfordeling både som et spørsmål om resultatlikhet og sjanselighet.

Spørsmålet respondentene skulle ta stilling til var slik formulert: *Hvordan mener du det burde være i Norge? Hvilket diagram foretrekker du?* Svaret skulle så gis ut fra

fem diagram som illustrerte ulike inntektsfordelinger kalt hhv. type A til E. Respondentene skulle så krysse av for den samfunnsform de foretrakk. I tillegg til kategoriene A til E var det også en rubrikk for “vet-ikke”-svar. Type A var kjennetegnet av et stolpeformet diagram med en bred sokkel. Her var det altså et flertall av samfunnsmedlemmene som befant seg på bunnen. “En liten elite på toppen, svært få midt på og svært mange på bunnen”. Type B var et pyramideformet samfunn. “Et samfunn som ser ut som en pyramide med en liten elite på toppen, flere midt på og flest på bunnen”. Type C var også et pyramideformet samfunn med en innsnevring av bunnsjiktet i forhold til sjiktet over. “En pyramide bortsett fra at det er få helt på bunnen”. Type D var et stolpediagram som gradvis utvidet seg mot midten for så å innsnevre gradvis mot bunnen igjen. “Et samfunn hvor de fleste befinner seg midt på”. Her var det altså relativt flest på midten av samfunnsstigen. Dette var det mest egalitære svaralternativet. Type E var en omvendt pyramide med en innsnevring på toppen i forhold sjiktet under - altså omvendt av type C. “Mange mennesker nær toppen, bare få nær bunnen. Alle diagrammene var inndelt i 7 lag/strata.

Tabell 5.2.5

Spørsmål 5: Bør Norge ha en mer egalitær samfunnsform ?

Kategorinavn	Kode	Antall	% av alle	% av gyldige
Uenige	0	146	9	14
Enige	1	874	57	86
Manglende data	9	518	34	-
Sum		1538	100	100

Det er et flertall på 57 prosent i utvalget som går inn for et mer egalitært samfunn. Når man vurderer svarfordelingen i tabell 5.2.5 kan det tenkes at en del av respondentene som har svart at de er uenige i at Norge bør ha et mer egalitært samfunn i virkeligheten svarer uenig fordi det er uklart hvordan likhetsbegrepet skal forstås. (Er det f.eks snakk om sjanselikhhet eller resultatlikhet)? Den høye andelen av respondenter i gruppen “system missing” kan indikere at mange ikke føler at de har gjort seg opp noen mening om dette. Det kan diskuteres hvilken grupper som skal

defineres som referansegruppe for andre samfunnsgrupper. Rawls gjør seg helt klart til talsmann for likhet på de dårligst stiltes premisser (Differensprinsippet). Videre kan det diskuteres om et egalitært samfunn i denne sammenhengen betyr at gjennomsnittlig levestandard skal være lik eller om at levestandarden for de presumptivt dårligst stilte skal være sammenlignbar med andre samfunnsgrupper.

En foreløpig konklusjon på de univariate analysene er at et solid flertall i Norge støtter opp om en inntektsutjevning, og at denne kunne vært større enn hva den er idag. Likeledes står fortjenesteprinsippet sterkt i den norske befolkning. Det er ingen ting som her tyder på at man skal fjerne det økonomiske skillet mellom de som arbeider og andre som er uten arbeid helt. Hvis man ser tabellene overfor i sammenheng kan det virke som om fortjenesteprinsippet er underordnet hensynet til en akseptabel inntektsfordeling. Spørsmålet om opinionens holdninger til egalitet lar seg ikke så enkelt tolke ut fra tabellene fordi det kan tenkes at de som svarer uenig i påstanden legger et noe annet og kanskje mer radikalt i egalitetsbegrepet (i tråd med Rawls differensieringsprinsipp). En kan tenke seg at disse ønsker å gjøre levestandarden til de dårligst stilte i samfunnet sammenlignbar med f.eks relativt godt stilte samfunnsklasser i samfunnet ellers. Metodologisk er dette et spørsmål om dataenes validitet:

I hvilken grad man faktisk klarer å måle de egenskaper som man ønsker å måle. Dette forutsetter bl. a en ensartet begrepsforståelse hos respondentene. Spørsmålet om egalitet synes å være kjennetegnet av uklart begrepsinnhold slik at det igjen er uklart hva man egentlig måler.

5.3 Regresjonsanalyse av datamaterialet

5.3.0 Antatte sammenhenger

Jeg vil her ta for meg hvilke sammenhenger jeg forventer å finne mellom de avhengige og de uavhengige variablene i analysen. Dette gjør analysen av dataene mer interessant fordi en kan sammenholde antatte og faktiske sammenhenger. Som grunnlag for noen av disse antagelsene, har jeg tatt utgangspunkt bl.a. i en artikkel av Kelly & Evans (The Legitimation of inequality, Occupational Earnings in Nine Countries; Am. journal of sociology 1993/1:75).

Spørsmål 1: Er lønnsforskjellene idag for store?

Effekten av kjønn: Jeg forventer at menn i større grad enn kvinner sier seg uenig i denne påstanden. En større andel kvinner arbeider i lavtlønnsyrker enn menn og vil være tjent med inntektsutjevning på en slik måte at lønnsnivået i typiske kvinneyrker justeres oppover i retning av lønnsnivået i typiske mannsyrker med samme utdanningslengde.

Effekten av utdanning: Mht. utdanning antar jeg at personer med lang utdanning ønsker større inntektsforskjeller fordi dette først og fremst kommer dem tilgode.

Effekten av bosted: Jeg vil anta at respondenter bosatt i bykommuner lettere sier seg uenige i at inntektsforskjellene er for store enn respondenter bosatt i landkommuner. Dette henger sammen med at arbeidslivet i bykommuner er mer differensiert og at respondenter med lang utdanning derfor ofte velger å bosette seg i bykommuner. I motsatt retning trekker kostnadsforskjellene. Bokostnadene er rimeligere utenfor bystrøk enn i byene.

Effekten av alder: Fordi eldre av helsemessige årsaker er mer avhengig av offentlig sektor, har gjennomgående lavere inntekter enn den yrkesaktive befolkningen osv. vil jeg anta at tendensen til å si seg enig i at inntektsforskjellene er for store øker med økende alder, men at inntekt i en viss grad virker motsatt i denne gruppen uten at effekten av inntekt blir sterkere enn effekten av alder fordi mange pensjonister har relativt høy disponibel inntekt.

Effekten av inntekt: Her er sammenhengen mellom inntekt og oppfatninger av inntektsforskjeller slik at høy inntekt gir øken sannsynligheten for at respondentene sier seg uenig i at inntektsforskjellene er for store fordi høyinntektgruppene tjener relativt mest på at inntektsforskjellene fortsetter å øke (jfr. effekten av utdanning).

Spørsmål 2: Bør høytlønnede betale mer inntektsskatt

Effekten av kjønn: Fordi kvinner for det første er mer avhengige av offentlig sektor enn menn, fordi det offentlige tilbyr barnehageplasser og svært mange kvinner jobber innenfor lavtlønnede omsorgsykker i offentlig sektor, antar jeg at de er mer tilbøyelige enn menn til å si seg enige i dette. Jeg vil anta at effekten her er sterkere enn effekten av f.eks utdanning.

Effekten av bosted: Det er rimelig å anta at respondenter i bykommuner er mer tilbøyelige til å si seg uenige i denne påstanden enn innbyggere som er bosatt i

landkommuner fordi lønnsnivået i byer gjennomgående er høyere, og en skjerpet progresjon i skattesystemet vil derfor ramme byboere sterkest.

Effekten av utdanning: Jeg antar at det er en positiv sammenheng mellom utdanningslengde og inntekt, selv om en kan tenke seg yrkesgrupper hvor dette ikke er tilfelle (f.eks lektorer). Den antatte sammenhengen er slik at lengre utdannelse gir høyere livsinntekt. Siden det først og fremst er høyinntektsgruppene som rammes av økt progressiv inntektsbeskatning, er det rimelig å anta at sammenhengen mellom utdanningslengde og holdning til økt inntektsskatt er negativ, m.a.o. at sannsynligheten for å si seg enig i spørsmål nr. 2 avtar med økende inntekt. De som allikevel sier seg enige i at høytlønnede bør betale mer skatt - vil være langtidsutdannede med lav lønn.

Effekten av alder: Siden eldre mennesker pga.generelt dårligere helsetilstand er mer avhengig av helse- og omsorgstjenester fra det offentlige antar jeg at sammenhengen mellom økende alder og sannsynligheten for å si seg enig i at høytlønnede bør betale mer skatt er positiv.

Effekten av inntekt: Siden høyinntektsgruppene rammes av påstanden i spørsmål 2 antar jeg at de vil stille seg negativ til det. Det er altså en antatt negativ sammenheng mellom inntekt og vilje til å betale skatt.

Spørsmål 3: Skal dyktighet i jobb belønnes med bedre lønn?

Effekten av kjønn: Her tror jeg ikke kjønn har noen innvirkning på hvordan respondentene svarer.

Effekten av bosted: Jeg antar at prestasjonslønnsprinsippet slik det kommer til uttrykk her står sterkere i bykommuner enn landkommuner fordi bystrøk har et større og mer variert arbeidsmarked. Kampen om ledig arbeidskraft er større og derfor også aksepten for inntektsforskjeller.

Effekten av utdanning: Fordi fortjenesteprinsippet først og fremst kommer de ressurssterke til gode antar jeg at det er en positiv sammenheng mellom utdanning og sannsynligheten for at respondentene sier seg enig i at dyktighet skal belønnes med bedre lønn.

Effekten av alder: Jeg antar at alder ikke har noen sammenheng med hvorvidt man sier seg enig i at dyktighet skal belønnes med bedre lønn.

Effekten av inntekt: Det antas at det er en positiv korrelasjon mellom inntekt og prestasjonslønn som lønnsprinsipp. Som for utdanning er det høyinntektsgruppene som vil ha mest å tjene på at dette lønnsprinsippet anvendes.

Spørsmål 4: Skal folk i Norge ha lik livslønn?

Effekten av kjønn: Siden kvinner oftere enn menn arbeider i typiske lavtlønnsyrker som f.eks barnehagelærere m.m. antar jeg at sannsynligheten for at kvinner går inn for lik livslønn er større enn for menn. Kvinner har også oftere deltidsarbeid enn menn og dersom lik livslønn ble innført som et offisielt inntektspolitisk mål, ville dette bidra til å presse lønnsnivået i typiske kvinneyrker opp.

Effekten av bosted: Med et større arbeidsmarked antar jeg at det vil være større aksept for lønnsforskjeller. Sammenhengen mellom bosted og holdning til livslønn vil derfor være slik at det er flere respondenter i landkommuner enn bykommuner som vil gå inn for lik livslønn som lønnsprinsipp.

Effekten av utdanning: Jeg antar at sannsynligheten for at man slutter seg til dette prinsippet avtar med økende utdanningsnivå. Implisitt i dette resonnementet antas lønnsnivå å være en viktig motivasjonsfaktor for å skaffe seg utdanning.

Effekten av alder: Jeg antar at eldre i større grad enn yngre sier seg enig i likelønnsprinsippet. En bakenforliggende årsak til dette er at utdannelsesnivå er omvendt proporsjonalt med alder når ulike generasjonskohorter sammenlignes.

Effekten av inntekt: Det er sannsynlig at respondenter med høy inntekt vil svare negativt på spørsmålet om livslønnsen bør være lik for alle. Dette fordi høyinntektsgruppene har mest å tape på en lønnsutjevning. En forutsetning for denne konklusjonen er at den samlede livslønn blir et gjennomsnitt av samfunnets totale lønnsinntekter.

Spørsmål 5: Bør Norge ha en mer egalitær samfunnsform (enn nå)?

Effekten av kjønn: Jeg antar at kvinner i større grad enn menn går inn for en mer egalitær samfunnsform. Dette fordi kvinner oftere enn menn arbeider i lavtlønnsyrker og er mer avhengig av offentlig sektor enn menn både som arbeidsgiver og som avlastning i forhold til omsorgsfunksjoner som pass av eldre og barn.

Effekten av bosted: Jeg antar at respondenter bosatt i bykommuner er mindre positive til en mer egalitær samfunnsform enn respondenter bosatt i landkommuner.

Av grunner nevnt ovenfor antar jeg at det er større aksept for inntektsforskjeller i bykommuner enn landkommuner.

Effekten av utdanning: Det er vanskelig å se sammenhengen mellom utdanning og holdning til egalitær samfunnsform. Begrepet er uklart formulert. Er det her snakk om sjanse- eller resultatlikhet? Derfor har jeg ingen forventninger til hvilke sammenhenger jeg her venter å finne. Utdannelse gir ofte høyere lønnsinntekt, men fordi postmaterielle verdier som nullvekst i BNP²¹ står sterkt blant unge med høy utdannelse kan det også tolkes dithen at disse ønsker et mer egalitært samfunn.

Effekten av alder: Jeg antar at eldre er mer positive til en mer egalitær samfunnsform enn yngre fordi eldre er mer avhengig av overføringer fra det offentlige enn yngre, f.eks gjennom pensjonsutbetalinger. Det er her mulig at det eksisterer en allianse mellom aldersgruppen 16-30 år og gruppen av pensjonister. Unge har fordi utdanningslengden øker fått en senere inntreden i arbeidslivet og er derfor også lenger helt avhengige av familie og offentlig tjenesteyting/økonomiske overføringer. I den yngste alderskategorien antar jeg at det er relativt flere respondenter som går inn for f.eks. nullvekst i bruttonasjonalproduktet og heller ser en omfordeling innenfor eksisterende økonomiske rammer som et alternativ for å løse økte behov i offentlig sektor.

Effekten av inntekt: Sammenhengen mellom økende inntekt og sannsynligheten for å gå inn for at samfunnet blir mer egalitært antas å være negativ. Høyinntektsgruppen vil tape relativt mest på en utjevning av inntekten på et gjennomsnittsnivå av nåværende lønnsnivå i samfunnet.

5.3.1 Inntektsforskjeller

Dersom man gjør en logistisk regresjonsanalyse i SPSS med folks oppfatninger av inntektsforskjeller som avhengig variabel og kjønn, bosted, fullført utdanning, alder og personlig bruttoinntekt som uavhengig variabler får en frem det resultatet som er vist nedenfor i tabell 5.3.1 .

²¹ BNP defineres som bruttonasjonalprodukt, dvs. den totale verdiskapningen i samfunnet i løpet av en periode.

Tabell 5.3.1

Spørsmål 1: Er inntektsforskjellene i dag for store ?

Uavh. variabel	Estimert β	Standardfeil	Waldtest	Signifikans
Kjønn	0,5871	0,1742	11,3559	0,0008
Bosted	-0,2530	0,1612	2,4635	0,1165
Fullført utdanning	0,4810	0,0645	55,8280	0,0000
Alder	0,0128	0,0061	4,4942	0,0340
Personlig inntekt	-0,1905	0,0483	15,5733	0,0001
Konstant	-0,0246	0,3611		

Kolonnen lengst til venstre i tabell 5.3.1 inneholder de uavhengige variablene som er brukt i regresjonsanalysen. Estimerte regresjonsparametre er gitt i andre kolonne og standardfeil til estimatene er gitt i tredje kolonne.

Estimert β_j -verdi dividert med standardfeilen til β_j er standard normalfordelt og dermed er kvadratverdien av denne størrelse t -kvadratfordelt med 1 frihetsgrad. Kvadratverdien er gitt som Wald-test i fjerde kolonne tabellen. Merk at vanligvis oppgis Waldtesten som estimert β_j -verdi dividert med standardfeilen til β_j . Wald-testene er en vanlig måte å regne ut signifikanssannsynligheten (P-verdien) til estimert β_j -koeffisient på. Signifikans-sannsynligheten til Waldtesten er gitt i femte kolonnene helt til høyre i tabellene. Når P-verdien er mindre enn 0.05 eller større enn 0,95 betyr det at tilhørende forklaringsvariabel (uavhengig variabel) har signifikant betydning for hvilke svar respondentene gir på spørsmålet formulert som avhengig variabel (verdien av Y-variabelen). Standardfeilen kan uttrykkes som usikkerheten knyttet til den estimerte Beta-verdien. Signifikansnivået uttrykker sannsynligheten for å forkaste en sann hypotese (type 1 feil) eller å godta en falsk hypotese (type 2 feil).

Vi ser i tabell 5.3.1 at kjønn, fullført utdanning alder og personlig inntekt er av signifikant betydning for hva folk svarer på dette spørsmålet. Bosted er ikke av signifikant betydning når man korregerer for effekten av alle andre uavhengige variabler. Hvis man skulle fjernet denne confounding effekt, som det heter i statistisk terminologi, måtte man ha gjort minst 4 stratifiserte tabellanalyser, muligens enda flere for å ha oppdaget dette.

Hva er så de reelle implikasjoner av tabellen? I forhold til oppfatninger om hvorvidt inntektsforskjellene er for store er effekten av kjønn den sterkeste fordi denne variabelen har høyeste estimerte β , standardfeilen er imidlertid relativt stor sammenlignet med de andre uavhengige variablene i tabellen. Dette gjør at Waldtestkvotienten blir redusert. Waldtesten er regnet ut slik:

$$\frac{\text{Estimert}\beta}{\text{Standardfeil}} = \text{Waldtestparameter}$$

Waldtestparameteret blir en måte å regne ut sannsynlighetsverdier (p -verdier) på. Waldtester med en kvotient i intervallet $\leq -1,96 - 1,96 \geq$ blir ikke signifikante. En kvotient på 1,96 gir et signifikansnivå på 5 prosent. Jo større Estimert β er og jo mindre standardfeilen er, desto mer signifikant vil effekten av variabelen bli.

Effekten av kjønn er positiv noe som skal forstås slik at kvinner oftere enn menn sier seg enige i at inntektsforskjellene er for store (se tabell 5.1.1 for en forklaring på verdienene til de avhengige og uavhengige variablene). Høyere utdanningsnivå blant kvinner vil øke standardfeilen fordi flere kvinner vil bevege seg inn i høyinntektsgruppene.

Effekten av bosted, estimert β for bosted er negativ, dvs. at respondenter i landkommuner (verdi 0) oftere sier seg enige i at inntektsforskjellene er for store (verdi 1) enn respondenter fra bykommuner. Dette er i tråd med hva jeg forventet å finne. Effekten er ikke særlig sterk og heller ikke signifikant.

Effekten av utdanning Effekten av utdanning på oppfatninger av inntektsforskjellene skal forstås slik at jo høyere utdannelse respondenten har, desto mindre er sannsynligheten for at han vil si seg enig i at inntektsforskjellene er for store. Effekten er ikke så sterk som for kjønn, men standardfeilen er mindre. Dette betyr at effekten oftere gjør seg gjeldende selv om vi trekker mange ulike utvalg. Waldtestkvotienten er derfor stor og følgelig er også effekten signifikant.

Effekten av alder Den lave estimerte β -koeffisienten viser at det er en svak positiv sammenheng mellom alder og tendensen til å si seg enig i at inntektsforskjellene er for store. Alderseffekten er ikke særlig sterk men allikevel konsistent. Når effekten ikke er særlig sterk kan dette skyldes at mange av respondentene som finnes i utvalget

har en relativt god pensjon slik at de ikke i samme grad som f.eks minstepensjonister føler seg avhengig av offentlig sektor.

Effekten av inntekt virker slik at sannsynligheten for å si seg enig i at inntektsforskjellene er for store avtar med økende inntekt. Dette er i tråd med hva jeg forventet å finne. Lav standardfeil indikerer at denne holdningen ikke bare begrenser seg til mitt utvalg, men vil finnes i alle utvalg vi trekker.

Substansielt kan tabellen ikke sies å inneholde andre funn enn de jeg forventet å finne. Kvinner sier seg oftere enige i at inntektsforskjellene er for store (positiv estimert β -verdi). Det er flere respondenter i landkommuner enn i bykommuner som sier seg enige i at inntektsforskjellene er for store (negativ estimert β -verdi). Effekten av kjønn er sterkere enn utdanning, men opptrer ikke like konsekvent uavhengig av hvor mange utvalg vi kjører en regresjonsanalyse på (høyere standardfeil for kjønn enn for utdanning). Fordi effekten av utdanning opptrer med så høy grad av sannsynlighet blir også Waldtest-koffeicienten høy.

Det er også verdt merke seg at effekten av alder ikke har en estimert β sterkere enn 0,0128. Dette kan ha sammenheng med at vi i dag har et betydelig antall pensjonister som lever godt på tilleggspensjon i tillegg til hva de får fra folketrygden. Etterhvert som flere individer opptjener fulle pensjonsrettigheter i folketrygden, og kanskje også har private pensjonsordninger vil denne effekten svekkes ytterligere. Skjer det derimot en samordning av offentlige og private pensjonsordninger vil effekten øke fordi alle pensjonister vil bli generelt mer avhengige av offentlige velferdsordninger. Videre er det grunn til å anta at et gjennomgående økende utdanningsnivå blant både kvinner og menn også vil svekke effekten av kjønn. (Se tabell 5.3.1.1 for karakteristika av gruppene med hhv. lavest og høyest oddsforhold). Inntekt er negativt korrelert med viljen til å redusere inntektsforskjellene og denne effekten er ikke ubetydelig og som det fremgår av tabell 5.3.1.1 er det særlig blant de høytlønnede at motstanden mot reduserte inntektsforskjeller er størst. Av de uavhengige variablene har utdanning størst påvirkning på oppfatninger om inntektsforskjeller. Estimert β er noe lavere enn for kjønn, men dette mer enn oppveies av den lave standardfeilen.

Kan så den substansielle fortolkning av tabellen bidra til å bekrefte eller avkrefte om det empiriske grunnlag er tilstede for å anvende Rawls rettferdighetsprinsipper på det norske samfunn? Jeg mener at ut i fra en statisk betraktning kan analysen av inntektsforskjeller tolkes som at disse forutsetningene er tilstede. Det er et flertall i

materialet som ønsker mindre inntektsforskjeller (selv om dette ikke nødvendigvis innebærer at oppslutningen om likelønnsprinsippet er like høy), men basert på effektene som er signifikante og det jeg har skrevet om hvordan disse kan forventes å utvikle seg, vil Rawls prinsipper bli mindre anvendbare i fremtiden for å forstå oppslutningen om egalitetsprinsippet i det norske samfunn.

Om den avhengige variabelens reliabilitet og validitet: Høy standardfeil svekker reliabiliteten til dataene, men standard feilmarginer er ikke svært høye i tabell 5.3.1. Problemene er større mht. dataenes validitet. Det er uklart om en med inntektsforskjeller her mener faktiske (absolutte) eller forholdsmessige (relative) inntektsforskjeller. Ut fra hensynet til god validitet burde dette ha vært nyansert i spørsmålsformuleringen, men på en annen side kunne dette ha komplisert formuleringen av spørsmål, slik at frafallsprosenten hadde økt, med den risiko at utvalget ikke lenger hadde blitt representativt.

Beregning henholdsvis laveste og høyeste oddsforhold.

I dette avsnittet beregnes oddsforholdene til de gruppene med henholdsvis signifikant lavest og signifikant høyest oddsforhold. Ved bruk av formel (5.4) regner vi ut oddsforholdet til de med signifikant lavest oddsforhold som

$$\begin{aligned} OF_{\text{LAVEST}} &= \exp[- 0,025 - (0,191 \times 7) + (0,013 \times 16) + (0,482 \times 1) + (0,587 \times 0)] \\ &= 0,41. \end{aligned}$$

Omregnet til prosent, ved hjelp av formel (5.1), gir dette 34 prosent enighet. Denne gruppen er kjennetegnet ved at respondenter har en personlig bruttoinntekt som er større enn kr. 300.000, at de tilhører den helt yngste alderskategorien i materialet, at de har en høy utdanning og er menn. Avviket fra den univariate fordelingen i tabell 5.2.1 er på $70 - 34 = 36$ prosentpoeng. Dette er et betydelig avvik i forhold til den univariate fordelingen.

Oddsforholdet for den høyeste gruppa (de som sier seg mest enig i den avhengige variabelen) regnes analogt ut ved hjelp av formel (5.4) som

$$\begin{aligned} OF_{\text{HØYEST}} &= \exp[- 0,025 - (0,191 \times 0) + (0,013 \times 79) + (0,482 \times 6) + (0,587 \times 1)] \\ &= 88,3. \end{aligned}$$

Dvs det er 88 som sier seg enige for hver som sier seg uenig. Omregnet til prosent ved formel (5.1) blir dette ca 99 prosent i denne gruppen sier seg enige i at inntektsforskjellene er for store. Respondenter i denne gruppen kjennetegnes ved at de ikke har, eller har lav inntekt, er pensjonister, har lav utdanning, og er kvinner. De gruppene med hhv. lavest og høyeste oddsforhold er identifisert i tabell 5.3.1.1 nedenfor:

Tabell 5.3.1.1

De gruppene med hhv. lavest og høyeste oddsforhold er identifisert nedenfor:

Uavh. variabel	Laveste Oddsforhold (minst enig)	Kodetall	Høyeste Oddsforhold (mest enig)	Kodetall
X1: Brutto inntekt	> kr. 300.000	7	ingen inntekt	0
X2: Alder	16 år (aller yngste)	16	79 år (aller eldste)	79
X3: Utdanning	Universitetsutd.	1	7-årig grunnskole	6
X4: Bosted	Bykommune	1	Landkommune	0
X5: Kjønn	Mann	0	Kvinne	1

Kjennetegn ved respondenter som i minst og størst grad støtter opp om utsagnet i den avhengige variabelen (Inntektsforskjellene i Norge er for store).

Vi får bekreftet at spredningen i datamaterialet er betydelig i forhold til den gjennomsnittlige oppslutningen på 74 prosent som vi fant i tabell 5.2.1.

Som nevnt tidligere, har man mulighet til også å studere den absolutte effekt av hver av de signifikante parametrene. Vi ser at oddsratioen for kjønn er $\exp(0.587) = 1,78$, mens oddsratioen for fullført utdanning, alder og personlig inntekt er henholdsvis 1,61 og 1,01 og 0,826. Merk at at bare kjønn er en dikotom variabel, mens fullført utdanning varierer over 6 kategorier, alder varierer med 63 år og personlig inntekt varierer over 8 kategorier. Oddsratioen mellom de på 16 år og de på 79 år blir da $\exp(0,819) = 2,26$ og tilsvarende blir forskjellen i oddsratio mellom laveste og høyeste gruppe for variablene fullført utdanning og personlig inntekt henholdsvis 11,0 og 0,26. Denne siste oddsratioen kan innverteres til 3,81, og blir da sammenliknbar med de andre. Av de uavhengige variablene kommer utdanning ut som den viktigste forklaringsvariabelen, hvilket er rimelig sett i lys av resultatet fra tabell 5.2.3.

Tabell 5.3.1.1 viser at de respondenter med lang utdanning (på universitetsnivå, kode = 1) hører med blant dem som er mest kritiske til mindre inntektsforskjeller. Dette reiser en interessant problemstilling: I hvilken grad har satsing på heving av utdanningsnivået vært vellykket mht. å utjevne inntektsforskjeller og sosiale klasseforskjeller? Tabell 5.3.1 og 5.3.1.1 leder, slik jeg tolker dem, til den konklusjonen at ut fra den oppgitte målsettingen så har ikke utdanningspolitikken vært vellykket. Et høyt utdanningsnivå ser ut til å svekke lønnsmessig solidaritet mellom høyt- og lavtlønnede. Skal man motvirke inntektsforskjeller bør det satses på økt omfordeling gjennom finanspolitiske tiltak, her er omfordelingen via skatte- og avgiftspolitikken helt sentrale størrelser. Utviklingen, slik den vises i tabell 5.2A illustrerer at den omfordelende effekten av skattepolitikken har blitt mindre i og med at de direkte skattene, som er progressive avhengig av inntektsnivå, utgjør en stadig relativt mindre andel av de samlede skatteinntektene til staten, mens de indirekte skattene øker. Disse har ikke noen inntektsmessig omfordelingseffekt som direkte skatter og ut fra målsettingen om inntektsutjevning er denne utviklingen betenkelig. Alle, uansett inntekt, betaler det samme nominelle beløp i merverdiavgift på f.eks varekjøp. Når dette er sagt mener jeg det ikke er realistisk å anta at det er mulig å redusere indirekte skatter til fordel for en skjerpet personbeskatning - en slik omlegging lar det seg neppe gjøre å skape politisk aksept for.

5.3.2 Progresjonen i skattesystemet i Norge

I tabell 5.3.2 presenteres en logistisk regresjonsanalyse med variablen skatteandel for høyinntektsgruppene som avhengig variabel. Variabelen er dikotomisert slik som i tabell 5.1.1. De uavhengige variablene er gitt i kolonnen lengst til venstre. Her er kjønn, alder og personlig inntekt signifikante variabler.

Tabell 5.3.2

Spørsmål 2: Bør høytlønnede betale mer skatt ?

Uavh. variabel	Estimert β	Standardfeil	Waldtest	Signifikans
Kjønn	-0,3073	0,1318	5,4314	0,0198
Bosted	-0,1875	0,1248	2,2565	0,1331
Fullført utdanning	0,0573	0,0496	1,3353	0,2479
Alder	0,0205	0,0045	20,6730	0,0000
Personlig inntekt	-0,0952	0,0382	6,1998	0,0128
Konstant	0,5834	0,2783		

Effekten av kjønn er her den desidert sterkeste, men det er også standardfeilen. Allikevel er estimert β så sterk at effekten blir signifikant. Kjønnseffekten skal forstås slik: Menn (lav verdi) mener oftere at høyinntektsgruppene skal betale mer skatt (høy verdi) enn kvinner. Dette er motsatt av hva jeg forventet å finne. Jeg drøfter forventet sammenheng mellom skatteprogresjon og kjønn i avsnitt 5.3.0. Her sier jeg at kvinner fordi de ofte arbeider i typiske lavtlønnsyrker og er avhengig av offentlig sektor hyppigere enn menn går inn for at høyinntektsgruppene bør betale relativt mer skatt. At alder slår så sterkt ut kan oppstå hvis det er mange minstepensjonister med i utvalget som jo er helt prisgitt måten offentlig sektor regulerer pensjonsstørrelsene på. Dersom det f.eks finner sted en underregulering av pensjonsytelsene over lengre tid vil dette kunne forklare mønsteret i svarfordelingen i f.eks tabell 5.3.2.

Effekten av bosted skal forstås slik at respondenter bosatt i landkommuner er mer tilbøyelige til å gå inn for at høyinntektsgruppene skal betale mer skatt enn respondenter bosatt i bykommuner. Dette er i tråd med hva jeg forventet å finne ut fra at byende har et større arbeidsmarked med større aksept for lønnsdifferensiering og mangel på arbeidskraft.

Effekten av utdanning er hverken særlig sterk eller signifikant. I den grad man skal beskrive effekten av utdanning virker den slik at med høyere utdannelse avtar sannsynligheten for at man ønsker en sterkere beskatning av høyinntektsgruppene. Dette er i tråd med hva jeg forventet å finne.

Effekten av alder er særlig signifikant. Med økende alder øker sannsynligheten for å si seg enig i at høyinntektsgruppene bør betale en større andel av sin inntekt i skatt. Sannsynligheten for at denne effekten vil gjenta seg i et stort antall utvalg er også sterk. Isolert sett er effekten i seg selv den svakeste av samtlige i tabell 5.3.2, men standardfeilen er også den laveste slik at signifikansnivået blir særlig høyt. Av de uavhengige variabler som her er brukt, betyr alder mest for om høytlønnede bør betale mer skatt. Dette har trolig sammenheng med at pensjonsutbetalinger finansieres med løpende innskatteinntekter fra den yrkesaktivekap.av befolkningen, samtidig som det i lang tid er fokusert på Folketrygdens (i betydning pensjonens størrelse)usikre fremtid.

Effekten av inntekt er signifikant og skal forstås slik: Med en estimert β som er negativ er sammenhengen mellom inntekt og skatteprogresjon den at sannsynligheten for å si seg enig i økt progresjon øker med lavere inntekt. Dette er i tråd med hva jeg forventet å finne.

Substansielt er det her særlig interessant å forklare effekten av kjønn på holdning til skatteprogresjon. Videre at aldersvariabelen er så signifikant. Det er også interessant at utdanning ikke er signifikant mht. oppfatninger om skatteprogresjonen. Lang utdanning betyr i mange tilfelle lavere livslønn enn hva man ellers ville hatt, særlig om man går inn i f.eks skoleverket.

Effekten av kjønn er det motsatte av hva jeg forventet å finne. Jeg har heller ikke funnet skjevhet i svarfordelingen mellom menn og kvinner på dette spørsmålet (dvs. at menn og kvinner svarer like ofte). Det er heller ikke slik at kvinnene i utvalget har høyere utdanning enn menn når det ikke kontrolleres for alder. Det ca. åtte prosent flere menn enn kvinner i gruppen med høy utdanning. Dette bildet endres om en tar hensyn til aldersfordelingen. Frafallet er størst blant kvinner nettopp i den eldste aldersgruppen (her svarer 20 prosent fler menn enn kvinner). Materialet viser også at utdanningsnivået synker med økende alder slik at alder og utdanningsnivå er omvendt korrelerte størrelser. Blant respondentene som svarer på spørsmålet er det omtrent dobbelt så mange i aldersgruppene 46-79 år som 16-45 år som avgir svar. Kombinasjonen av relativt mange eldre respondenter og at disse oftest er menn kan derfor forklare den negative sammenhengen (negativ estimert β) mellom kjønn og holdning til skatteprogresjon.

Sammenhengen mellom alder og tendensen til å svare at skatteprogresjonen må økes er ikke særlig sterk, men konsekvent. At effekten ikke er sterk kan forklares med at

mange pensjonister har en kombinasjon av positiv formue, folketrygdspensjon og tjenestepensjon som gjør at de som gruppe kan komme til å bli rammet relativt hardt av en skjerpet skatteprogresjon. Antagelig ville en ha fått en sterkere effekt av alder om en hadde definert hva som ligger i begrepet høytlønnede. Begrepet “høytlønnede” kan tenkes å forlede enkelte til å tro at pensjonsinntekter ikke skal tas med i betraktningen overhodet siden disse ikke er lønnsinntekt, slik at også dette spørsmålet har dårlig validitet.

Utdanning er av ingen betydning for oppfatningen om høyinntektsgruppene bør betale mer skatt. Dette er overraskende. Det lar seg ikke gjøre å gi noen enkel, entydig forklaring på dette, men noen viktige forklaringsfaktorer kan være:

For det første kan det tenkes at høyt utdannede, som vanligvis er ressurssterke individer og velutdannede, i større grad makter å få seg tildelt offentlige velferdsgoder sammenlignet med andre grupper. F.eks er det sannsynlig at ressurssterke mennesker er flinkere til å finne frem i det byråkratiske system som administrerer velferdsgoder. Det kan også tenkes at mange velferdsgoder er forfordelt til de med best utdanning, hvilket gjør at de har grunn til å være fornøyd med dagens skattenivå. Barnehager og gratis skoler er eksempler på goder som kommer alle mennesker, og i særdeleshet velutdannede mennesker til gode. Det er stor forståelse for at man skal betale skatt til slike formål. Spesielt kvinner med høy utdanning har grunn til å være fornøyd med et slikt system; det legger forholdene til rette for at de kan være aktive på arbeidsmarkedet med små barn. Dette rimer også med hva man observerer i valgundersøkelser.

For det andre, kan det tenkes at folk med høy utdanning virkelig mener at de ikke betaler for mye i skatt av solidariske grunner. Det er rimelig stor giverglede i Norge til frivillige, ideelle organisasjoner, hvilket kan sannsynliggjøre en slik påstand. Dette er i tråd med hva f.ekshar funnet om postmaterialistiske verdiers sammenheng med alder i Skandinavia. Han har funnet at postmaterielle holdninger står sterkest i aldersgruppen 16-35 år.

Om dataenes reliabilitet og validitet: Heller ikke her finner jeg at standard feilmarginer er spesielt høye slik at som for forrige spørsmål er det særlig validiteten til dataene som det knytter seg problemer til. Det er uklart for respondentene hva man legger i begrepet høytlønnede? Er det her snakk om absolutte eller relative inntektsforskjeller. I undersøkelsen om sosial ulikhet er det stillt flere spørsmål om

hva yrkesgrupper bør tjene i forhold til hverandre, slik at om man vurderer alle spørsmålene i undersøkelsen under ett vil validiteten øke, men i denne oppgaven hvor enkelt spørsmål er tatt ut er validitetsproblemene fortsatt store.

Beregning henholdsvis laveste og høyeste oddsforhold.

I den univariat fordelingen i tabell 5.2.2 er det ca 74 prosent (av de gyldige svar) i utvalget som mente at høyinntektsgruppene burde betale en relativt større andel av sin personlige inntekt i inntektsskatt. Oddsforholdet for den gruppen med signifikant lavest oddsforhold regnes ut ved hjelp av formel (5.4) som

$$\begin{aligned} OF_{\text{LAVEST}} &= \exp[0,583 - (0,095 \times 7) + (0,021 \times 16) - (0,307 \times 1)] \\ &= 0,94. \end{aligned}$$

Omregnet til prosent, ved hjelp av formel (5.1), gir dette 49 prosent enighet. Gruppen med lavest oddsforhold har følgende kjennetegn: Respondentene tilhører høyeste inntektsgruppe, er unge mennesker og er kvinner. Denne gruppen er i stor grad identisk med gruppen som ikke mente at inntektsforskjellen idag ikke er for store (avsnitt 5.3.1).

Oddsforholdet for den gruppen med signifikant høyest oddsforhold (de som sier seg mest enig i den avhengige variabelen) regnes ut ved hjelp av formel (5.5) som

$$\begin{aligned} OF_{\text{HØYEST}} &= \exp[0,583 - (0,095 \times 0) + (0,021 \times 79) - (0,307 \times 0)] \\ &= 9,41. \end{aligned}$$

Omregnet til prosent ved hjelp av formel (5.1) blir dette 90 prosent. Denne gruppen er kjennetegnet ved at de har lav inntekt, er eldre og er menn. I en tabellmessig oppstilling vil gruppene med hhv. lavest og høyest oddsforhold se slik ut, dvs. ha følgende egenskaper:

Tabell 5.3.2.1

De gruppene med hhv. lavest og høyeste oddsforhold er identifisert nedenfor:

Uavh. variabel	Laveste oddsforhold (minst enig)	Kodetall	Høyeste oddsforhold (mest enig)	Kodetall
X1: Brutto inntekt	> kr. 300.000	7	ingen inntekt	0
X2: Alder	16 år (aller yngste)	16	79 år (aller eldste)	79
X3: Utdanning	Universitetsutd.	1	7-årig grunnskole	6
X4: Bosted	Bykommune	1	Landkommune	0
X5: Kjønn	Kvinne	1	Mann	0

Kjennetegn ved respondenter som i minst og størst grad støtter opp om utsagnet i den avhengige variabelen (Skatteandel, høyinntektsgruppene).

Vi får bekreftet vår mistanke om at spredningen i datamaterialet er betydelig i forhold til den 74 prosent (av de gyldige svar) oppslutningen vi fant i den univariate fordelingen, men mindre enn hva som gjelder når den det er snakk om f.eks inntektsforskjeller.

5.3.3 Dyktighet i jobben som lønnsprinsipp

For å knytte dette prinsippet opp til Rawls rettferdighetsteori minner jeg om at Rawls ikke anså at egenskaper som evner og anlegg skulle telle med ved fastsettelsen av individuell lønn. Livslønnen skulle være den samme for alle. Dette prinsippet strider altså mot Rawls differensprinsipp. Individuelle forutsetninger f.eks i form av personlige egenskaper er irrelevante for hvilken livslønn den enkelte får. Rawls uttrykker dette slik: “The natural distribution (of personal traits) are neither just nor unjust; nor is it unjust that persons are born into society at some particular position. These are simply natural facts. What is just and unjust is the way that institutions deal with these facts” (Rawls; 1971:102).

En kan tenke seg ulike tildelingsprinsipp i et samfunn basert på f.eks fortjeneste (dyktighet), behov osv. Dyktighet som kriterium for lønn hører inn under fortjenesteprinsippet og på bakgrunn av analysen av respondentenes holdninger til inntektsforskjeller og progresjonsnivå burde en kunne forvente at dette prinsippet ikke stod særlig sterkt i den norske befolkning. På bakgrunn av analysen så langt kan en hevde at nordmenn er grunnleggende egalitært innstillt. Dyktighet som

lønnsprinsipp står i motsetning til en grunnleggende egalitær innstilling og Rawls rettferdighetsprinsipper om man ikke nyanserer innholdet i selve begrepet. Trolig fanger dyktighetsbegrepet, slik det oppfattes av respondentene, opp flere dimensjoner enn forholdet mellom ytelse og innsats i økonomisk forstand. Jeg tenker her spesielt på en moralsk dimensjon ved prinsippet. Innovasjonsevne, evne til å kommunisere et budskap osv. i tillegg til effektivitet, også bør tas med i dyktighetsbegrepet.

Hvor viktig dyktighet skal være ved denne fastsettelsen sier fordelingen i tabell 5.2.3 ikke noe om, men denne fordelingen hadde det vært interessant å vite noe om. Datene fra regresjonsanalysen er gitt i tabell 5.3.3.

Tabell 5.3.3

Spørsmål 3: Lønnsprinsipp - dyktighet i jobb

Uavh. variabel	Estimert β	Standardfeil	Waldtest	Signifikans
Kjønn	-0,2720	0,3054	0,7934	0,3730
Bosted	0,2020	0,2984	0,4584	0,4984
Fullført utdanning	0,1679	0,1158	2,1004	0,1473
Alder	0,0087	0,0104	0,7045	0,4013
Personlig inntekt	0,1164	0,0905	1,6548	0,1983
Konstant	2,1084	0,6067		

Her er det ingen signifikante sammenhenger. Variabler. Det betyr at fordelingen i de enkelte undergruppene tilsvarer den univariate fordelingen som vi fant i tabell 5.2.3. Dvs. at det ikke er avvik fra den univariate fordelingen vi fant i tabell 5.2.3 i noen undergrupper. I praksis betyr dette at alle mener det samme - at dyktighet skal telle med ved lønnsfastsettelsen, men det er ikke presisert hvordan dyktighetsprinsippet skal forstås. Dette svekker igjen validiteten til den avhengige variabelen.

Ingen av de uavhengige variablene påvirker den avhengige variabelen siden det ikke er noen signifikante sammenhenger. Det er lite sannsynlig at det er andre signifikante variabler siden hele 95 prosent av utvalget sier seg enige i tabell 5.2.3.

Om dataenes reliabilitet og validitet: Det er uklart hva det egentlig spørres etter når den avhengige variabelen formuleres slik den er gjort i dette tilfellet. Umiddelbart kan det synes som om det er vanskelig å tolke konsistent (entydig) at respondentene

både går inn for at dyktighet skal gi høyere lønn og samtidig ønsker seg mindre inntektsforskjeller og et mer egalitært samfunn (tabell 5.3.5). Min oppfatning er at dyktighetsbegrepet slik det oppfattes ikke bare knyttes til forhold mellom innsats og resultat, men også har andre egenskaper ved seg.

En kan tenke seg andre begrunnelser for lønnsforskjeller enn dyktighet, men problemet er at det er knyttet reliabilitetsproblemer til mange av disse, spørsmålet er hvordan en skal måle disse egenskapene? Dersom f.eks *kjønn* skal tjene som grunnlag for lønnstillegg vil dette antagelig møte motstand i fagbevegelsen ut fra tanken om lik lønn for likt arbeid. Bruk av *alder* vil også være vanskelig anvendt direkte, men bruk av dyktighet som lønnsprinsipp innebærer ofte en indirekte verdsetting av alder fordi dyktighet og alder ofte er korrelerte størrelser, mao. vil dyktigheten stige med erfaring og økende alder. Lønn etter *ansiennitetprinsippet* innebærer at lønnen fastsettes etter hvor lang yrkeskarriere arbeidstakeren har hatt. Som ovenfor vil også dette bety at man indirekte tar hensyn også til alder. Et slikt lønnsprinsipp kan tenkes anvendt i sammenhenger hvor det er vanskelig eller urimelig å forsøke å måle resultatet av utført arbeid. Et eksempel på slike måleproblemer er læreres innsats i skoleverket.

5.3.4 Lik livslønn for alle

Rawls tar indirekte stilling til hvilke belønningsprinsipper han foretrekker når han argumenter for at alle samfunnsmedlemmer skal ha samme livslønn. Resultatet av regresjonsanalysen med lik livslønn som avhengig variabel er vist i tabell 5.3.4.

Lik livslønn for alle er i tråd med Rawls rettferdighetsteori og på bakgrunn av at 96 prosent av utvalget mente at dyktighet som egenskap burde telle med ved lønnsfastsettelsen er det overraskende at så mange som 29 prosent av utvalget sa seg enig i dette (i den univariate analysen). Dette illustrerer at den avhengige variabelen brukt i tabell 5.2.3 er for unyansert. En del av de respondenter som har sagt seg enig i at dyktighet skal telle med ved lønnsfastsettelsen går også inn for lik livslønn til alle. Tar man imidlertid hensyn til utdanningslengde kan det allikevel tolkes logisk konsekvent å belønne dyktighet i jobben og samtidig gå inn for lik livslønn til alle. Lengre utdanning må bety større årsinntekt pr. yrkesaktivt år for å nå opp i samme livslønn som personer uten tilsvarende lang utdanning. I lys av prinsippet om lik livslønn blir verdien av utdanning først og fremst at individet får større muligheter til å forme sin egen karriere og muligheter til å realisere seg selv gjennom denne.

Kjønn, fullført utdanning, alder og personlig bruttoinntekt er signifikante forklaringsvariabler. Bosted er ikke av betydning for holdning til livslønn,

Tabell 5.3.4

Spørsmål 4: Bør folk i Norge bør ha lik livslønn ?

Uavh. variabel	Estimert β	Standardfeil	Waldtest	Signifikans
Kjønn	0,0080	0,1437	0,0031	0,9557
Bosted	-0,1931	0,1379	1,9603	0,1615
Fullført utdanning	0,3310	0,0545	36,8638	0,0000
Alder	0,0239	0,0046	27,2371	0,0000
Personlig inntekt	-0,1141	0,0422	7,3017	0,0069
Konstant	-2,0545	0,3102		

Egenskaper ved respondentene i gruppene med hhv. laveste og høyeste oddsforhold er vist i tabell 5.3.4.1. Tabell 5.3.4 viser at fire av fem uavhengige variabler er signifikante mht. oppfatninger av lik livslønn for alle. Det er bare bosted som ikke er signifikant.

Effekten av kjønn: Positiv estimert β skal forstås slik at kvinner oftere enn menn sier seg enig i at livslønningen bør være lik for alle. Det ligger ikke i dette noe uttrykk for hvor stor livslønningen skal være eller hva slags type arbeid som skal danne grunnlag for beregning av livslønningen.

Effekten av utdanning: Denne effekten er den sterkeste alle de uavhengige variablene. Her er lav utdanning kodet med høy verdi slik at den estimerte β -verdien viser at tendensen til å gå inn for lik livslønn øker med synkende utdannelsesnivå. Dette er i tråd med hva jeg tidligere har funnet f.eks når det gjelder oppfatninger av inntektsforskjeller og skatteprogresjon. Høyinntektsgruppene hører til dem som ønsker større inntektsforskjeller og svakere skatteprogresjon. Jeg har forklart dette med at utdanning er et nøkkelgode som gir ressurser og ressurstyrke individer drar størst nytte av f.eks lønnsglidning.

Sett i et livsløpsperspektiv er det rimelig å anta at langtidsutdannede ikke kommer opp i samme disponible livslønn²² som individer med kortere utdannelser. Det kan derfor synes noe overraskende at kravet om lik livslønn ikke står sterkere blant langtidsutdannelse enn hva mine beregninger viser.

Effekten av alder: Økende alder øker sannsynligheten for å gå inn for lik livslønn til alle, men effekten er ikke særlig sterk, men konsistent, dvs. at den med stor sannsynlighet opptrer uavhengig av hvor mange utvalg vi trekker fra universet. At effekten ikke er sterk kan forklares ved at inntektsnivået varierer betydelig innenfor gruppen av pensjonister.

Effekten av inntekt: Tendensen til å si seg enig i den avhengige variabelen som her er brukt avtar med økende inntekt (negativ estimert β -verdi). Dette er helt i tråd med hva jeg har funnet tidligere. Effekten er også sterkere enn f.eks effekten av alder og kjønn.

Substansielt må tabell 5.3.4 fortolkes slik at det særlig er utdanning som påvirker folks holdning til livslønn slik at disse er negativt korrelerte størrelser. Under den gitte antagelsen at livslønningen til langtidsutdannede ligger under den individer med kortere utdanning har, er dette bemerkelsesverdig. Lik livslønn ville særlig sikre langtidsutdannede en livsinntekt på linje med andre grupper i samfunnet uten så lang utdanning, men selve prinsippet støter muligens an mot grunnleggende rettferdighetsoppfatninger i samfunnet. En slik grunnleggende oppfatning kan være at utdanning skal lønne seg inntektsmessig på kort sikt og at det som er "lønnsomt" på kort sikt også er det på lengre sikt. Denne slutningen er for mange langtidsutdannedes vedkommende en feilslutning.

Ser en på tabell 5.3.4.1 hvor gruppene med hhv. lavest og høyest oddsforhold er gjengitt bekreftes det som er sagt ovenfor. Det grunnleggende spørsmålet må bli om utdanning er den mest egnede måten å utjevne sosiale forskjeller på - om det er slik at utdanning er positivt korrellert med en jevnere inntektsfordeling? Mine tall indikerer at inntektspolitiske tiltak snarere enn utdanningspolitiske bidrar mest effektivt til å utjevne sosioøkonomiske forskjeller. I Norge, som i andre land fokuseres, det mye på økt utdanning som virkemiddel for å skape sosial utjevning. Resultatene her indikerer

²² Med disponibel livslønn mener jeg her livslønn etter at utgifter til studielån og skatt er trukket fra brutto livslønn, dvs. den totalt opptjente livslønn et individ har.

at denne strategien kan komme til å svekke solidaritetstanken som politisk ideologi fordi ressurssterke mennesker ser seg lite tjent med å være solidariske med andre grupper.

Tatt i betraktning det gjennomgående høye utdanningsnivået i Norge er det på bakgrunn av det som er sagt ovenfor interessant å se hvilke oppfatninger respondentene har knyttet til hva slags samfunnsform Norge bør ha i fremtiden. I takt med stigende utdanningsnivå burde altså solidaritetstankgangen svekkes. Er så dette tilfelle? I og med at jeg ikke har tidsseriedata tilgjengelig kan jeg ikke gi noe uttømmende svar på spørsmålet jeg stiller. En kunne tenke seg at egalitetsprinsippet som belyses i avsnitt 5.3.5 kunne gi informasjon om dette, men egalitetsbegrepet slik det er formulert skaper for store validitetsproblemer til at en kan si noe sikkert og meningsfylt om hvordan folk oppfatter likhetsbegrepet.

Om dataenes reliabilitet og validitet: Jeg kan ikke se at det her knytter seg problemer til hva som menes med begrepet livslønn. Derimot er det ikke presisert overfor respondentene hvilket relativt nivå man tenker seg at livslønnen legges på når den presumptivt skal være lik for alle: Er det snakk om at livslønnen skal opp eller ned på et nivå tilsvarende hva individer med høy eller lav livsinntekt har idag? Dersom man tolker Rawls dit at hensikten med livslønn er å sikre alle den kvalitativt samme levestandard - hvordan skal man så kompensere f.eks grupper med ulike typer av funksjonshemning for merkostnader knyttet til deres funksjonshemning?

Beregning henholdsvis laveste og høyeste oddsforhold.

Oddsforholdet for den gruppen med signifikant lavest oddsforhold regnes ut ved hjelp av formel (5.4) til

$$\begin{aligned} OF_{LAVEST} &= \exp[- 2,055 - (0,114 \times 7) + (0,024 \times 16) + (0,331 \times 1)] \\ &= 0,12 \end{aligned}$$

Omregnet til prosent ved hjelp av formel (5.1) blir dette 9 prosent enighet. Denne gruppen er kjennetegnet ved at de har høy inntekt, har lav alder og høy utdanning.

Oddsforholdet for den gruppen med signifikant høyest oddsforhold regnes ut ved hjelp av formel (5.4) til

$$OF_{HØYEST} = \exp[- 2,055 - (0,114 \times 0) + (0,024 \times 79) + (0,331 \times 6)]$$

$$= 6,22.$$

Omregnet til prosent ved hjelp av formel (5.1) blir dette 86 prosent enighet. Denne gruppen er kjennetegnet ved at de har lav inntekt, har høy alder og bare folkeskole I utdanning. I en tabell vil dette se slik ut:

Tabell 5.3.4.1

De gruppene med hhv. lavest og høyeste oddsforhold er identifisert nedenfor:

Uavh. variabel	Laveste Oddsforhold (minst enig)	Kodetall	Høyeste Oddsforhold (mest enig)	Kodetall
X1: Brutto inntekt	> kr. 300.000	7	ingen inntekt	0
X2: Alder	16 år (aller yngste)	16	79 år (aller eldste)	79
X3: Utdanning	Universitetsutd.	1	7-årig grunnskole	6
X4: Bosted	Bykommune	1	Landkommune	0
X5: Kjønn	Mann	0	Kvinne	1

Kjennetegn ved respondenter som i minst og størst grad støtter opp om utsagnet i den avhengige variabelen (Livslønnen bør være lik for alle).

5.3.5 Oppfatninger om hva slags samfunnsform Norge bør ha

Ved å gjennomføre regresjon på dataene fra tabell 5.2.5 har jeg fått de resultatene som fremgår av tabell 5.3.5. Denne tabellen viser at særlig kjønn har stor effekt på holdningen til et mer egalitært samfunn, men en relativt høy feilmargin gjør at denne effekten allikevel ikke blir signifikant. Heller ikke andre av de uavhengige variabler som er brukt har noen signifikant betydning. Det betyr at det er andre uavhengige variabler som forklarer holdningene til et mer egalitært samfunn enn de jeg har brukt. Å si noe om hvilke disse kan være blir ren spekulasjon, men det er grunn til å anta at f.eks politisk stemmegivning, sosioøkonomisk bakgrunn osv. har større forklaringseffekt enn f.eks inntekt og kjønn.

Tabell 5.3.5

Spørsmål 5: Bør Norge bør ha en mer egalitær samfunnsform ?

Uavh. variabel	Estimert β	Standard feil	Waldtest	Signifikans
Kjønn	0,3099	0,2030	2,3305	0,1269
Bosted	-0,1650	0,1875	0,7748	0,3787
Fullført utdanning	0,0096	0,0742	0,0167	0,8973
Alder	-0,0113	0,0061	3,4230	0,0643
Personlig inntekt	-0,0357	0,0595	0,3593	0,5489
Konstant	2,3200	0,4484		

Fordi det ikke er noen signifikante variabler, kan en slutte at fordelingen tilsvare hva vi fant i tabell 5.2.5. Det er stor grad av enighet om påstanden som stipuleres i den avhengige variabelen - nordmenn ønsker et mer egalitært samfunn. Det er som sagt ovenfor andre egenskaper enn de som her er trukket frem som bestemmer oppfatning av samfunnsform.

Om dataenes reliabilitet og validitet: I kommentarene til tabell 5.2.5 nevnte jeg problemet knyttet til validiteten på dette spørsmålet. Slik det er formulert presiseres det ikke om egalitet henspiller på utgangspunktet før fordeling finner sted eller selve resultatet etter at den samme fordelingen har funnet sted, m.a.o. det som kalles hhv. sjanselighet eller resultatlighet. I datamaterialet har jeg sett på den bivariate sammenhengen mellom partipreferanse ved siste valg og holdning til egalitet og faktisk funnet at flere Høyre-velgere enn DNA-velgere foretrekker det mest egalitære svaralternativet (Type D) og dette er i og for seg overraskende. Det lar seg dog forklare utfra det som er sagt om manglende begrepspresisering og viser, slik jeg ser det, at den avhengige variabelen ikke er valid nok.

5.4 Hvor godt korrelerte er de avhengige variablene

Oddsforholdene slik de er brukt i tabell 5.3.1.1 - 5.3.1.5 gjør det mulig å identifisere egenskaper ved de respondentene som sier seg hhv. minst og mest enige i de avhengige variablene. Disse egenskapene fremgår så av de enkelte tabellene. Av spesiell interesse er det å vite om respondentenes svarmønstre gjentar seg i flere av regresjonstabellene? En korrelasjonsmatrise vil gi et inntrykk av dette:

Tabell 5.4.1

TEKST	Innt.forskj.	Inntektsskatt	Dyktighet	Livslønn	Samf.form
Kjønn	+	-	-	(+)	+
Bosted	-	-	+	-	-
Utdannelse	+	(+)	+	+	(+)
Alder	(+)	(+)	(+)	(+)	(-)
P. inntekt	-	(-)	+	-	(-)

Oddsforhold (Estimert β) for avhengige og uavhengige variabler. Parantes rundt fortegnet er brukt hvis $OF/Est. \beta < 0,1$

Kjønn har ingen betydning for oppfatninger knyttet til livslønn. Utdannelse har ingen betydning for hvorvidt respondentene mener at høytlønnede bør betale mer inntektsskatt eller deres oppfatning av samfunnsform. Alder er dårlig korrelert med samtlige av de avhengige variablene. Personlig inntekt er dårlig korrelert med inntektsskatt og oppfatninger av samfunnsform. Dårlig eller om man vil lav korrelasjon skal forstås slik at det er andre uavhengige variabler enn de som er brukt her som har betydning. Eksempelvis betyr lav korrelasjon mellom personlig inntekt og samf.form at f.eks moral- og legitimitetsbetraktninger bestemmer oppfatninger om samf.form snarere enn inntektsnivået.

Samfunnsforskere er tradisjonelt opptatt av å bestemme sammenhengen mellom to eller flere variabler slik som vist i tabell 5.4.1. Om man finner at korrelasjonen mellom variabler er dårlig er det en tendens til å ignorere disse. Dette kan fører til at man overser viktige dimensjoner ved de fenomener man undersøker. Samfunnsforskere burde i større grad også interessere seg for sammenhenger hvor korrelasjonene er lave fordi nye sammenhegner mellom uavhengige og avhengige variabler avdekkes. Derne er det så et spørsmål om disse sammenhengene lar seg måles?

Ved å lete etter sammenhenger som også har liten eller ingen korrelasjon erkjenner forskeren i realiteten at mennesket ikke alltid handler rasjonelt og at enkelte holdninger bestemmes av f.eks gitte kulturelle forutsetninger hos den enkelte. Vitenskap er både å kunne påvise sammenhenger og å kunne påvise at det ikke eksisterer noen sammenheng uten å kunne forklare hvorfor det er slik. Blir man for opptatt avv å lete etter statistiske sammenhenger kan man komme til å overse reelle

sammenhenger eller for å bruke et folkelig uttrykk: “Man ser ikke skogen for bare trær...”.

5.5 Oppsummering av og konklusjon på analysen

Kap.5.5.1 inneholder en del betraktninger om reliabilitet og validitet knyttet til dataene. Veldig forenklet kan en si at reliabilitet er knyttet til metodiske problemer i forhold til hvordan data samles inn, mens validitet dreier seg om i hvilken grad en faktisk måler det eller de fenomener en ønsker å måle. kap.5.5.2 er en kortfattet konklusjon på analysen i kapittel 5.

5.5.1 Dataenes reliabilitet og validitet.

Hellevik definerer reliabilitet som *“hvordan målingene som leder frem til tallene i datamatriksen er utført, betegnelsen sikter til nøyaktigheten i de ulike operasjonene i denne prosessen”*. Reliabilitet innebærer at data som studeres er målt uten målefeil; dvs at de måles likt fra gang til gang. Validitet definerer han slik: *“validitet avhenger av hva som er målt, om dette er de egenskaper problemstillingen gjelder. Validiteten betegner altså datas relevans for problemstillingen i undersøkelsen”* (Hellevik;1991:159). Generelt kan man si at validitet handler om at data måler den egenskap som man ønsker å si noe om.

Reliabiliteten i data som er brukt har påviste svakheter. For det første, respondentene svarer i stor grad ulikt på spørsmål 1 og 2. Selv om de univariate analysene grovt sett viser den samme svarfordelingen (tabellene 5.2.1 og 5.2.2), så viser regresjonsanalysen meget forskjellige verdier for estimert β . Spesielt stor er forskjellen for kjønns vedkommende, hvor regresjonsparametrene har forskjellig fortegn. Dernest er det stor forskjell mellom de univariate svarfordelingene i de to første tabellene 5.2.1-2 og tabellene 5.2.3 og 5.2.5. Dette siste kan også forklares med at spørsmålene måler ulike egenskaper ved respondentenes oppfatning av rettferdighetsbegrepet. For det tredje, i tillegg er frafallsprosenten på spørsmålene om lik livslønn for alle og samfunnsform (tabell 5.2.4 og 5.2.5). så høye at representativiteten kan trekkes i tvil. Med en frafallsprosent i overkant av 30% kan en ikke utelukke systematiske skjevfordelinger i utvalget, men Bøyum har ikke selv funnet slike (Bøyum:1992).

Også validiteten svekkes av lav svarprosent. Høy frafallsprosent tyder på at respondentene har problemer med å forstå spørsmålene, dvs at spørsmålene er uklart formulerte. Andelen svar som er kodet “manglende data” er hhv. 32% og 34% for spørsmålene 4 og 5, mens de er langt lavere for de to første spørsmålene. I tillegg kan spørsmålene tolkes på flere måter slik at det er usikkert hva en faktisk måler hos respondentene. Særlig gode eksempler på dette er spørsmål nr. 1 som spør om respondentenes oppfatninger av inntektsforskjeller uten å presisere om det er snakk om absolutte eller relative inntektsforskjeller og bruken av egalitetsprinsippet i spørsmål 5 som er uklar. Her er det ikke presisert om det menes resultatlikhet eller sjanselighet. Disse svakhetene gjør at validiteten i svarene på spørsmålene 1 og 5 blir dårlig.

5.5.2 Konklusjon

Analysene viser at det ikke er mulig å trekke noen umiddelbar og entydig konklusjon på hvordan respondentene oppfatter rettferdighetsbegrepet slik det er forsøkt målt med de foreliggende data. Dels fordi tabellene viser tendenser i ulik retning og dels fordi flere av de avhengige variablene har dårlig validitet og reliabilitet.

Det at respondentene svarer ulikt på spørsmålene om inntektsforskjeller og skatteandel på den ene side og dyktighet som lønnsprinsipp og samfunnsform på den andre siden behøver ikke bety at det foreligger reliabilitetsproblemer. Det kan også tenkes at forskjellene skyldes substansielle forskjeller i oppfatninger hos respondentene. Sammenligner man svarfordelingen på spørsmål 3 og 5 kan disse virke selvmotsigende. Det kan synes som om respondentene mener at man både skal ha lønnsmessig uttelling for dyktighet i jobbsammenheng samtidig som man ønsker et mer egalitært samfunn. Denne mangelen på samsvar (reliabilitet) kan forklares på følgende måte: Når respondentene på spørsmålet om lønnsprinsipp mener at dyktighet i jobb er viktig, er dette et uttrykk for at kvalitet og kvantitet skal telle med ved individuell lønnsfastsettelse. Samtidig er ønsket om et mer egalitært samfunn et uttrykk for at respondentene muligens ikke ønsker større lønnsforskjeller mellom ulike yrkesgrupper. Det kan tenkes at svarfordelingen viser at det er aksept for at en dyktig lege skal tjene bedre enn en mindre dyktig lege, men at lønnsforskjellene mellom leger og andre yrkesgrupper bør bli mindre eller iallefall ikke øke.

Ser en på spørsmål 4, som dreier seg om holdninger til lik livslønn, kan det synes noe merkelig at svarfordelingen her er omtrent todelt med 50 prosent i hver gruppe når en ser på fordelingen av gyldige stemmer (tabell 5.2.4) samtidig med at 95 prosent i utvalget svarer at dyktighet i jobb er godt lønnsprinsipp. Dette er nok en grunn til å stille spørsmålstegn ved dataenes reliabilitet.

Det en kan si er at tendensen til å gå inn for økte lønnsforskjeller øker med økende utdanningsnivå. Dette reiser en interessant problemstilling: Økte utdanningsmuligheter har i hele etterkrigstidens Norge vært et prioritert satsingsområde fordi en har ment at utdanning var et nøkkelfaktor for å utjevne sosiale og inntektspolitiske forskjeller. På bakgrunn av de data jeg har analysert er det tvert i mot mulig å hevde det motsatte. Økt utdanningsnivå svekker lønnsmessig solidaritet. Dersom en tenker seg at det gjennomsnittelige utdanningsnivået vil fortsette å stige er det i fremtiden mulig at lønnsforskjellene i større grad bestemmes av f.eks om man arbeider i offentlig eller privat sektor snarere enn hva slags utdanning man har.

6.0 Forsøk på en konklusjon og avsluttende merknader

6.1 Om teorien som er brukt

Oppgaven har forsøkt å operasjonalisere rettferdighetsbegrepet i lys av Rawls rettferdighetsteorier (Justice as fairness) for å se hva slags konsekvenser dette vil få både mht hva som fordeles (primary goods) og selve fordelingsresultatet (definert gjennom differensprinsippet). Kan Rawls generelle rettferdighetsprinsipper (selv om generaliteten reduseres noe på 80-tallet) operasjonaliseres på en vellykket måte?

En meningsfull operasjonalisering av begrepet rettferdighet er mulig: Teoridelen viser at det er mulig å anvende Rawls differensprinsipp som begrunnelse for blant annet barns rettigheter. Når han f.eks drøfter begrepet “lifeprospects” må dette forstås som individets livslønn. Rawls uttrykker dette slik: “Thus in applying the second principle I assume that it is possible to assign an expectation of well-being to representative individuals holding these positions. This expectation indicates their life prospects as viewed from their social station” (Rawls; 1971:64). De rettigheter barn har får altså konsekvenser for deres fremtidige livslønn (life prospects).

Rawls teori anvendt på barns rettigheter blir derfor en av koblingene mellom oppgavens teoretiske utgangspunkt og det empiriske materialet. En annen slik kobling som er trukket frem er at for å oppnå det bestemte Paretoptimum som Rawls foreskriver, diktert av Differensprinsippet, er det nødvendig med en økonomisk politikk som omfordeler inntekt- og nettopp derfor er oppfatninger om f.eks inntektsforskjeller viktige for å kunne si noe om det empiriske grunnlaget for Rawls rettferdighetsteori.

6.2 Om empirien som er brukt

Hensikten med den empiriske analysen har vært å undersøke om det er grunnlag for å bruke Rawls rettferdighetsteori og da særlig Differensprinsippet til å forstå nordmenns og -kvinnens holdninger til sosial ulikhet og rettferdighet? Det vil jeg hevde det er grunnlag for på bakgrunn av den analysen som er gjennomført i kapittel

5, men jeg vil i avsnitt 6.2.1 drøfte hvordan noen spørsmålsformuleringer kunne vært endret for å gi bedre validitet til de avhengige variablene. Nettopp den lave validiteten gjør det vanskelig å generalisere konklusjonen med statistisk sikkerhet fra utvalget til hele universet de er trukket fra.

På tross av problemene knyttet validitetsspørsmålet, er hovedinntrykket av analysen at det er gjennomgående høy oppslutning om et egalitært samfunn, men hva denne egaliteten innebærer er uklart - mao. om det f.eks er tale om sjanse- eller resultatlikhet? I forhold til de avhengige variabler som er brukt viser det seg at særlig utdanning og alder er av betydning for hva respondentene svarer. I de tilfelle hvor korrelasjonen er lav, er det slik at andre uavhengige variabler enn dem som er brukt her påvirker folks holdninger til de avhengige variablene. Ser vi på f.eks spørsmålet om hva slags samfunnsform Norge bør ha, kan det være at politisk preferanse styrer denne i større grad enn noen av de uavhengige variabler som er brukt. Valget av variabler er styrt av ønsket om å måle flere egenskaper ved respondentenes oppfatninger av rettferdighetsbegrepet, og det mener jeg at er oppnådd. En flerdimensjonal tilnæringsmåte gjør det lettere å komme frem til substansielle forklaringer på de statistiske funn som er gjort. Det eksisterer ingen reell motsetning mellom dyktighet som lønnsprinsipp og ønsket om jevn inntektsfordeling. Man kan godt gå inn for et egalitært samfunn, men samtidig gå inn for at f.eks dyktige leger skal tjene mer enn dårlige leger.

6.2.1 Validitetsproblemer

Inntektsforskjeller: Denne avhengige variabelen har lav validitet fordi det ikke presiseres om det menes resultat eller sjanselighet? Det er altså ikke klart hva respondentene svarer på, slik spørsmålet er stillet. I stedet burde spørsmålet ha vært formulert enten som konkrete eksempler som f.eks: Hvor mye mer mener De at en ingeniør bør tjene i forhold til en sykepleier med like lang ansiennitet? Ved å formulere flere svaralternativer kunne en så tydeliggjøre hva slags ulikhet det er snakk om.

Skatteandel for høytlønnede: Her er problemet at begrepet høytlønnede ikke er avgrenset på noen måte. Oppfatninger av hva som utgjør en "høy" lønn varierer fra individ til individ. Spørsmålet kunne vært presisert ved å angi inntektskategorier i

sammenheng med spørsmålet. Dette kunne vært gjort ved f.eks å spørre respondentene om hva han/hun mener er en høy lønn.

Dyktighet i jobb som lønnsprinsipp: Her er validiteten bedre enn for spørsmålet om inntektsforskjeller og skatteandel, men selv om det er høy oppslutning om dette prinsippet, står dette ikke i strid med ønsket om en egalitær samfunnsmodell. Dette er er det gitt en substansiell fortolkning av i oppgavens kapittel 5.

Lik livslønn: Her er spørsmålsformuleringen entydig, slik at validiteten må sies å være tilfredsstillende.

Bør Norge ha en mer egalitær samfunnsform? Dette spørsmålet har dårlig validitet av de samme grunner som spørsmålet om inntektsforskjeller. Det er ikke presisert hva slags egalitet (likhet) det er snakk om. Politiske preferanser hos respondentene kan ha mye å si for hvordan de tolker dette begrepet. En bivariat tabell med politisk preferanse som uavhengig variabel ville trolig visse dette.

Analysen viser at det er stor oppslutning om et egalitært samfunn, men at det er uklart hva dette innebærer i praksis. Regresjonsanalysen har vist at det er betydelige avvik mellom ulike undergrupper i utvalget mht. hvordan de svarer på spørsmålene og disse forskjellene kommer ikke frem i de bivariate tabellene i kap.5.2. Denne analysen gjør det også mulig å identifisere hvilke egenskaper som kjennetegner de respondentene som sier seg hhv. mest og minst enige i den avhengige variabelen ved hjelp av Oddsforholdet (OF). I flere av spørsmålsstillingene ser en at det er de samme gruppene som går igjen og dette er interessant.

Litteraturliste:

- Baune, Øyvind:1989, *Vitenskap og metode*, Oslo
- Blocker, H.G. & Smith, E. H:1982, *John Rawls Theory of Justice - an introduction*, Ohio University Press, Athens
- Bojer, Hilde: 1995(a), *Hva Rawls egentlig mente*, Sosialøkonomen nr. 11
- Bojer, Hilde: 1995(b), *Barn og rettferdig fordeling*, Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 1, Universitetsforlaget, Oslo
- Bøyum, Bjug: 1992, *Holdninger til sosial ulikhet i Norge*, NSD-rapport 98/92, Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, Bergen
- Daniels, Norman: 1975, *Equal Liberty and unequal Worth of Liberty*, Reading Rawls, Blackwell, Oxford
- Daniels, Norman: 1979, *Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance theory in Ethics*, Journal of Philosophy
- Davies, J. C., 1982, *Toward a theory of revolution*, American Sociological Review, 6(1) pp 5-19, 1962. Også publisert som eget hefte av inst. for statsvitenskap, Univ. i Oslo, 1982
- Elster, Jon: 1979, *Risk, Uncertainty and Nuclear Power*, Social Science Information vol. 18, no 3, Sage Publ.
- Eavey, C.L /
- Frolich, N./
- Oppenheimer, J.A.: *Laboratory Results on Rawl's Distributive Justice*, British Journal of Political Science
- Friedman, Milton: 1962, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago
- Føllesdal, Andreas: 1994(a), *Om Rawls og lokal rettferdighet*, Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, (10), 1994
- Føllesdal, Andreas:1995(b), *Vestens tenkere- fra Freud til Baudrillard*, bd. III, red. Trond Berg Eriksen, Aschehoug, Oslo

- Hellevik, Ottar: 1991, *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*, 5. utgave, Universitetsforlaget, Oslo
- Johansen, Kjell Eyvind: 1996, *Intuisjoner om likverd hos Rawls*, Manuskript til foredrag,
- Kant, Immanuel: 1987. *Fundamental principles of the metaphysics of morals*; translated by T. K. Abbott, I serie: Great books in philosophy. Paperback series, Buffalo, N. Y., Prometheus Books,
- Kelly & Evans, 1993, *The Legitimation of Inequality: Occupational Earnings in Nine Nations*, American Journal of sociology 1993/99 nr.1
- Lipset, Seymour Martin: 1969, *Revolution and counterrevolution, change and persistence in social structures*, Heinemann, London,
- NOU 1996: 13, 1969, *Offentlige overføringer til barnefamilier*, Norges offentlige utredninger, Statens forvaltningstjeneste, Statens trykking
- Rasch, Bjørn Erik: 1987, *Statsvitenskapelig analyse*, Positiv og normativ politisk analyse, Statsvitenskapelig tidsskrift nr. 3 1987
- Rawls, John: 1989 *Justice as fairness: A guided tour*, Harvard University Press, Cambridge
- Rawls, John: 1985, *Justice as Fairness, Political not Metaphysical*, Philosophy and Public Affairs, vol 14 no 3, summer
- Rawls, John: 1980, *Kantian Constructivism in Moral Theory*, The Journal of Philosophy, vol. LXXVII no. 9, sept. 1980
- Rawls, John: 1971, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge
- Scanlon, T. M.: 1985, *Local Justice*, bookreview of Spheres of Justice by M. Walzer, London Review of Books, 5. september 1985
- Sen, A.K: 1992, *Inequality re-examined*, Clarendon Press, Oxford
- Sen, A.K & Williams B.: 1988, *Utilitarianism and beyond*, Cambridge Univ. Press, Cambridge
- St.prp. 1*, 1996, Statsbudsjettet, Statens trykksaktjeneste, Oslo 1996/1997
- Stortingsforhandlingene 1990 - 91*, Statens trykksaktjeneste, Oslo 1991
- Wetlesen, Jon: 1986(a), *Forelesninger over etikkens historie*, Inst. for filosofi, Universitetet i Oslo,
- Wetlesen, Jon: 1986(b), *Hvem har rett til liv*, Arbeidsnotat

Zahl, Harald: 1992, *Perspektiver på noen mulige konsekvenser for den norske sosialforsikringsmodellen av en nærmere tilknytning til Det Europeiske Fellesskap*, Inst. for Statsvitenskap, UiO

Østerud, Øyvind: 1991, *Statsvitenskap - innføring i politisk analyse*, Universitetsforlaget, Oslo